

**Z minulé doby našeho života národního,
kulturního a politického.**

Kniha 50.

Č e s k ý Č t e n á ř.

Sbírka poučné a krásné
četby české.

Ročník XIII. Svazek 4.-6.

Tisk Pražské akciové tiskárny

Z minulé doby

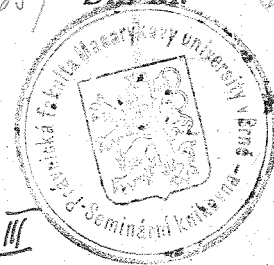
našeho života národního,
kulturního a politického.

Vzpomínky a zápisky.

Podává

Dr. SERVÁC HELLER.

II. 163 / DÍL III.

8296-III

Český-Čtenář 1921.

Na konci II. dílu těchto zápisů a vzpomínek z let padesátých minulého století jsou zaznamenány — vedle črt rázu nepolitického — také události, jimiž byla zahájena nová doba politického života v tehdejší říši rakouské, doba to přechodu od tuhého absolutismu, poraženého ztracenou válkou na rovinách Lombardských, ke státní správě podle zásad novodobé ústavnosti, dynastií s počátku ještě nezamýšlené, ale duchem času a probuzeným sebevědomím národů potom vynucené. Děje tohoto přechodu utkvěly tak živě v paměti všech účastníků oné doby, že není téměř ani možno, abychom je pomíjeli, když vypravujeme, čeho jsme za svého mládí zažili. Ony byly také to nejdůležitější, co tehda se dělo a ovládaly všecken veřejný život. Pisatel těchto črt soudí tedy, že se zavděčí svému čtenářstvu vyličením onoho politického převratu před dalším vypravováním svých pamětí.

V DOBĚ PŘECHODNÉ.

I.

(Reformy v mezích absolutismu. — Svolání a návrhy důvěrnických komisí pro porady o novém obecním zákoně. — Okresní obce, jež dle návrhu komise v Čechách zavedeny býti měly a jejich kompetence. — ... Mrazem požehnuté naděje.)

Propuštění ministerstva Bachova a povolání kabinetu, jehož předsedou byl hrabě Rechberg a ministrem vnitra hrabě Agenor Goluchowski, nezpůsobilo — jak již dříve připomenuto bylo — ve veřejném životě u nás ani v ostatních zemích Rakouska žádné znatelné změny a široké vrstvy obyvatelstva záhy takřka zapomněly na provedenou změnu ve vládě. Tisk byl stále spoután a z toho, co v císařském hradě a v ministerských palácích se dělo, proskakovaly na veřejnost jenom kusé slechy, z nichž některé ihned také byly vyvráceny. Zdálo se tedy, že vystřídá starou libovládu jenom nový způsob absolutismu, že změněna pouze metoda nebo technika vládní, ale starý duch a starý systém že zůstaly. Že v některých oborech jakési reformy se chystají, bylo nejenom známo, nýbrž také zjevno, ale neméně patrné bylo, že se nepomýšlí na žádné opravy nebo novoty, kteréž by se nedaly srovnati s formou vlády absolutní.

Prvním zjevem jakéhosi nového veřejného života, to jest prvním ostýchavým pokusem o spolupůsobení zástupcův obyvatelstva při veřejné správě byla zasedání důvěrnických komisí pro porady o novém obecním zákoně.

V úvodních člancích k novému obecnímu zákonu ze dne 24. dubna 1859 bylo řečeno: „... Aby provedeny byly naším patentem ze dne 31. prosince 1851 prohlášené zásady o zařízení obecní správy, uznali jsme za dobré... vydati připojený obecní zákon, platný pro celý obvod Naší říše, vyjma lombardsko-benátské království, Dalmacii a Vojenskou Hranici. Při tom jest naším záměrem, aby při provádění tohoto zákona věnována byla náležitá pozornost zvláštním poměrům a potřebám různých území, aby se obcím všude dostalo takového zařízení, kterýmž by podporovány byly ve svých snahách po rozmnožení povšechného blahobytu a vůbec po hájení společných zájmů a kterýmž by zabezpečeny byly obcím svěřené veřejné funkce. Za tím účelem nařizujeme ku provedení tohoto zákona: I. Ve správních územích, pro něž tento zákon vydán byl, zřídí náš ministr vnitra při zemských úřadech za předsednictví jich náčelníků komise věci znalých mužů, kterážto komise ustanovení, jež v řádu pro města a venkovské obce zvláštnímu uznání vyhrazena byla, v úvahu vezmou a na základě tohoto zákona dle potřeby a s ohledem na zemské potřeby

obecní řády vypracují. Návrhy těchto komisí předloží se nám k rozhodnutí o nich...“

Ve smyslu tohoto císařského nařízení vydal ministr vnitra v druhé polovici měsíce září r. 1859 dle usnesení ministerské rady, jež císařem schválena byla, k přednostům zemských úřadů výnos, obsahující pokyny ve příčině úkolů, jež důvěrnické komise vyříditi mají a ve příčině sestavení těchto komisí. Ve výnosu tom bylo důrazně vytčeno, že „vláda neočekává jenom snad formálních nebo pouze doplňovacích návrhů, nýbrž po případě také návrhy věcné, meritorní změny zákonů, pokud jich vyžadují zvláštní poměry zemské a pokud by odůvodněny byly potřebou nezávislého postavení obce aneb potřebou širší veřejnosti v obecním životě“... Zároveň ohlášeno výnosem, že „budou komisím k posouzení předloženy také předměty, jež přesahují obvod vlastního obecního řádu, tedy nejenom otázky, které z dosavadních funkcí vládních úřadů a v jakém rozměru na jiné orgány přenešeny mají, nýbrž také další důležitá otázka, mají-li se a jakým způsobem zříditi nové útvary, jež by vsunuty byly mezi obce a nejnížší zeměpanské úřady a zříditi se mohly seskupením obcí a statkových území v celém okrese nebo v jeho částech, aby obstarávaly agendy dosavadní kompetence okresních a berních úřadů, zejména správu záležitostí sirotčích a jiných věcí právních, výkonnou moc smírčích soudů a policie, dozor nad obcemi a podobné úkony.“ — Co se týče sestavení

těchto komisí stanovil výnos, aby do nich zemští chefové povolali muže, kteří důvěry obyvatelstva požívají a důvěry vlády zasluhují, věcem rozumějí a nepředpojatě soudit dovedou, při čemž že pamatováno býti má, aby zvoleni byli mimo zástupce velkostatku také důvěrníci, kteří zájmy méně majetných tříd obyvatelstva zastupovati dovedou. Na konec žádal výnos náčelníky zemských úřadů, aby celou akci co možná rychle provedli. Což se také stalo.

Důvěrnická komise pro Čechy, do kteréž z politických osobností českých nikdo povolán nebyl a jakožto zástupcové českého rolnictva jenom dva čeští rolníci Václav Kropáček ze Soběkur v přeštickém okresu a Václav Lizálek z Kel v kolínském okresu, svolána k první schůzi na den 19. října. Aby komise neprodleně rokování zahájiti mohla, dal pro ni místodržitel baron Mecséry vypracovati předlohy zvláštní místodržitelskou komisí. Ježto se obecnímu řádu ze dne 24. dubna 1859 činila důvodná výtka, že je příliš obsáhlý a složitý, uložil místodržitel své komisí, aby ve své předloze jej zjednodušila a z obecního řádu všechno vyloučila, co do jeho norem podstatně nenáleží, tedy všechny paragrafy, jež se týkají práva domovského, vyloučení velkých statků z obcí, volebního řádu a funkcí, jež by převedl stát na obce.

Co se týče samosprávného orgánu, jenž by postaven býti měl mezi obec a nejbližší státní úřad,

některé veřejné záležitosti obstarával a při dozoru nad obcemi spolupůsobil, nedošly z Vídně žádné určité pokyny a nebyla tedy v místodržitelství vypracována žádná zvláštní předloha, nýbrž zůstaveno důvěrníkům, aby v té příčině sami mínění svá pronesli a návrhy učinili. V tom směru pak vyplynul z porad důvěrnické komise pro Čechy tento návrh: Jakožto samosprávný orgán budiž zřízena okresní obec. Orgány této okresní obce jsou: okresní hejtman, okresní výbor a smírčí soudce. Okresní hejtman budiž povolán císařským jmenováním po návrhu provinciálního zastupitelstva ze středu usedlíků v okresu. On zvolí si po úradě s okresním výborem z usedlíků v okresu svého náměstka, jehož volba však vyžaduje schválení c. k. místodržitele. Okresní výbor skládá se z představených obcí a z (velkých) statkářů v okresu. Nesmí však míti více než 30 členů; tam, kde by počet povolanych 30 přesahoval, spojí se menší statkové obvody nebo obce ve volební sbory, jež vždy některého ze svých představených za člena výboru zvolí. Smírčí soudci budiž jmenováni císařem 6 až 20, z nejvíce důvěry hodných, v okresu bydlících mužů. Smírčí soudcové jsou členy okresního výboru, avšak nepočítají se do stanoveného jeho počtu. Okresní hejtman je vrchním smírčím soudcem. Všechny tyto úřady jsou české a bezplatné. Okresní hejtman, jeho náměstek a smírčí soudce obdrží zevní odznaky své hodnosti;

porušení jejich úřední vážnosti aneb protivení se jejich úředním výkonům trestá se jako zločin...

Návrh vyměřuje pak dopodrobna obor působnosti, jakož i právomoc okresní obce, jež dle něho byla dosti obsáhlá. Zvláštního vztčení zasluhuje její působnost v oboru soudním. V té příčině stanovil návrh: Organům okresní obce náleží vésti na požádání jednání o smír v oboru občanského práva, konati rozhodčí řízení ve sporech o nepatrné částky peněz a nařizovati při rušeních držby stav zatímný; v oboru trestního práva náleží jim pronášeti kárné rozsudky v jistých přestupcích, stíhati a zatýkati zločince, na vyzvání nebo při samém činu a zjišťovati skutkovou povahu při vyšetřování (na došlé vyzvání); v nesporných pak záležitostech soudních přísluší jim vedení záležitostí poručenských, sirotčích a pozůstalostních... Působnost ve věcech soudcovských náleží smírčím soudcům. Tito provádějí svoji kompetenci buď každý o sobě, když jde o zjednání smíru, o zjišťování skutkové povahy, o zatýkání nebo o spolupůsobení ve službě bezpečnostní, anebo v soudních seděních nejméně tři smírčích soudců, když jde o rozhodčí výroky, o výměry trestů aneb o věcná rozhodnutí v oboru dobrovolného soudnictví aneb konečně v hlavních shromážděních všech smírčích soudců celého okresu, ve kterých se zvláště důležité věci projednávají. Řízení je sumární a ústní; zastoupení advokáty

je vyloučeno. V každém okresu ustanoví výbor jednoho nebo několik právních zástupců jakožto poradní orgány v právních záležitostech, k vykonávání rozsudků a rozhodčích výroků, jakož i k obstarávání prací notářských a korespondence se soudy... V obecních záležitostech je okresní obec podřízena zemskému zastupitelstvu a ve správních stycích krajskému úřadu; ve věcech pak dobrovolného soudnictví má vrchní dozor soud. Z výroků rozhodčích je volno odvolati se k soudu, avšak strana, nedosáhne-li příznivého rozsudku, zaplatí pokutu pro obtěžování soudu. Z rozsudku ve věcech trestních není žádného odvolání, je volna toliko stížnost na nullitu (stížnost zmateční).

Vedoucí myšlenkou při tomto návrhu bylo — dle připojeného k němu vysvětlení — „aby zjednáno bylo úřadům a státnímu pokladu jakési ulehčení, obyvatelstvu pak jakési účastenství na veřejném životě. Aby pak tohoto účelu dosaženo bylo, nesmí býti samosprávný orgán jenom orgánem poradním, ježto by jinak vyřizování věcí příliš rozvláčné bylo a úřadům žádné ulehčení nebylo zjednáno; samosprávný orgán má býti samočinným, skutečně autonomním a má dostati potřebné hmotné, intelektuální a morální síly, aby mohl rozvinouti zdárnou, formálností nedušenou a nezávaznou činnost“.

Podobné návrhy vzešly také z porad

důvěrnických komisí v jiných zemích. Tyto projekty — z nichž později, již v ústavní době, okresní zastupitelstva se zrodila — zavdaly časopisům ve Vídni, kdež veřejný tisk jaksi ve výslunní císařského dvora přece tu a tam nějakého volnějšiho slova se odvažoval, vítaný podnět ke krátkým sice a přece již nápadným úvahám o potřebě, aby obyvatelstvu dopráno bylo většího účastenství ve veřejné správě, o užitečnosti rozsáhlejší samosprávy, o nutnosti, aby kompetence a pravomoc byrokracie byla obmezena, o žádoucích úsporách v administrativě a tak dále, což tiskové úřady nějakou chvíli — rády nerady — trpěly. Tím zdála se býti prolomena první přehrada na cestě k volnosti tištěného slova a noviny používaly všelijakých slechů a pověstí, aby rozpravu o veřejných záležitostech a potřebě oprav udržovaly ve stálém proudě. Německé časopisy v „provinciích“ otiskovaly pilně tyto projevy vídeňských novin, udávající přesně jejich pramen, a respekt před vídeňskou censurou mírnil ostrážitost tiskových úřadů místních tak, že podobné, do nedávna naprosto nemožné rozpravy všude bez závady procházely.

Ale toto skrovné uvolnění tisku nepotrvalo dlouho. Dne 30. října uveřejnila úřední „Wiener Zeitung“ tuto výstrahu všem novinám: „Ve vídeňských a také v provinciálních časopisech došly opětne místa i takové, vnitřních záležitostí se týkající, zprávy, jimiž se do dalekých kruhů šířily nezákonné projevy, vy-

cházející tu a tam od individuí, jež si nepřislušným způsobem osobují právo korporací, Jakkoli není úmyslem císařské vlády, aby bráněno bylo oprávněným projevům mínění aneb aby zamezováno bylo uveřejňování sběhších se událostí, musí vláda přece trvati na požadavku, aby ve věci aneb ve formě samy o sobě nezákonné nároky nebyly k tomu ještě jako agitační prostředek pojímány a výraz, jehož tyto nároky došly v peticích nebo podobných listinách, aby doslovnými otisky nebyl obecně rozšiřován. Vláda očekává od dobrého vlasteneckého ducha, jímž velká většina orgánů rakouského tisku je nesena, že toto upozornění náležitěho povšimnutí dojde a že tedy nenastane nutnost, aby pro další uveřejňování věcí označeného způsobu používáno bylo prostředků, jež dle tiskového řádu proti trvale sledovanému obecně škodnému směru jsou po ruce.“

To byla ledová sprcha na slabouckou volnost tisku, jež teprve klíčila nebo klíčit začínala, ale přišly věci ještě horší. Dne 29. listopadu uveřejnil shora jmenovaný věstník vídeňský výnos ministrů vnitř, spravedlnosti a policie, obsahující „Doplňovací ustanovení k obecnému tiskovému řádu ze dne 27. května“, jimiž opět značně byl rozšířen beztoho už rozsáhlý obvod tiskových trestů. Tato doplňovací ustanovení byla namířena zvláště proti uveřejňování zpráv nebo listin, jež novinám dodány byly „následkem porušení služební povinnosti nějakého veřejného

zřízence aneb následkem jakéhosi již dle obecného trestního zákona trestního jednání" (§ 3.), dále pak proti uveřejňování zpráv, pověstí nebo listin, jež způsobily jsou, aby „někoho v jeho společenském nebo úředním postavení bolestně se dotkly nebo jej smyšlným učinily, aneb vládu, veřejné úřady nebo vážnost úřadů v lehkost uvedly, aneb veřejnému pokoji a pořádku škodné rozčilení způsobily aneb důvěru ke vládě zviklaly" (§ 4.). — Neobyčejná neurčitost a pružnost těchto dvou nových paragrafů spoutala veřejný tisk novým, nebývalým způsobem a každému myslícímu člověku bylo jasno, že byla tato nová svěrací kazajka novinám navlečena jenom vzhledem k proctilému opravnímu ruchu a k rostoucím nadějím na zavedení ústavnosti.

Těmto nadějím zasazena další krutá rána novou výstrahou, jež dána byla místodržitelským výnosem ze dne 29. listopadu — dle adresy — vídeňskému časopisu „Neueste Nachrichten“, jinak ale na povšimnutí všemu veřejnému tisku. V této výstraze se pravilo: „Ačkoli vláda poslední dobou vůbec umírněným a dobře míněným rozpravám o vnitřních státních záležitostech v domácím tisku překážek nečinila; nesmí přece při těchto rozpravách vlastní státní zásady a v tom směru zejména otázka říšské ústavy býti předmětem úvah. Redakce zdejších časopisů byly v té příčině náležitě již poučeny a bylo jim oznámeno, že by mělo nešetření tohoto pokynu za následek úřední zakročení dle tisko-

vého rádu" atd. To nebyla již ledová sprcha, to bylo zadutí sibiřského mrazu, kterýmž pučící naděje na konstituci rázem byly zpraveny.

II.

(Slechy o tajném sjezdu šlechty a svolání zemských zastupitelstev. — Propuštění hr. Grúna a mínístra policie bar. Hübnera. — Slech o vyjednávání s Maďary a jeho vyvrácení. — Žádost maďarských universitních studentů za vyučovací jazyk maďarský. — Žádost universitních studentů krakovských za vyučovací jazyk polský. — Opravy a novoty ve finanční správě státu. — Emancipace židů. — Nový živnostenský řád.)

Mezi tím, co vláda veřejný tisk, jenž byl — což opět a opět připomínati třeba — aspoň v mimouherských zemích až na nepatrné výjimky veskrze německý — výstrahami a zostřenými tresty zadržovala, aby nezbuzoval v obyvatelstvu žádného vzrušení a žádných klamných nadějí, proskakovaly na veřejnost různé slechy a pověsti, jimž dle nahodilého rozpoložení obecnstva nevěřeno i věřeno.

Na příklad: V druhé polovici listopadu 1859 přinesla vídeňská „Presse“ zprávu, že se dne 4. listopadu sešlo ve stavovském sále ve Vídni asi sto vynikajících šlechticů ze všech korunních zemí rakouských, aby se uradili o taktice, již by sledovati měli, až přijde „na denní pořádek“ otázka o zřízení a svolání zemských zastupitelstev. Tomu bylo ihned

všude správně porozuměno v ten smysl, že šlechta jakožto stav se připravuje, aby při očekávaném nebo předvídaném zavedení jakýchsi zemských zastupitelských sborů svých výsad uhájila a svoji bývalou moc zase uplatnila. Zpráva o vídeňské schůzi šlechticů byla s příslušné strany (hrabětem Pergenem) vyvrácena tvrzením, že se ve vídeňském stavovském sále a vůbec ve Vídni tou dobou nekonala žádná jiná schůze šlechty nebo za účastenství šlechty, než toliko schůze „Vlasteneckého pomocného spolku rakouského“. Ale „Presse“ trvala na svém a obecenstvo jí uvěřilo. Se zprávou o tajném nebo tajemném sjezdu šlechtickém ve Vídni souvisely slechy o zamýšleném a nedalekém již svolání zemských zastupitelstev, o jejichž povaze, složení a kompetenci kolovaly nejrůznější domněnky, avšak oproti všem těmto pověstem a výkladům chovalo se velké obecenstvo nedůvěřivě.

Dne 20. října propuštěn byl generální poručík císařův hrabě Grüne, jenž byl považován za jednoho z předních zlých duchů té doby, a den na to zbaven „na vlastní žádost“ úřadu ministr policie baron Hübner a na jeho místo povolán Adolf svobodný pán Thierry. Událost tato zavdala podnět anebo byla provázána slychem, že se vyvinula v lůně ministerstva velká různost mínění v přičině oprav, jež zavedeny býti mají, že jsou v ministerské radě tuhé spory a že následkem toho ještě ministr financí baron Bruck a jiní ještě ministři odstoupí, zejména ministři zahraničních

záležitostí a spravedlnosti. Slechy tyto byly arci jakožto dílem nesprávné a z části nedosti přesné oficiálním tiskem vyvráceny, ale politisující inteligence byla přesvědčena, že jsou ne-li docela, aspoň v podstatě pravdivy a že budou událostmi potvrzeny. Leč událostí toho způsobu se nedostavovaly.

V zahraničních německých novinách objevily se tou dobou zprávy, že vláda nebo dvůr vyhledává styky s předáky maďarského národa a že se děje již jakési tajené vyjednávání s vynikajícími osobnostmi uherské šlechty. Rakouské (německé) časopisy zprávy tyto tiskly a vysoce vládní „Oesterreichische Correspondenz“ projevila nad tím hluboké politování, což se pokládalo za jakýsi slavnostní způsob vyvrácení. Slechy tedy prósakovaly a udržovaly se v míhavých pohybech, jako se noční dobou na bažinách objevují světélkující bludičky, ale tma zůstávala tmou a politické bahno bahnem.

Zvláštní dojem činí vzpomínka, jak se tehda v Uhersku národní ruch opět hýbatí začínal. Také Maďari byli, jako my, v porobě německého absolutismu a sevření krutou soustavou germanisace, ale tam probouzel se duch odboje ihned důrazněji a mocněji, než u nás. Kdežto se na příklad u nás co se týče vyučování českým jazykem nikdo neodvažoval výše hleděti než toliko na farní hlavní školy, obrali si v Pešti za terč a cíl ihned tamější universitu.

V druhé polovici měsíce října uveřejnil časopis „Magyar Sajtó“ petici pešťské univer-

sitní „mládeže“, jak se tehda říkalo, opatřenou 514 podpisy a žádající, aby studijní předměty na peštské universitě se přednášely nikoli německy, nýbrž na příště maďarsky. Studenti odevzdali prvopis této petice náměškovi uherského guvernéra arcivévody Albrechta, hraběti Hallerovi, ale tento odpověděl jim, nechť se-li použítí prostřednictví universitního úřadu, aby žádost svoji vznesli na ministerstvo vyučování ve Vídni. Dne 24. října byli posluchači svoláni do auly a tu vyřizoval jim rektor, nejprve latinsky a potom německy, z Vídne došlý vzkaz, že universitní mládeži korporativní vystupování v záležitosti vyučovacího jazyka není dovoleno. Studenti žádali rektora, aby jim věc po maďarsku vložil, ale ježto ani rektor ani přítomný děkan právnické fakulty maďarsky neuměli, dělal jeden z přítomných profesorů tlumočnicka. Potom žádali studenti, aby jim výnos oznámen byl písemně. Rektor však omlouval se, že jejich žádosti vyhověti nemůže, poněvadž dostali instrukci jenom ústní. Na to prohlásili studenti, ježto se jim ani senát ani profesorský sbor neujmá a trůn prosebníkům uzavřen není, že na svém usnesení setrvají a žádost na nejvyšším místě podají a to tím spíše, ježto je sám excellence hrabě Haller na ministerstvo vyučování odkázal. Na to odešla desítičlenná studentská deputace do Vídne, aby petici císaři a ministři vyučování odevzdala. Že se jí to nepodařilo, vysvitlo z noty v „Oesterreichische Correspondenz“, ve kte-

réž se pravilo, že „několik studentů peštské university osobilo si vystoupiti jako plnomocníci peštské universitní mládeže. Toto jednání přiči se ustanovením disciplinárního řádu a bude proti této svévoli zahájeno disciplinární řízení.“ V Pešti byla hned dne 25. října vyvěšena důrazná výstraha, aby se podobná agitace neopakovala. Tak skončil první rozmach maďarského studentstva na prolomení germanisační soustavy.

O nic lépe neskončil podobný pokus, jež učinilo studentstvo polské. V druhé polovici měsíce listopadu sepsali posluchači jagellonské university v Krakově petici, v níž žádali, aby na jmenované universitě zaveden byl vyučovací jazyk polský místo dosavadního vyučovacího jazyka německého. Petici podepsalo 135 studentů. Podpisatelé usnesli se nejprv, aby petice poslána byla zvláštní deputací do Vídne; potom ale upustili od tohoto záměru a usnesli se, aby podána byla zcela legálně prostřednictvím akademického senátu. Ale dva členové zvolené již deputace, medik a filosof, kteří originál listiny v rukou měli, nedbajíce (prý) ani nového usnesení kolegů ani přátelské výstrahy, odejeli s peticí do Vídne. Avšak nedosáhli audience ani u císaře ani u ministra vyučování a obdrželi po návratu do Krakova od akademického senátu disciplinární trest. Tím byl odražen druhý útok studentstva na germanisační systém.

Akce vídeňské vlády ku provedení oprav v rámci trvajících státního řádu byla tou dobou již zahájena. Dne 20. září uveřejnila úřední „Wiener Zeitung“ císařský vlastnoruční dekret, kterýmž se nařizovalo zřízení „Immediatní komise pro opravu přímých daní“. Tato komise měla pak dne 15. prosince první schůzi za předsednictví hraběte Hartiga.

V měsíci listopadu zřízena komise rozpočtová. Ve vlastnoručním listu císaře Františka Josefa ze dne 11. listopadu bylo řečeno: „Milý barone Brucku! Jest mou vůlí, aby státní příjmy a výdaje správním rokem 1860—1861 do rovnováhy byly uvedeny. K provedení tohoto nařízení ustanovují komisi, jejímž úkolem jest, státní rozpočet ve všech částech prozkoumati a k tomu působiti, aby vytknutého cíle bylo dosaženo. Při tom mají se vzíti za základ zamýšlené reformy ve vnitřní správě, jakož i ve vrchním velitelství armády a loďstva“... atd. Úřadům bylo tímto vlastnoručním listem nařízeno, aby komisi ochotným překládáním výkazů, vyžádaných vysvětlivek atd. všemožně podporovaly. Členy komise byli jmenováni vyšší úředníci ministerstev financí, věcí zahraničních, vnitra, spravedlnosti, kultu, policie, vrchního velitelství vojska i loďstva a nejvyšší účtárny.

Patentem ze dne 23. prosince nařízena úprava umořování státního dluhu a zřízena komise pro kontrolu státního dluhu — na místo komise, zřízené patentem ze dne

22. ledna 1817, jež nahlížeti měla do knih a prací při umořovacím fondu. Císař vyhradil si jmenování předsedy a dvou členů z řad velkostatkářů a kapitalistů. Další čtyři členy komise pro kontrolu státního dluhu volily: rakouská národní banka dva, dolno-rakouská obchodní komora a vídeňská bursovni komora po jednom ze svého středu.

Další reformou byla emancipace židů. Těmto přinesla doba, jež se nám nyní jeví jakožto doba přechodní, dar a prospěch největší. Dne 22. listopadu uveřejnila úřední „Wiener Zeitung“ notu, ve které se pravilo: „Císař schválil, aby v zemích, kde ještě platnost má zákaz, že židé nesmějí míti křesťanských služebných, kojných, tovaryšů a učňů, tento zákaz pozbyl platnosti.“ Zároveň oznámil úřední věstník, že úřadům v té příčině již dány byly pokyny. Dne 4. prosince pak uveřejnila „Wiener Zeitung“ císařské nařízení v příčině židovských sňatků. Dle § 124. občanského zákona bylo k platnému uzavření židovského manželského sňatku potřebí povolení krajského úřadu. Řečeným císařským nařízením bylo toto ustanovení zrušeno a zaveden pro uzavírání židovských sňatků též postup jako u křesťanů. Nejúčinnějším skutkem emancipace bylo ovšem, že dána židům volnost, aby nabývali v šude reálného majetku, tedy volnost zakupování půdy, budov atd. To stalo se teprve císařským nařízením ze dne 18. února 1860. pro velké vévodství krakovské

a druhým cíl. nařízením z téhož dne pro ostatní země rakouské.

Hlavním opravním trumfem, jehož vynesení až na konec roku 1859 bylo odloženo, byl nový živnostenský řád s rozsáhlou, ač nikoli úplnou svobodou živnosti. Řád tento byl vydán císařským patentem ze dne 20. prosince a vyhlášen v úředním věstníku dne 27. prosince. Obsah tohoto živnostenského řádu je dosud obecně znám a jest také dosud známo a namnoze i citelno, s jakým úspěchem se řád setkal. Vydáním živnostenského řádu byl program oprav roku 1859 vyčerpán.

III.

(Z Čech žádná ozvěna opravního hnutí. — Slechtická brožura proti konstituci. — Zřízení první české záložny.)

Doba, jež nastala pádem ministra Bacha a jeho systému, byla, pokud se vlády a rozhodujících kruhů týče, dobou hledání nových forem a nových prostředků na povznesení státní správy a mchutnosti říše, na sesílení branné moci a zlepšení státních financí. Ale v obyvatelstvu nebylo žádného „opravního hnutí“, žádného petičního ani revolučního ruchu, žádných spiknutí ani násilných pokusů na zjednaní nového pořádku, žádných veřejných žalob a stesků. Rozhodující dvorní kruhy dospěly po nešťastné válce v Itálii samy k přesvědčení, že je stát v úpadku a že musí

býti nastoupena cesta oprav, nemá-li nastati dříve nebo později katastrofa. Ještě byla část Italie — Benátsko — v držení Rakouska a každému, kdo oči měl, aby viděl, bylo jasno, že veliké hnutí po osvobození a sjednocení Italie u hranic „benátského království“ se nezastaví, nýbrž že sesílený Piemont se starým nebo s novým nějakým spojencem znovu a to brzy opět meč vytasí, aby tak šťastně a nadějně zahájené dílo dovršil, to jest, že Rakousku za nedlouho nastane nová vojna v Itálii. Tu pak ovšem rozhodující kruhy prohrátí nechtěly a proto zahájily akci opravnou. Teprve když císařským manifestem a prohlášením nové vlády reformní počín byl udělán, začalo se ve veřejném tisku a potom i v obyvatelstvu hlavního města říše jevití jakési, ale jenom docela slabounké opravné hnutí, jež tu a tam docházelo ostýchavé ozvěny také v zemích rakouských. Jenom v Čechách ne. Zde neodvažoval se nikdo pronésti slova nějaké touhy po ústavnosti nebo účastenství lidu v zákonodárství a státní správě. Českých novin nebylo a jinak, brožurami nebo příležitostnými řečmi neměl nikdo odvahy říci své mínění. Po předácích českého národa, po chrabrých výtečnicích z let 1848 a 1849 nebylo ani slechů, jakoby se byli vystěhovali někam na měsíc. Někteří z nich, kteří by asi srdnatosti si byli dodali, odpykávali si svou dřívější kuráž na pevnostech a ti, kteří se persekuci vyhnouti dovedli, aneb na svobodě zůstaveni byli, chránili se, aby nelibost vše-

mohoucí dosud vlády na sebe neuválili. Z Čech tedy nedostalo se slabě procitlému ruchu žádné posily. Spíše naopak.

V listopadu r. 1859 vyšla v Praze (rozumí se, že německy sepsaná) brožura s názvem „Sustine et abstine“, za jejíhož autora se pokládal předák „české“ šlechty jakožto mluvčí všech pánů z bývalého stavovského sněmu. Autor prohlašoval, že pokládá konstituci čili ústavnost v Rakousku za nemožnou a vykládal dále, že zájmová zastupitelstva (Interessenvertretungen), jež by zavedena býti měla, jenom jakožto poradní sbory si představuje, dále pak, že „v deskovém, po otcích převzatém právu“ (im Rechte der Landtafel-fähigkeit) nespátruje jenom právo, nýbrž také zděděnou povinnost, totiž povinnost, aby šlechtici zachováni práv deskového velko-
statku zůstali o t c i z e m ě“. — Tu bylo tedy ve vší formě prohlášeno v mlhavém zásvětu nové doby a v tajemném šelestu opravného ruchu, že tehdejší české šlechtě o nic nešlo, než o zachování jejích, z deskového práva plynoucích výsad. Z a t a k o v é h o t o s t a -
v u v ě c í m í n u l r o k 1859.

*

Vypravování z upomínek na tuto dobu ne-
bylo by ani s mé strany úplné, ba vykazovalo
by velkou mezeru, kdyby v něm nebylo vzpo-
menuto události, jež se pro celý náš novodo-
bý hospodářský život stala vysoce památnou,

zavedení záložen v Čechách. Pisatel těchto
řádků nesmí o této události pomlčet již
proto, že stál jako studentík u kolébky
p r v n í č e s k é z á l o ž n y, podle níž všech-
ny ostatní byly zřízeny.

Od nového roku 1857 začal v Praze vychá-
zeti v pětiarchových sešitech a v pětinedel-
ních lhůtách nepolitický, jenom hospodář-
ským a vůbec praktickým záležitostem věno-
vaný časopis „Posel z Prahy“, jehož vyda-
vatelem a redaktorem byl Vojtěch Bělák
(František Šimáček). V jednom z prvních se-
šitů „Posla“ uveřejnil Bělák článek o zálož-
nách dle soustavy Schulze-Delitschovy a do-
poručil našemu lidu zřizování podobných ú-
stavů. Nový časopis neušel pozornosti něko-
lika pilných čtenářů ve Vlašimi a Bělákova
rada dopadla zde na úrodnou půdu. Nejuvě-
domější občané mého rodiště Jan Pláteník,
V. Zenker, Vojtěch Kulíček, Vojtěch Červ a
Josef Mrázek sešli se k poradě a tu stalo se
usnesení, že učiněn bude pokus o založení
peněžního ústavu, jak jej Bělák doporučuje.
V dalších poradách, při nichž jakožto zapiso-
vatel můj bratr Saturnin byl účasten, sepsány
stanovy a dožádání občané Pláteník (obuvník),
Vojtěch Červ (krejčí) a Vojtěch Kulíček (ho-
dinář), aby jakožto zakládající komitét věc do
proudu uvedli. Pánové tito odebrali se k purk-
mistrovi Řihovi a odevzdavše mu stejnopisy
stanov, požádali jej, aby u podkrajského úřa-
du v Benešově, kdež byl František Říha vel-
mi dobře zapsán, vymohl dovolení, aby spo-

lek směl zahájit činnost. Purkmistr slíbil, že věc panu podkrajáckému doporučí, ale učinil-li nebo neučinil-li tak, zůstalo úředním tajemstvím. Když ani počátkem následujícího roku (1858) žádné vyřízení nedocházelo, vyžádali si pánové ze zakládajícího komitétu stanovy nazpět a obdrževše je od purkmistra (což se mohlo považovati za důkaz, že pan primátor věci ani nehnul), odebrali se k předsedovi tehdejšího c. k. okresního úřadu ve Vlašimi panu Jirovcovi a osvětlený tento úředník přijav stanovy ku přímému zaslání na místodržitelství, udělil z vlastní moci dovolení, aby záložna byla zřízena a aby bez prodlení činnost zahájila, nečekajíc, až by stanovy místodržitelstvím byly schváleny. Což se také stalo.

V neděli, dne 14. března 1858 konala se v sále hostince „u Karla IV.“ ustavující hromada vlašimské záložny. Účastenství nebylo valné, neboť dostavilo se jenom osmnáct přihlásivších se členů. Každý člen složil jakožto vklad 1 zlatý rakouské měny a několik šestáků (deset až čtyřicet krejcarů) jakožto příspěvek k rezervnímu fondu, tak že se celkem sešlo 26 zlatých 25 krejcarů. Právě to hořčičné semínko!

Knihář vlašimský pořídil pro členstvo dle objednávky malé knížtičky, jejichž rubriky byly dle tehdejšího způsobu „rastrýrovány“ t. j. ručně linkovány čárkovacím přístrojem, sestaveným dle vzoru „péra“, kterýmž se při „rastrýrování“ notového papíru všech pět notových čar nebo linií najednou „vytahovalo“.

Hlavičky rubrik byly latinským písmem vepsány. Knížtičky tyto připadaly nám později jako dětské hračky — a byl to prvopočáteční instrument obrovské hospodářské akce. Za pokladníka zvolený (velmi vážný, opatrně a váhavě si vedoucí občan Vojtěch Červ dal si ihned ze dřeva vyřezat stampilku s plným svým jménem a potvrzoval jejími otisky v knížtičkách učiněné vklady. IS počátku tiskla se tato potvrzení rozetřenou tuží.

Jakmile spolek vlašimské záložny byl ustaven, zahájena ihned činnost. Ústní cestou rozhlásilo se po městě a okolí, že si každý může v záložně na knížku ukládati úsory jakýchkoli částek, nejméně po 10 krejcarích a že se časem každý také dle okolností bude moci, v čas potřeby, vypůjčovat. Pozvání takto učiněné nezůstalo bez úspěchů a záhy přicházeli učňové, služky, tovaršiči a děti se svými drobnými úsporami, ukládali si na zkoušku po šestáctech a odnášeli si s patrnou zálibou malé knížtičky, připomínající jim slavné knížky „České spořitelny“ pražské, jež byli tu a tam snad spatřili aneb o nichž jako o něčem velkém a vzácném vypravovati slychali. Tu a tam přišla také nějaká zlatka, ale odvážlivců s většími penízi ještě nebylo.

Zakladatelé stanovili moudrou, z povahy věci ovšem plynoucí zásadu, že se složené peníze ihned musí rozpůčít a poněvadž na počátku žádných žadatelů o zápůjčky nebylo, rozhodnuto, že se první členové dle svých běžných čísel dlužiti musí. Hned druhého dne

po valné hromadě začalo se takto „půjčovat“ a rozpůjčena celá kasovní hotovost, vklady i s rezervním fondem, jako pro žert, mezi první zapsané členy.

Pro první dobu učiněno pravidlem, že se má takto každý týden půjčovat jinému členu nebo jiným členům, dle běžných čísel, než vklady vzrostou a půjček skutečně potřební žadatelé se hlásí začnou.

Obyvatelé vlašimští dívali se na tuto novotu zde s jakousi nedůvěrou, onde s pohrdlivými úsměvy, ale ponejvíce s nepředpojatou, ale zdrželivou zvědavostí. Zakladatelé nebyli zrovna notáblly města, ani nejbohatšími občany, ale byli to lidé, o nichž se říkalo, že jsou „sečetlí“ a o nichž se vědělo, že jsou moudří a poctiví. Proto se působnost záložny přes svůj více než skromný a skrovný začátek rychlým postupem vzrůstala a šířila. Zvláštního připomenutí zasluhuje, že bylo zásadou prvních stanov vlašimské záložny: záložna nesmí mít žádným směrem a žádnou měrou povahu ústavu výdělkového, to jest: členové nesmějí mít kromě úroku ze svých vkladů žádného jiného požitku; čistý výnos věnuje se, po odepsání určité částky k rezervnímu fondu, vzdělávacím a dobročinným účelům, nejprve na pořizování školských pomůcek a podporování chudé školní mládeže.

Pro úřadovnu záložny propůjčil občan Vojtěch Červ v přízemku svého jednopatrového domu (naproti „valům“, vedle nynější záloženské budovy) klenutý pokoj, ve kterémž

se potom dlouhá léta úřadovalo a také výborové schůze konaly. Úřadování bylo na počátku velmi prosté, ale zdokonalovalo se, jak ústav mohutněl a jeho agenda vzrůstala. Ježto se záložna pokládala za výpomocný spořitelní ústav pro „malé lidi“, byly úvěrní operace její omezeny na úvěr osobní s vyloučením hypotek. Teprve v pozdějším rozvoji zavedeno také půjčování na hypoteky, jako všude jinde.

Roku 1858 c. k. místodržitelství zasláné stanovny byly potvrzeny teprve dne 4. srpna 1860, tedy v době, kdy záložna již půltřetího roku působila a již poměrně dosti silným ústavem byla! Dle vzoru vlašimské záložny zakládány záhy téhož druhu ústavy v jiných městech českých, což arci bylo vlašimským k nemalé cti a radosti.

IV.

(Sport rybaření v Praze. — Lovění perel na Otavě a Vltavě. — Osobní. — Stavby budov v Praze a pomníky. — Drobné pražské upomínky.)

Tím časem, co ve Vídni různé opravy ve státní správě se chystaly a prováděly — všechny arci jenom za tím účelem, „aby vlk se nasytil a koza celá zůstala“ — žilo se v Čechách a v Praze klidně dále, jakoby se nic kolem nedělo. To pověděl jsem už sice na jiném místě, ale co pravdou jest, může se opakovat — vždyť jsou pravdy, které se věčně opakují, aniž pozbývají působivosti... V Praze byl tedy šosácký klid. Ale šosácký

klid má — snad jako každá věc — svoje měřítko a mně zdálo se vždy výrazem jakéhosi už skoro svrchovaného klidu, když lidé ne-rybáři provozují rybolov. Proto utkvělo mi také v paměti, jak silně se tehda v Praze rybařilo.

Na ostrovech, na kamenitých březích, na můstcích a loďkách, ba i vysoko na nábřežní zdi u zábradlí stáli a sedali po celé dni lidé s pruty a udicemi, kdežto mlynářští a jiní oprávněnci na loďkách s čeřeny po Vltavě se projížděli a na hlubinách štěstí svoje zkoušeli. Vltava měla dle všeho tehda ještě více ryb, než jich má nyní, neboť kromě lidí, kteří jenom ze zahálky k prutu a vlasu sahalí, rybařili mnozí skutečně také pro zisk. Sestupovaly se tu a tam celé společnosti pro nájímání rybářských revírů na Vltavě a prováděly tento sport — tak aspoň se tvrdilo — se skutečným výdělkem. Když pak se jim lov někdy zvláště podařil, šly se pochlubit do novin a druhý den mluvila o tom „celá Praha“. Tak na příklad bavila se v polovici října roku 1859 Praha bohatým lovem, jehož do-cílila společnost „zuřivých“ rybářů, jež měla najatý vltavský revír u Libšic. Při hravém pi-y jenom zatažení síti vylcovali páncve z Pra-hy veliké množství různých malých ryb, mezi nimi také kapry a štiky a — jakožto vrchol nebo triumf úspěchu — čtrnácte silných sum-ců, z nichž nejmenší 12 a největší 45 liber vážil. Velkolepá tato kořist byla pak po dva dni veřejně vystavena na Ovocném trhu

v krámě jednoho ze členů řečené rybolovecké společnosti. Jiný člen této společnosti oznamoval veřejně, že chytil u Libšic na udi-ci kapra, který váží 19 ½ a půl libry (12 $\frac{2}{3}$ kg) a že je každému volno na tuto znamenitou rybu se podívat. A lidé chodili se skutečně na ni dívat. Zaslужuje snad také zmínky, že obec pražská jenom za chytání lososů ve Vltavě dostávala ročně 1200 až 1300 zlatých nájmu čili pachtovného (roku 1859 obdržela 1260 zlatých r. m.). Vlastníci mlýnů Mosteckých a Sovových zavedli proti obci pražské pro chytání lososů proces, činice proti němu se stanoviska vodního a plavebního práva různé námitky, avšak nejvyšší soud rozhodl, že věc tato nespadá do oborů právního, a ježto už dvě politické instance byly rozhodly, že léčení na lososy plavbě na překážku není a tedy také nikomu neškodí, zůstal obci pražské nezkrácený požitek z chytání lososů.

Přátele vodního sportu a říčního průmyslu zajímal tou dobou ještě jiný druh lovu čili lovení, zajímavý, skoro poetický a přec také praktický. Jak známo, chovají řeky Otava a Vltava, tato zejména od Rožmberka až k Týnu nad Vltavou, mlže perlorodého, v němž se vyvinují perly, které se co do krásy a míhavého lesku plně rovnají perlám Orientu. Perly české bývaly známy po celé Evropě a jejich lovení dávalo na Vltavě a Otavě značný zisk. Bouře, jimiž české království v první polovici 17. věku bylo zmítáno, zničily tento výnosný průmysl, avšak zbytky jeho udržely

se přece až do let šedesátých minulého věku. Ještě koncem pátého desetiletí dávalo lovení perel na Vltavě ročního zisku 10.000 až 12.000 zlatých. Na Otavě bylo lovení perel omezeno na jistou nepřilíš velkou část řeky a tato část byla majetkem knížete Kinského. Lovení perel konalo se tam vždy po 4 nebo 5 letech. Roku 1859 provedeno ve dnech 26. a 27. srpna a mělo pěkný výsledek, neboť ve 24.540 lasturách nalezeno 706 perel, mezi nimi hojně červených a polobílých a jenom 76 čistě bílých, kteréž vlastně jediné se hledají a žádají. Cena těchto 76 perel odhadnuta na nejméně 1000 zl. Vylovené perly odvedeny ihned, jak z Horažďovic do novim bylo dopsáno, knížeti Kinskému.

Pěstování perlorodek a lovení perel dělo se v Čechách i tehda ještě přilíš primitivně, což asi také za následek mělo, že pěkný tento průmysl časem docela zanikl. Dle stupně vývoje rozeznávali tehda naši perlolovci tři druhy perel: „nezralé“, jež jsou docela hnědé, „polozralé“, jež mají lesk čili svit už namodralý, a „zralé“, s leskem již opalovým. Někteří lasturec chová 16—17 perel, z kterých však sotva asi pět bývá „zralých“. V časopisech zaznamenávalo se, že znalci a odborníci, kteří Čechy navštívili, prohlášují zdejší způsob perlolovu za velmi nepokročilý. Na Otavě a Vltavě počínali si totiž perlolovci při vyšetřování lastur na základě nejprostší čili, jak se říká, nejsurovější empirie. Neměla-li skořápka na příklad ztluštěný okraj,

zahodili ji, soudíce, že uvnitř je perla „rozlité“, čehož ale vždycky nebývá; dále neznačili ještě umělého navrtávání lastur a zahodili nezralou raději, než aby si rok na zisk z ní posečkali. Však o tom mluvíti jest věcí odborníků. Jenom odborníci dovedli by asi také říci, zdali by ještě možno bylo perlový průmysl u nás opět zavést, to jest, zdali by lasturec sladkovodný (perlorodka) za nynějšího znečišťování řek továrními splašky, tou měrou se dařil, aby chov jeho se vyplácel.

*

Po této odbočce vraťme se zase do Prahy. Roku 1859 stalo se v Praze kromě již uvedených ještě několik drobných událostí, jež současníkům v paměti utkvěly, a v této směsi věcí důležitých i nedůležitých, jakožto místní historické drobnůstky snad několik řádků zasluhují. Dne 8. července zvolen byl spisovatel a církevní kněz Karel Vinařický, tou dobou děkan a konsistorní rada v Týně nad Vltavou, za kanovníka kolegiátní kapitoly na Vyšehradě a dostal se takto k ohnisku literárního a národního života, jež tehda jenom několik málo lidí udržovalo v jakémsi ruchu a plápolu. Na druhé straně pak dostal se do Prahy muž, jenž v dějinách našeho politického života po sobě zůstavil památku velmi šerednou: císařským dekretem ze dne 27. listopadu přesazen vicepresident bývalého lombardského místodržitelství Arnošt svob.

pán Kellersperg jakožto vicepresident c. k. místodržitelství do Prahy. Tento byrokrat byl — jak na jiném místě již uvedeno — v dubnu téhož roku císařským poslem, jenž do Turina přinesl válečné ultimatum a varovány, kterých si dobyl ve správě revoluci zmítaného Lombardska, učinily jej zvláště způsobilým pro české království, ačkoli zde panovalo nejhlubší, zrovna otrocké ticho. Snad tušily nebo předvíдалy vídeňské kruhy vládní, že nastanou v Čechách zase děje, ve kterých by tato již osvědčená síla znovu se mohla proslavit, anebo učinily tak z jakéhosi jenom nevědomého popudu... jisto je, že poslaly na nás politického biřice, pleticháře a karabáčníka nejhoršího druhu, takže zasluhuje červeného zápisu den, kdy muž tento pro Prahu byl ustanoven.

On vystřídal zde Mađara hr. Antonína Forgáče, kterýž odtud povolán byl jakožto odborný přednosta do ministerstva vnitř. Forgáč byl pravý opak bar. Kellersberga a stal se r. 1861, ale jenom na krátko, místodržitelem království českého a potom uherským kancléřem. Forgáč byl snad nejlepším místodržitelem, jakého jsme v druhé polovici XIX. věku měli.

Zbytek mých upomínek na Prahu z roku 1859 týká se veřejných staveb a podniků. V tomto roce stavěly se na Nových alejích čili v nynější Národní třídě palác České spořitelny, jehož stavbu dle plánů archi-

tekta Ullmanna prováděl stavitel Jan Bělský, a budova policejního ředitelství. Obě tyto stavby byly r. 1858 zahájeny a roku 1861 dokončeny. Česká spořitelna, jež měla dříve (snad od svého založení r. 1824) sídlo na Malé straně, na bývalém náměstí Radeckého, přestěhovala se do nového paláce koncem června r. 1861.

V kruzích studentských došla na jaře roku 1859 povšimnutí akce, jež zahájena byla na postavení dávno již projektovaného studentského pomníku na památku obrany Prahy proti Švédům. Tento pomník měl býti na některém náměstí pražském postaven již r. 1848 při oslavě 500letého trvání pražské university a při 200. výročí studentské legie, jež r. 1648 Prahu pomáhala bránit. Sochař Josef Max zhotovil již tehda model studenta z r. 1648, ale bouřlivé události onoho roku zatlačily projekt studentského pomníku do pozadí a teprve po desíti letech ujal se ho zase c. k. krajský rada Klár tím, že dal zhotoviti pět set zvláštních otisků svého, v (německé) „Libuši“ uveřejněného, článku o studentské legii z roku 1648 a věnoval výnos těchto otisků na provedení projektovaného pomníku. Rektorát pražské university byl požádán, aby hleděl otisky mezi profesory, docenty a studenty rozprodati. Rektor vyhověl žádosti tím, že dal vyvěsiti o Klárově věnování vyhlášku. Cena otisku stanovena na 75 krejcarů bez omezení obětavosti. Mnoho-li prodej těchto výtisků vvrátil, ne-

vím; velká částka to asi nebyla, ale podnět byl zase dán a r. 1863 byl dle Maxova modelu z kamene vytesaný, arci jenom skromně velký studentský pomník postaven do západního rohu seminářského průchodního dvora, kdež dosud stojí ve skromném zákoutí.

V měsíci září opravovali na Koňském trhu sochu sv. Václava, která později přenesena byla na Vyšehrad. Socha tato hrála v pohnutých dobách našeho politického života trpnou arci, ale dosti vynikající úlohu jakožto shromaždiště nebo ohnisko velkých demonstrací a zasluhuje proto, aby bylo zde jejího vzniku vzpomenuť. Zhotovil ji v letech 1678—1679 pražský sochař Jan Jiří Pendel (od něhož pocházejí sochy papežů nad portikem seminářského [salvatorského] kostela naproti staroměstské mostecké věži) ze žehrovského pískovce. Rada Nového města pražského zaplatila za ni r. 1679 celkový peněz 1150 rýnských, z čehož kameník Jan Jachym za dodaný kámen a za postavení pomníku obdržel částku 200 rýnských s přídavkem 10 korců žita.

Roku 1859 zakoupila obec pražská Letnou, aby na jejím svahu a hřbetu časem zřízeny byly procházky pro obecnstvo.

Před tím prodala obec státu Novoměstskou radnici, bez věže, za 50.000 zlatých. Zajímavý dům hr. Wallise v Nových alejích, na nároží Uršulinské ulice, kou-

pil r. 1859 majitel továrny na puškové zápalky (čili kapslíky) Jan Bellot za 143.000 zlatých r. m.

Ke konci téhož roku zahájeno bourání neřestných domků uprostřed Dobytčího trhu čili Karlova náměstí. Obec skoupila celý komplex těch baráků s určením, že po jich sboření také na dolejší polovině náměstí bude zřízen veřejný sad. Jenom jedna chatrč byla ještě v soukromém majetku, ježto vlastník její za ni žádal na tehdejší dobu zrovna nestoudný peněz 3000 a později dokonce 5000 zlatých. Obec cenu tuto zamítla, očekávajíc, že barák se sřítí, jakmile jeho opory, sousední chatrče, budou sbořeny. Pražané měli radost, že ty schátralé domky nyní rychle mizí a že se pak ihned přikročí k upravení parku na severní části náměstí, ale provedení tohoto projektu protáhlo se několik let a připadlo již novému, valnou většinou českému zastupitelstvu, v jehož čele stál purkmistr František Pštross.

Poslední léta pátého decennia minulého století byla vůbec plodna na projekty, jež buď vůbec projekty zůstaly, aneb teprve po letech provedeny byly. Abych — kromě sadové úpravy Karlova náměstí a Letné — příklad uvedl, připomínám, že se již v letech 1857 a 1858 horlivě pojednávalo o projektech na prokopání Letné buď tunelem nebo zářezem pro nové řečiště Vltavy, projekty o zřízení vorového přístavu, o zastavení Císařské louky atd. Pro-

jektanti zde byli, ale scházelo zastupitelstvo, jež by velké opravné návrhy bylo dovedlo provést. Proto začala se Praha moderně zvelebovat teprve v době ústavní.

V.

(Politický stav na počátku roku 1860. — Další emancipace židů. — Zjednodušování státní správy. — Svolání sestřené říšské rady a jeho značení. — Osvícený absolutismus.)

Politický stav Rakouska nejevil počátkem roku 1860 žádné podstatné změny, ačkoli byly slíbeny rozsáhlé a pronikavé opravy ve všech oborech státní správy. Jak jsem již v minulém článku uvedl, bylo manifestem ze dne 15. července 1859 a ministerským programem ze dne 22. srpna téhož roku za nejbližší úkol Rakouska vytčeno, provést novou úpravu vnitřních poměrů říše a dlužno uznatí, že vláda tomuto úkolu, aspoň jak ona mu rozuměla, zůstávala věrnou. Na venek, v diplomatické matenici té doby, hájila jenom formálně velmocenské postavení říše a věnovala jinak celou svoji pozornost otázkám vnitřním. Události roku 1859 způsobily rozhodnutí, že budou ve státní správě provedeny opravy a šlo nyní o to, jakého druhu a způsobu tyto reformy být mají. Na zavedení ústavnosti v obecném toho slova smyslu se nepomýšlelo. Hledány novoty a změny, jimiž by žádoucí obrození a omlazení Rakouska docílití se dalo, aniž by císařská samo-

vláda podstatně byla omezena nebo zkrácena. Proto vyhledávaly se vhodné jakési novoty nejprve v oborech státoobčanském a hospodářském. Berní otázky přikázány, jak už minule bylo uvedeno, immediatní komisí. Tato komise zasedala a rokovala v novém roce dále, ale bez výsledku; přece však prohlašováno za docílený zisk, že otázky hmotného blahobytu národů pečlivě byly prostudovány. Také komise pro kontrolu státních dluhů pracovala v novém roce pilně, ale nedocílila ničehož více, než že otázky státního úvěru „důkladně byly prozkoumány“. Důvěrnické komise pro zavedení a vybudování nového obecního zřízení zasedaly počátkem roku 1860 ještě v některých zemích a sestrojovaly nejrůznější projekty, ale kruhy širšího obecního nedávaly se tím nikterak vzrušovat. Říkalo se posměšně, že byla těmto komisím podložena porculánová vejce.

Skutečné, viditelné a hmatavé výsledky mělo provádění nového živnostenského řádu a uvádění židovstva na roveň s ostatními občany. Ježto o účincích nového živnostenského řádu s dosti rozsáhlou, ač nikoli úplnou svobodou živnosti hned na počátku mínění se rozcházela a jinak žádných vítaných oprav viděti nebylo, říkali lidé kousaví, že celá opravní akce jenom pro židy byla zahájena a mluvilo se, když policisté na blízku nebyli, sarkasticky „o židovské konstituci“.

Některých císařských aktů na emancipaci židů jsem již minule se dotkl. Zde vzpomínám dalších, jak byly provedeny. Císařským nařízením ze dne 6. ledna, platným pro celý obvod říše, bylo stanoveno: § 593. občanského zákona se zrušuje; smějí se tedy také osoby, jež křesťanského náboženství nevyznávají, následní vůli křesťana dosvědčovati. Tolikéž ustanovení § 142. lit. d) obecného, § 217. lit. d) západohaličského, § 207., odstavec 4. italského a § 216., čís. 4. jihotyrolského soudního řádu, dle nichž je žid pro žida proti křesťanu svědkem povážlivým, zrušují se pro budoucnost i pro zavedené již procesy. Z císařského rozhodnutí vydána dne 13. a 14. ledna ministerská nařízení, jimiž se zrušovaly všechny předpisy, dle nichž židé vyloučení byli z jistých živností, zejména z lékárnictví, v některých zemích z pivovarství, z živností hostinské a mlynářské, dále ustanovení, jimiž se židům zapovídá pobyt na venkově v Haliči, v Krakovsku a v Bukovině, v baňských místech v Uhrách, v Čechách, v Chorvatsku a Slavonii, v srbské Vojvodině, v temešském Banátu a v Sedmihradsku. Dle těchto výnosů byli tedy Israelité napříště všude, kde směli se zdržovati a usazovati, oprávněni všechny vůbec dovolené živnosti provozovati, jsouce při tom podrobeni jenom obecným, pro všechny státní občany platným zákonným předpisům. —

Co se týče práva nabývání nemovitého majetku vydána dne 18. února dvě cí-

sařská nařízení. První, platné pro Čechy, Uhersko, Moravu, Slezsko, Dolní Rakousy, srbskou Vojvodinu a temešský Banát, Chorvatsko, Slavonii, Sedmihradsko, Přímoří a Dalmacii stanovilo: židé jsou oprávněni nabývatí nemovitého majetku. Druhé nařízení, platné pro Halič, Krakov a Bukovinu, stanovilo: židé, kteří nižší gymnasium, nižší reálku, obchodní školy, hospodářské ústavy, baňské, lesnické a námořní školy absolvovali aneb důstojnické šarže mají, jsou, co se týče nabývání majetku, na roveň postaveni křesťanským poddaným atd. V zemích, jež z prvního nařízení vyloučeny byly, tedy v Horních Rakousích, ve Štyrsku, v Tyrolsku, v Krajině, v Korutanech, Benátkách a Vojenské Hranici, nebylo u židů proti nabývání nemovitého majetku žádných překážek, leda výjimečně a proto nebylo pro emancipaci židů o nabývání nemovitého majetku žádného nařízení potřebí a upravení této otázky zůstaveno příštím zemským zastupitelstvům... Zde sluší připomenouti, že byli židé roku 1848 křesťanům ze zásady na roveň postaveni, že však byla obmezení, jež pro židy před rokem 1848 trvala, po zavedení tuhého absolutismu císařským nařízením ze dne 2. dubna 1853 ve většině rakouských zemí zase „prozatímně“ v platnost uvedena. Docela zbytečno bylo by šíře vypravovat, že židé svobod a práv, kterých se jim císařskými dekrety v posledních měsících roku 1859 a v první části roku 1860

došlo, ihned plnou měrou a co nejvydatněji začali užívat.

Velká opravní akce v politické správě Rakouska zahájena „zjednodušením správního stroje“, to jest zrušením malých zemských vlád, zrušením krajských úřadů v některých korunních zemích a sloučením všech pěti místodržitelství departementů v Uhrách v jedno místodržitelství uherské.

Zrušeny byly zemské vlády: ve Slezsku, v Solnohrodsku, v Korutanech, v Krajíně, v Přímoří, v Krakově a Bukovině. Slezsko podřízeno místodržitelství moravskému, Solnohradsko místodržitelství hornorakouskému, Korutany místodržitelství ve Štyrském Hradci, Krajina a Přímoří místodržitelství v Terstu, krakovské území a Bukovina spojeny s Haličí a podřízeny místodržitelství ve Lvově. V zemích, jež takto vlastních zemských vlád byly zbaveny, jmenováni jakožto exponovaní orgánové zemští hejtmáni, kteří byli představenými podrženných správních úřadů s kompetencí, která jim z pravomoci příslušných místodržitelství byla přikázána. Kromě toho podržely země zbavené vlastních vlád titul a postavení „korunních zemí“ a vlastní zemská zastupitelstva, na která však nedošlo. Krajské úřady zrušeny na Moravě, v Dolních Rakousích, v Tyrolsku a v Přímoří — dále tato akce nedospěla, byvši vystřídána podnikem novým... V Uhersku zbaven byl arcivé-

voda Albrecht hodností generálního guvernéra, jakož i velícího generála III. armády, a jeho adlatus, generál jízdy František hrabě Haller dán do pense. Politická správa země svěřena „prozatímně“ polnímu zbrojmistrovi ryt. Benedekovi a nařízeno. aby dosavadních pět místodržitelství oddělení spojeno bylo v jedno místodržitelství se sídlem v Budíně. Místodržitelství toto bylo Benedekovi přímo podřízeno.

Tyto změny a novoty uvádím zde jenom proto, aby čtenáři bylo jasno, jak vládní kruhy vídeňské, cítíce nezbytnost oprav ve státní správě, všelijaké nepromyšlené pokusy dělaly, ve tmách tápaly a na slepo nějakých východisk hledaly, než po úplném nezdaru všech těchto experimentů proti vůli své do proudu konstitučních oprav byly strženy. K tomuto do jisté míry srážnému obratu přispělo svolání sesílené říšské rady, jež pokládati sluší za mezník, východiště a počátek nového státního života v Rakousku.

*

Roku 1851 zřízena byla při ústřední vládě vídeňské vedle ministerstva jakási státní rada, kteréž se osnovy různých zákonů a vládních nařízení k posouzení předkládaly, kteráž o těchto věcech jenom se raditi a vládě radu dávatí, nikoli však usnáseti se nesměla a proto také jenom říšskou ra-

do u nazvána byla. Počet členů této říšské rady, kteří měly hodnost místodržitelů s titulem „excellenci“, byl dle potřeby a návrhů vlády ustanovován od císaře a při jmenování říšských radů bylo pamatováno na rozličné rakouské země.

Na tuto říšskou radu obrátily řídicí kruhy vídeňské svůj zřetel a pcjaly úmysl vybudovati ji dle plánu jejího vynálezce, hraběte Stadionu, zříditi z ní imposantní poradní sbor, vážný a prakticky cenný, ale v politickém směru neškodný, to jest moc koruny a sílu ústřední vlády nikterak neobmezující, tedy jakýsi klasický surogát za skutečný parlament a zastupitelstvo národů, asi jako měl Napoleon III. ve svém národním shromáždění.

Za tím účelem bylo potřebí říšskou radu sesílití čili rozmnožiti a vytknouti jí přesný úkol. Obojí stalo se císařským patentem ze dne 5. března 1860, ve kterém se pravilo: „My František Josef První atd. rozhodli jsme se, aby naše říšská rada, která na základě našeho patentu ze dne 13. dubna 1851 a našeho vlastnoručního listu ze dne 20. srpna 1851 dále trvati má, sesílena byla mimořádnými říšskými rady, jež v určitých dobách svolávati budeme. Za tím účelem nařizujeme po návrhu našich ministrů, vyslechnuvše naši říšskou radu, takto:

§ 1. Mimořádnými říšskými rady, kteří při periodických poradách (rozuměj: stálé říšské rady) přítomni býti mají, jmenujeme: 1. arci-

vévody naší císařské rodiny; 2. některé z vyšších církevních hodnostářů; 3. některé muže, kteří v naší občanské a vojenské službě, aneb jiným způsobem se vyznamenali; 4. osmatřicet členů zemských a zastupitelstev a to z království uherského šest, z království českého tři..., z markrabství moravského dva, z vévodství slezského jednoho atd....“

Dále stanoveno v uvedeném císařském patentu, že jsou na 1., 2. a 3. místě uvedeni mimořádní říšští radové jmenováni doživotně, na 4. pak místě uvedení členové zemských zastupitelstev na šest let; že se mají sesílené říšské radě k poradě předkládati státní rozpočet, státní účetní závěrky, předlohy komise pro státní dluh, všechny důležitější osnovy ve věcech obecného zákonodárství a předlohy zemských zastupitelstev. (§ 3.) Jinak vyhrazoval si císař, předkládati sesílené říšské radě k poradě ještě jiné věci. Dále stanoveno, že sesílené říšské radě nepřísluší iniciativa k předkládání vlastních osnov zákonů nebo návrhů na vládní nařízení, že však má říšská rada právo při podávání svého dobrého zdání vyznačovati mezery, nedostatky nebo potřeby v předložených jí osnovách a činiti císaře ra ně pozorna. Kdyby císař za dobré uznal, vyslechnouti mínění říšské rady o jiných věcech, než které v § 3. tohoto patentu uvedeny jsou, že budou k tomu dosavadním způsobem povolávání stáli členové (a nikoli tedy mimo-

řádní členové rozšířené) říšské rady. V dodatku k tomuto císařskému patentu stanoveno, že prozatím, než nějaká zemská zastupitelstva svolána budou a než tedy dle § 1. patentu ze dne 5. března návrhy na jmenování některých členů svých mimořádnými říšskými rady učiní s to budou, císař sám prozatím stanoví počet mimořádných říšských radů z vynikajících mužů jednotlivých zemí si vybere. Na konec pak určeno, že se má sesílená říšská rada sejíti v měsíci květnu...

Takový jest v podstatě obsah císařského patentu ze dne 5. března 1860. V politických legendách pozdějších dob ujalo se a utkvělo namocze mínění, že byla sesílenou říšskou radou svolána jakási konstituanta, že byl do Vídně povolán jakýsi ústavodárný sněm aneb aspoň jakýsi poradní sbor, jenž měl činiti návrhy na zavádění a provádění ústavních změn v Rakousku, ale to byla — jak už z obsahu císařského patentu samo je vidno — veliká mýlka. Zrovna naopak: sesílená čili rozmnožená říšská rada měla býti závěrkem a koncem slíbených oprav a měla se státi, po zavedení zbývajících ještě jakýchsi zemských zastupitelstev, vrcholem, střešou a korunou nového státního systému, jehož vzorem byl napoleonský osvícený absolutismus. Každému, kdo tehda bedlivě noviny četl, byla věc sama sebou jasná. Uveřejnilať c. k. úřední „Wiener Zeitung“ zároveň s uvedeným císařským patentem v neúřední části autentický

výklad o váze a značení řečeného císařského aktu a v tomto, ministerskou radou zredigovaném článku pravilo se: „Nařízené utvoření sesílené říšské rady jest skutek takového dosahu, že jej považovati dlužno za jedno z nejdůležitějších období ve vnitřním rozvoji Rakouska. Zřizuje se jím ústřední orgán pro nejvyšší obecné zájmy říše, v němž obyvatelstvo zvolenými zástupci účastniti se má a kterýmž nejen zásadě státní jednoty platnost zjednávána, nýbrž také vlastní životní činnosti všech částí říše slušnou měrou hověno býti má. Tento zákonodárný čin sluší považovati za závěrečnou kámen organizací, jež poradami o novém obecním řádu byly zahájeny... Národové rakouští jsou nyní s to seznati princip, jenž pro státní organismus na dále vedoucím býti má. Všude má býti obyvatelstvu dovoleno, účastniti se ve veřejných záležitostech, má mu poskytnuto býti místo ku spolupůsobení pro vlastní jeho zájmy... Pro záležitosti, jež se týkají říše v její celosti a pro zájmy, jež společnými jsou a zůstati musí, dává se říšské radě organizace ve smyslu, který již při jejím zřízení patentem ze dne 13. března 1851 zákonodárci na mysli tanul. Kdežto stálá říšská rada ráz úřední má, povyšuje se sesílená říšská rada přibráním zvolených, nezávislých živlů na sbor, kterýž i vládě i ovládaným poskytuje záruku, že váha na žádnou stranu neklesne a že bude všem státním příslušníkům stejnou měrou měreno. Ona stělesňuje

jak si říšský celek a zastupuje zároveň svým složením u vlády větší i menší části, z nichž říše se skládá. Již tím, že jí bylo přikázáno sestavení státního rozpočtu a zkoušení státních účetních závěrek, nabývá sesílená říšská rada v souladu s trvajícím už komisí pro státní dluhy nejvyšší důležitosti pro příští úpravu a pořádek státních financí v Rakousku. Jako sesílená říšská rada povšechným zájmům v nejvyšší linii výraz dává, budou místní potřeby opatřovány samostatným obecním životem v menších i větších krajích. Nejen říše, také země, z nichž ona se skládá, různě se skoro vesměs mravem, jazykem, zeměměstnáním a zeměpisnou polohou. Těmito poměry mají hověti místní shromáždění, obmykající zvláštní jich území. Mezi těmito a ústředním orgánem zaujmou pak místo zemská zastupitelstva, jakožto znak a ochrana historického značení jednotlivých korunních zemí. Tímto způsobem mohou býti poskytnuty všem oprávněným požadavkům uspokojení, všem skutečným zájmům rozvoj a všem legitimním činitelům ve státním životě prostor k jich uplatnění..." A tak dále.

Každý cítil, že co tuto se podává a pro budoucnost ještě nabízí, není svoboda, není svéprávnost, není účastenství v zákonodárné činnosti, není ústavnost, po níž vzdělanci a uvědomělí lidé toužili a ježto praxe vládních orgánů ani potom se ještě nezměnila a tlak absolutismu nikde citelně nepovoloval, neucínilo povolání sesílené říšské rady na široké

vrstvy obyvatelstva a zejména na české občanstvo dojmů žádného.

VI.

(Žádné sankvinické naděje. — Jmenování mimořádných členů, jimiž stála říšská rada byla rozmnožena. — Nikdo z Čechů. — Statistika celé říšské rady. — Kterí maďarští předáci jmenování odmítli. — Veřejnost měla býti vyloučena. — Jednací řád pro sesílenou říšskou radu. — První ústup vlády. — Zasedací síň. — Zahájení sesílené říšské rady. — Formule přisahy. — Právní ohrazení Maďarův. — Začátek politického souboje mezi korunou a Maďary.)

Svolání rozšířené říšské rady nezbudilo nikde v Rakousku přílišných nadějí, nejméně snad u nás. Jaké naděje mohly se také vázati k poradnímu sboru, jehož členové nebyli obyvatelstvem zvoleni a jenž nebyl nadán ani právem iniciativy čili vlastního počínu ani žádnou mocí usnášecí? Kromě toho nedělo se po úředním vyhlášení císařského rozhodnutí dlouho nic, tak že se zdálo, jakoby věc zase měla usnouti. Patent o zřízení sesílené říšské rady vydán byl dne 5. března a úřední „Wiener Zeitung“ uveřejnila teprv dne 1. května jmenování doživotních mimořádných, jakož i dočasných mimořádných říšských radů. (Tito dočasní říšští radové měli býti zvoleni, to jest k jmenování císaři ponavrženi zemskými zastupitelstvy, kterých ale dosud nebylo, pročez jmenování po návrhu vlády císař sám vykonal.) Doživotních mimořádných říšských radů jme-

nováno tu 9, mezi nimi knížata Jan Adolf Schwarzenberg, Vinc. Karel Auersperg a Frant. Liechtenstein; dočasných jmenováno 38, mezi nimi: za království české Jindřich Jaroslav hrabě Clam-Martinič, Albert hrabě Nostitz-Rhinek a president liberecké obchodní komory Gustav Trenkler; za markrabství moravské: Jiří hrabě Stockau a továrník Filip Schoeller; za vévodství slezské dr. František Hein, náměstek purkmistrův v Opavě; za království uherské Jan hr. Barkoczy, bar. Josef Eötvös, Mikuláš bar. Vay, Jiří šlechtic Majláth, Pavel Somsich a purkmistr z Velkého Varadu Eugen Toverczer; za království chorvatské a slavonské Josef Jiří Strossmayer, biskup v Ďakovu a Ambrož Vraniczany rytíř Dobrinovič atd.

Z českých národních politiků a učenců nebyl ani do sesílené říšské rady povolán nikdo. Jinak udávaly německé časopisy tuto statistiku celé říšské rady: a) dle národnosti: 11 Maďarů, 18 Slovanů a Rumunů (Slovany a Rumuny počítaly dohromady, aby nebylo do očí, jak malinko skutečných Slovanů Poláků, Chorvatů a Srbů, do říšské rady bylo povoláno), 25 Němců a 5 Vlachů; b) dle stavů 36 šlechticů a 23 občanských (k občanským říšským radům počítání všichni, kteří šlechtictví nedávno teprv obdrželi, připočetli-li se k šlechticům, skládala se říšská rada z 49 šlechticů a 10 občanů); c) dle povolání bylo 10 skutečných úředníků a 3 úředníci bývalí, 6 vojáků a 21 statkářů (když se k těmto

statkářům připočetli také členové a majitelé statků, kteří v jiných stavech uvedeni byli, zasedalo v říšské radě 38 velkých statkářů, 4 katolíci a 2 řecko-sjednocení duchovní, 5 obchodníků a průmyslníků a konečně 5 praktických právníků a obecních starostů.

Císařem jmenování maďarští předáci začali ihned, jak o svém jmenování uvědoměni byli, uvažovati, mají-li do říšské rady vstoupit čili nic; zprávy v časopisech o tom ustavičně se měnily, až posléz definitivně v známost vešlo, že bar. Mikuláš Vay, baron Eötvös a Pavel Somsich hodnost říšských radů odmítli. Na jich místa jmenování pak císařem hr. Jiří Andrássy, hr. Antonín Széchen a titulární biskup Korizmits, kanovník ve Vespřimu. — Z fakta, že císařem povolání maďarští politikové teprve po dlouhém uvažování se odhodlali do rozšířené říšské rady vstoupiti, soudilo se mezi čtenáři novin, že Maďaři s tím, co národům rakouským patentem ze dne 5. března 1860 uštědřeno bylo, nikterak se nespokojí a že rozšířené říšské rady použijí k pokusu, aby práva svého národa a tedy také práva rakouských národů vůbec rozšířili a tato téměř jistá předtucha začala vzbuzovati k rozšířené říšské radě ne-li důvěru, aspoň jakýsi zájem, aspoň v té části obecnstva, která si byla z událostí let 1848 a 1849 zachovala jakýsi smysl a důvtip pro možné politické události.

V předtuše, že rozšířená říšská rada přirozeným tlakem okolností úkol svůj rozšíří a

přese všechnu vládní ostražitost z mezi své kompetence vybočí, začal vídeňský tisk hned počátkem května žádat, aby říšská rada rokovala veřejně, to jest, aby ne-li obecnost vůbec, aspoň zástupcové veřejného tisku do jejich schůzí měli přístup. To však přičilo se docela záměrům vlády, která si přála, aby veřejnost z jednání říšské rady docela byla vyloučena a aby president jenom dle svého uznání o debatách na veřejnost dával delší nebo kratší zprávy. Bylo tedy každému jasno, že všechno, nejenom co na říšské radě se bude smět mluvit, navrhovat a usnášet, nýbrž i co tam na veřejnost se bude smět dávat, závisí na liberálnosti presidentově.

Když před samým téměř zahájením sesílené říšské rady známým se stal jednací řád, jenž pro ni byl sestaven, sklesly naděje v obojím směru na nejmenší míru, avšak ony se záhy opět povznesly. Obsahoval jednací řád sesílené říšské rady tato základní a zásadní ustanovení: Schůze konají se bez ohledu na počet přítomných členů. Písemná prohlášení nesmějí se ani ve schůzi ani po ní předčítat a do protokolu dávat. Většina může se usnášet i o konci rozpravy, i když jsou ještě zapsáni řečníci. President může každému mluvčímu („Stimmführer“) pro nepříslušné nebo od věci odchylné výroky slovo odníti. Žádný člen říšské rady není oprávněn obsah porad jakýmkoli způsobem na veřejnost dávat; avšak president bude výsledky po-

rad úředním věstníkem vyhlášovat (§ 22). Každý říšský rada má dle svého svobodného přesvědčení pravdivě a přímo, bez ohledu na chválu nebo hanu, mínění své pronášet a hlasovat. Říšští radové složí slib, že budou jednací řád zachovávat... Další ustanovení týkala se stenografů, protokolů atd.

Ustanovení paragrafu 22. způsobilo u všech téměř členů sesílené říšské rady pochopitelné pohoršení a hlavní osobnosti nového poradního sboru vznesly na ně důtklivou stížnost nejenom u členů vlády, nýbrž také a snad zvláště u presidenta stále říšské rady arcivévody Rainera a tu dán jim ústní výklad onoho paragrafu v ten smysl, že se zákaz uveřejňování týče jenom „veřejných písemných projevů“, ale nikoli soukromých hovorů a zpráv, jež by členové říšské rady někomu dávali. Také proti ustanovení, že říšští radové jsou povinni složit slib na jednací řád, vznesen co možná důtklivý protest a docíleno, že příslušný odstavec z formule slibovní vypuštěn. To byl první, vynucený ústup vlády ještě před zahájením sesílené říšské rady.

Před samým zahájením oznámeno úředním věstníkem, že jmenování byli místopředsedy sesílené rady hrabě Albert Nostitz-Rhinek a Ladislav Szögyény. Presidentem zůstal arcivévoda Rainer.

Zahájení sesílené říšské rady položeno na den 31. května. Zasedací síň upravena v budově dolnorakouského místodržitelství. Pět řad lavic po 63 křeslových místech, potažených černou lesklou koží, prostíralo se daleko přes polovici sálu. Řady křesel sestaveny amfiteatrálně a každý člen měl před sebou pult. Naproti sedadlům pro říšské rady stála na vyvýšené estrádě křesla se stoly pro presidenta a oba místopředsedy. Napravo odtud seřaděna křesla pro arcivévody a nalevo pro ministry. Před presidentovým stolem, o něco níže, stál stolek pro zpravodaje, napravo a nalevo odtud byly zeleným sukrem potažené „psací lavice“ a přímo před těmi, dole, dva stoly, každý pro dva stenografy.

Před zahájením sesílené říšské rady byly ve dvorní kapli slavné bohoslužby, jež celebroidoval kardinál Rauscher. Při východu z kostela obdržel každý říšský rada vstupenku a plán zasedací síně s řadami sedadel a vykázanými místy. Po vstupu do dvorany zaujali arcivévodové, kardinálové a ministři místa dle pořadu svých hodností, ostatní členové říšské rady dle abecedy. Přítomní byli v uniformách tajných radů, generálů a v pestrých uniformách zemských stavů, občanští členové ve fracích, Maďaři v národním kroji. Sesílená říšská rada byla zahájena řečí presidenta arcivévody Rainera, jenž uvítav shromážděné, poukázal na důležité úkoly říšské rady, ze-

jména na správné sestavení rozpočtu. Nato skládali členové přísahu.

Přísežná formule zněla takto: Učiníte přísahu bohu všemohoucímu a slíbíte na svoji čest i věrnost, že nejjasnějšímu, nejvelmožnějšímu knížeti a pánu, Františku Josefovi I., z boží milosti císaři rakouskému, králi uherskému a českému atd. atd., našemu nejmilostivějšímu pánu, nezlomnou věrnost zachováte, že budete při všech poradách jenom blaho říše na zřeteli míti a svůj, nejvyšší důvěrou vám svěřený hlas, v sesílené říšské radě dávatí jenom dle nejlepšího vlastního uznání a přesvědčení, vzdálen všelikého cizího vlivu. Také slíbíte co nejslavněji, že budete předpisůh jednacích řádů věrně šetřiti.“ (Závěrečná věta o jednacím řádu byla, jak již řečeno, vypuštěna.) Říšští radové zvolali každý, když jménem byl vyvolán: „Tak mi pomozíh bůh!“

Italům, kteří (prý) německy nerozuměli, přečtena přísežná formule italsky.

*

Hned v první zahajovací schůzi stalo se zjevným, že budou trumfem celé sesílené říšské rady — Maďaři. Jejich mluvčí vstoupili hned prvního dne, hned v prvním slavnostním okamžiku, do arény v plně lesklé zbroji, elegantní sice a ohebné. ale — jak vidno bylo — silné a pevně skuté.

Když byli totiž mím o řádní říšští rado-

vé slib složili a předsedající arcivévoda druhou část zahajovací řeči pronesl, přihlásil se ke slovu hrabě Apponyi a vyznačil mistrnou řečí své právní stanovisko, čili, jak bychom nyní řekli, podal své státoprávní ohrazení. Řeč tato stojí za to, aby zde aspoň v obsahové kostře byla zaznamenána, neboť ona byla začátkem hnutí, z něhož konstituční život v Rakousku vyplynul.

Především prohlásil hr. Apponyi, že nemá žádného mandátu a že tedy mluví jenom dle svého osobního přesvědčení, z něhož pro zem, již náleží, nevyplývá žádný právní důsledek. Řečník uznává velikost úkolu, jež sesilná říšská rada vykonati má, avšak pokládá za nutné připomenouti, že zřízení sesilné říšské rady v Uhrách vzbudilo pocit, jakoby se bylo stalo cosi povážlivého. Zcela přirozeně, ježto národ řečníkův na svých historických právech s náboženskou zrovna vroucností lpí a v něm tedy podstatné změny v jeho dřívějším zákoněm poměru k celkovému státu hluboké obavy vzbuditi musí. Císařem povolani členové tohoto národa vcházejí tuto poprvé v přímý styk se zástupci ostatních dědičných zemí a to vzbuzuje námitky. Byly tedy tím vážnější důvody, jež řečníka a jeho soudruhy přiměly, aby vstoupili na dráhu, která je patrně odděluje od ostatních politických souvěrců. Řečník uvádí důvody oportunity, čili prospěšnosti, jež u nich rozhodly, a mezi těmi zvláště,

že v tomto novém sboru mohou býti snadějí na úspěch přednášeny a projednávány nároky a tužby Uherska. Při tom ukáže prý se, že legitimní nároky Uherska nic neobsahuí, což by zdar říše, její svaz nebo stav ostatních zemí nějak ohrožovalo, nýbrž že sledují jenom, co by říši blaho a dobrodiní přineslo a s plným uspokojením všech částí také obecné blaho, utužení organického svazu a sesílení monarchie zabezpečiti musilo. V tomto očekávání vstoupil prý řečník na půdu a dráhu, na kteréž povinen jest, nezříkaje se žádné své zásady, hájiti historických práv Uherska. Řečník nevzdal prý se tedy práva, jež mu v příštím zákonodárství Uherska připadne. Na konec děkoval Apponyi panu arcivévodovi za milost, že mu dovoleno bylo, aby takto svoje postavení vyznačil a prosil, aby jeho prohlášení vzato bylo do protokolu.

Nato přihlásil se ke slovu hrabě Andrássy, projevil souhlas s vývody hraběte Apponyia a doložil, že v nynějším svém postavení v říšské radě jenom sobě samému zodpověden jest a nikterak za zástupce Uherska pokládán býti nemá. Dále pak pravil, že je zmocněn, učiniti toto prohlášení také jménem ostatních mimořádných říšských radů z Uherska.

Souvislost věci vyžaduje, aby zde ihned uvedeno bylo, co na řeči a prohlášení uherských mimořádných říšských

ských radů odpověděla trůnní řeč, kterouž císař dne 1. června, přijímaje v trůnním sálu říšskou radu, tuto oslovil. Po úvodních třech větách pravila totiž trůnní řeč:

„... Při svých poradách mějte na zřeteli zásadu, že osudy jednotlivých částí říše spolu co nejtěsněji srostly, že pospolitost a vzájemné na sebe působení zájmů jednotlivých zemí skutečností jsou, jež tisíce vláknů silnou pásku kolem celé říše uvily, že každý pokus, tento svazek uvolniti, celku, jakož i jeho částem jenom na škodu býti a proud zdárného rozvoje v duševním i hmotném směru zachovati musí a tedy žádný takový pokus bez poškození největších povinností, jež ke svým národům a zemím mám, trpěn býti nesmí. Stejná ochrana budiž všem kmenům a zemím mé říše zabezpečena; rovnoprávní a týmiž povinnostmi vázáni, buďtež spiatí bratrskou svorností v jeden mocný celek“ atd.

To byla zrovna klasická expozice počínajícího politického dramatu, to bylo slavnostní vyhlášení velkého zásadního rozporu mezi korunou a Maďary.

VII.

(Z prvních schůzí sesílené říšské rady.)

Dne 1. června přijal císař sesílenou říšskou radu v trůnním sále císařského hradu. Stoj

na vrchním stupni u trůnu přečetl řeč, jež nejzávažnější a hlavní část v minulém článku byla uvedena a která se všeobecně pokládala a také pokládati musila za odpověď na řeči uherských říšských radů, třebaš tyto řeči proneseny byly teprve den před tím v zahajovací schůzi sesílené říšské rady. Vědělo se obecně, čeho se Maďaři domáhají a předvíдалo se také zcela určitě, že maďarští členové říšské rady tohoto poradního sboru použijí, aby své samosprávné, národní a státoprávní požadavky učinili předmětem jednání. Kromě onoho odstavce obsahovala trůnní řeč jenom obvyklé zahajovací průpovědi a pojednala poněkud širě o potřebě, aby ve státním hospodářství zjednána byla rovnováha mezi výdaji a příjmy, bez přetížení poplatnictva a bez poškození mocenského postavení říše. Kromě na některé z přítomných německých centralistů nečinila tato trůnní řeč žádného zvláště příznivého dojmu, ale proto přece provoláno po jejím přednesu třikráte „Vivat“ a „Lebehoch“, čemuž se v tehdejší době arci nikdo nedivil.

Před zahájením sesílené říšské rady byly schůze immediatní komise pro přímé daně dne 26. května uzavřeny a komise sama po návrhu jejího předsedy hrab. Hartiga císařem rozpuštěna. Komise tato stala se totiž svoláním sesílené říšské rady úplně zbytečnou, ježto sesílené říšské radě do vinku bylo vloženo upravení říšských financí jakožto hlavní úkol.

Dne 4. června konala se první řádná schůze sesílené říšské rady. Ježto ihned při zahájení říšské rady princip tajnosti byl poražen, bylo členům říšské rady ohlášeno, že budou jejich řeči co možná obsírně uveřejňovány, oni sami pak že smejí dle svého uznání lidem své důvěry o přiběžích v říšské radě zprávy podávatí a ježto zároveň novinám oznámeno bylo, že jest jim dovoleno, aby o schůzích říšské rady také své vlastní zprávy přinášely, dříve ještě než budou vydány zprávy úřední a že jest jim také volno pronášeti o všelikém jednání říšské rady — v mezích zákonných předpisů — svoje úsudky, měly hned o 1. řádné schůzi vídeňské deníky již následujícího dne svoje vlastní, ovšem že ještě stručné zprávy. Většina sesílené říšské rady osvědčila hned v 1. schůzi jakousi snahu po samostatnosti a vybočení z pout jednacního řádu. Předseda arcivévoda Reimer oznámil při zahájení této schůze, že bude členům ještě mezi sezením rozdána část rozpočtové osnovy, ostatní pak části rozpočtu že budou ihned předloženy, jakmile jednotlivá ministerstva příslušné práce ukončí. Dále ohlásil arcivévoda, že vzhledem k řeči hraběte Apponyiho (v zahajovací schůzi) ještě někteří jiní členové za udělení slova prosí, aby o poměru korunních zemí k jednotlé říši učinili všeobecné výhrady, nebo jakási prohlášení, že však on — arcivévoda — namítá, že by nebylo dobře, klásti hned v prvních schůzích základy k nějakým neshodám nebo rozmíškám a to tím

méně, ježto se členům později zajisté naskytne příležitost, aby různá svoje mínění, jakož i přání svých zemí pronášeli, načež prý oni pánové od své žádosti upustili. (Maďarští řečníci dodali tedy některým z ostatních říšských radů odvahu.) Po presidentově prohlášení projevil biskup Strossmayer žádost, aby v úřední zprávě „Wiener Zeitungu“ uvedeno bylo jeho jméno, jakož aby uvedena byla vůbec jména řečníků, kteří o slovo požádali, aby takto známým se stalo, že oni v zájmu svých otcům mluvití chtěli. Totéž přání pronesli pánové biskup Maskierevics a šl. Mocsonyi z Vojvodiny a K. Manger ze Sedmihradska — zdá se tedy, že tito a asi jenom tito členové ve příčině svých zemí nějaká prohlášení chtěli učiniti.

Po přechodu k jednacímu pořadu prohlásil arcivévoda Rainer, že zůstavuje shromážděným na vůli, chtějí-li rozpočtové předlohy zkoumati v plných schůzích, nebo chtějí-li ve smyslu jednacního řádu za tím účelem zvoliti pro každou část zvláštní komité. Otázka ta měla rozhodnuta býti povstáním z křesel; ježto se však pro zkoumání rozpočtu v plných schůzích nikdo nepozvedl, bylo rozhodnuto pro komitety. Nato přihlásil se k slovu hrabě Jindřich Clam-Martinič, doporučoval v delší řeči, aby zkoumání rozpočtu provedeno bylo v jediném velkém výboru, ve kterémž by všechny národní, politické a jiné odstíny zastoupeny byly a nikoli, jak jednací řád předpisuje, v několika malých komitétách. Na ko-

nec pak učinil tyto dva návrhy: 1. k prozkoumání rozpočtu budiž zvolen výbor 21 členů; 2. J. císař V. pan arcivévoda-president nechť přednese J. V. císaři nejponiženější prosbu sesílené říšské rady, aby pro tento zatímný případ od příslušného ustanovení jednacího řádu odchylka státi se směla. Při hlasování byl tento návrh přijat 41 hlasy proti 14. Následkem tohoto hlasování musila se volba komitétu až do císařova rozhodnutí odročiti.

Tento druhý odboj proti jednacímu řádu byl výsledkem porady, která se konala v hotelu Munschově. Členové sesílené říšské rady totiž cítíce potřebu předchozích nenucených porad, najali v druhém poschodí jmenovaného hotelu vhodnou místnost a zde konala se dne 3. června první porada, do kteréž se dostavili mužové všech stran a korunních zemí. V této poradě pak stalo se po delším rokování usnesení, aby hr. Clam-Martinić v příští schůzi říšské rady shora uvedený návrh učinil.

Ve schůzi sesílené říšské rady ze dne 6. června oznámil předseda arcivévoda Rainer, že císař dovolil, aby dle žádosti říšské rady ke zpracování státního rozpočtu zřízen byl výbor z většího počtu členů, než jednací řádem stanoveno jest a že se tento výbor zároveň zmocňuje, aby k předchozímu prozkoumání jednotlivých odborových rozpočtů zvolil několik užších výborů čili subkomitétů, jejichž práce pak v plném výboru přezkoušeny a v soulad uvedeny býti mají, než v celém

shromáždění říšské rady předneseny budou. Hrabě Clam-Martinić ponavrhl pak, aby císaři za toto nejmilostivější dovolení nejponiženější díky vzdány byly a pan arcivévoda aby požádán byl, tyto díky císaři ztlumočiti. Na důkaz jednomyslného souhlasu povstalo celé shromáždění. Když pak k vyzvání předsedajícího arcivévody k volbě přikročeno bylo, zvoleni do rozpočtového výboru většinou hlasů tito říšští radové: ryt. Kraiňski, svobodný pán Reyer, hrabě Auersperg, dr. Hein, šl. Mayer, kníže Colloredo-Mannsfeld, baron Sokcsevits, dr. Strasser, biskup Strossmayer, hrabě Andrássy, rytíř Vraniczany, hr. Mercandin, hrabě Apponyi, hrabě Clam-Martinić, hr. St. Julien, továrník Schöller, baron Salvotti, hr. Szécsen, šl. Majláth, kníže Auersperk a šl. Mocsónyi. — Arcivévoda prohlásil pak, že jest nyní věci výboru, aby předsedu si zvolil a státní rozpočet v úvahu vzal. Rozpočtový výbor zvolil si — později — za předsedu hraběte Mercandina.

Tyto podrobnosti uvádím zde proto, že zvolení 21členného rozpočtového výboru, jež samo sebou již bylo vybočením z mezí, sesílené říšské radě položených, se stalo počátkem nového politického života v Rakousku. Rozpočtový výbor sesílené říšské rady sluší pokládati za vlastní ohnisko a zřídlo, z něhož konstituční život v Rakousku vytryskl.

Dne 8. června konala se 4. schůze sesílené říšské rady a v této rozpoutalo se mimo všechno nadání velké, čtyři hodiny trvajíc

rokování, ve kterémž první řečníci říšské rady horlivě se zúčastnili a otázky zemské samosprávy, jakož i zemských jazyků poprvé dotčeny a jaksí na jednací pořad uvedeny byly. A to při zvláštní příležitosti: při předložení zákona čili řádu o pozemkových knihách. Vláda vypracovala pro celou říši knihovní řád a předložila jej císaři ke schválení čili k sankci; avšak císař nepodepsal ho, nýbrž nařídil, aby tento zákon předložen byl k posouzení říšské radě. To se stalo a ve čtvrté schůzi sesílené říšské rady otázal se arcivévoda Rainer, chce-li shromáždění knihovní řád v plenárních schůzích prozkoumat anebo dříve k předchozímu posouzení komitétu odkázat? Většina rozhodla se pro komitét a mělo se přikročiti k volbě jeho členů.

Tu však povstal Maďar hrabě Barkoczy, popíral v delší ohnivé řeči, že by prospěšno bylo vydati jeden a týž knihovní řád pro všechny rakouské země, dokazoval v hrubých rysech nevhodnost předloženého řádu pro Uhersko, stěžoval si trpce, že se správa pozemkových knih v Uhrách vede po německu a navrhl na konec pro komitét instrukci toho smyslu, aby komitét uvážil, neměla-li by se celá záležitost zůstaviti zemským zastupitelstvům, až tato budou zavedena. V témž smyslu jako Barkoczy mluvili také baron Salvotti, místopředseda šl. Szögyeny, hrabě Szécsen, ač nikoli pro instrukci, jež by se měla dáti komitétu, kdežto němečtí centrali-

sté baron Lichtenfels, hrabě Hartig a dr. Hein dokazovali nutnost jednotného knihovního řádu pro všechny země a jednoty říše a zastávali se práv „říšského jazyka“, zatím co jiní řečníci, jako hr. Salm, Clam-Martinič atd. žádali, aby tak velké a důležité otázky do této debaty zatahovány nebyly, nýbrž aby zvláštním příležitostem se zůstavily a komitétu aby nebyla dána žádná instrukce. Arcivévoda Rainer ukončil pak rokování a vyzval shromáždění, aby dle jednacího řádu přikročilo k volbě sedmičlenného komitétu. Do tohoto zvolení: hr. Barkoczy, bar. Lichtenfels, opat Eder, dr. Polanski, dr. Strasser, baron Salvotti a dr. Hein. Za předsedu zvolen bar. Salvotti. Tento komitét měl dne 12. června první schůzi a tu učinil hr. Barkoczy návrh, aby celý zákon o pozemkových knihách, aniž by se jeho podrobnosti zkoumaly, odkázán byl do kompetence zemských zastupitelstev a aby se ihned v tom smyslu sepsala zpráva pro říšskou radu. Když pak návrh ten zamítnut byl, prohlásil hr. Barkoczy, že není s to, aby se zúčastnil v těchto poradách, jež do pravomoci příštích zemských zastupitelstev zasahují a že přestává býti členem komitétu. Komitét pak zahájil o předloženém knihovním řádu podrobné rokování.

V tuto dobu byli již členové sesílené říšské rady rozstoupeni ve dvě skupiny: ve skupinu autonomistickou, konservativní a jaksí šlechtickou a ve skupinu občansky-liberální, centralistickou a německou. Liberální centralisté

začali se scházeti v soukromém bytě jednoho z říšských radů v Korutanské třídě, autonomističtí konservativci pak v hotelu Munschově, kde se již konaly první společné porady všech říšských radů. Uherští říšští radové připojili se k této skupině, ale zůstali přece stranou o sobě a pracovali o programu, jenž obsahovati měl zatím nejmenší míru autonomních práv, jež uherskému království měla býti vyhrazena.

Vláda pracovala tou dobou o statutech pro zemská zastupitelstva a časopisy vídeňské hádaly marně, budou-li tyto řády také říšské radě k posouzení předloženy čili nic. Vědělo se jenom, že byli někteří říšští radové z různých zemí do ministerstva zváni a o radu tázáni.

V říšské radě samé převládalo mínění, že by aspoň základní zásady, na nichž zemské řády se osnují, ústřednímu poradnímu sboru předložiti se měly.

Dne 11. června měl rozpočtový výbor v rukou již celý rozpočet a plenární schůze říšské rady konaly se v přestávkách, aby výbory (rozpočtový, pro pozemkové knihy a vyrovnávací řízení při konkursech) tím časem práce své vykonati mohly. Rozpočtový výbor rozstoupil se na 5 užších výborů pro rozpočty různých odborů a tyto subkomitety daly se ihned do práce.

Dne 21. června svedena v 5. schůzi sesílené říšské rady zase velká politická a jazyková

debata, ačkoli byla na pořadu věc docela nepatrná: říšská rada měla zvoliti nového člena komitétu pro knihovní řád na místo hrab. Barkoczyho, jenž byl z komitétu vystoupil. Po vykonaných presidiálních sděleních ujal se slova hr. Barkoczy, aby svoje vystoupení z komitétu odůvodnil, opakoval při tom všechny svoje námítky proti centralistické předloze a srazil se ostře s ministrem spravedlnosti hrabětem Nadasdym. Po ministrově řeči promluvil hrabě Szécsen a učinil návrh: „Doplňovací volba necht se vykoná, avšak s výslovným prohlášením, že se tím nikterak neuzavírá volnost rozpravě o zásadní otázce, neměl-li by tento předmět odkázán býti zemským zastupitelstvům, že naopak říšská rada proniknuta je přesvědčením, že až do vyřízení nejdůležitější otázky rozpočtové žádná jiná předloha do porady se vzíti nemůže a že tedy říšská rada neváhá projevití naději, že toto její přesvědčení také u slavné vlády dojde náležitěho ocenění“.

Proti tomuto návrhu mluvili centralisté hr. Hartig, dr. Hein a jiní. Biskup Strossmayer mluvil proti tomu, aby se v Chorvatsku pozemkové knihy vedly po německu, žaloval, že v celé politické správě Chorvatska němčina výhradně panuje a reklamoval právo národního jazyka také pro Slováky v Uhrách. Šl. Majlath zase dovozcval, že je v Uhrách jenom jedna národnost, uherská, že se k této národnosti hlásí všichni obyvatelé země, ať si jakýmkoli jazykem mluví, že se v Uhrách každý

cítí Uhrem a že tedy není možno přisvědčiti Strossmayerově žádosti, aby každému národnímu kmeni v Uhrách přiznáno bylo stejné právo. Duchovní boj národnostní musí prý dříve nebo později vybojován býti a palma připadne prý té národnosti, která v kultuře, mravnosti a nejenom v literární, nýbrž také v politické vzdělanosti prokáže převahu. Proti Majlathově theorii mluvil řecko-nesjednocený biskup šl. Saguna ze Sedmihradská, háje práv maďarských národností v Uhrách a zejména práv národnosti rumunské. Hrabě Andrassy mluvil pak jako prostředník mezi Maďarstvem a Němectvem pro pevný svazek s Německem a pro pospolitost uherských zájmů se zájmy celé říše. Pro Szécsenův návrh mluvili také hrabě Clam-Martinić, biskup Korizmits a bar. Salvotti. Po skončené debatě byl Szécsenův návrh přijat a do výboru pro knihovní řád zvolen baron Petrinó. Přijetí Szécsenova návrhu bylo novým krokem ku zjednání jakési samostatnosti oproti vrchnoporučenské moci ministerstva.

VIII.

(Oživený zájem na politických věcech. — Volnost slova v sesílené říšské radě a zprávy v novinách. — Svolání mimofádné schůze říšské rady. — Rozšíření kompetence tohoto sboru; žádné nové daně bez jejího svolení. — Na povrch vystupují otázka uherská a myšlenka federace. — Programy Eötvösův a Szécsenův. — Federalistická většina v rozpočtovém výboru. — Tajnost schůzí rozpočtového výboru. — Sensační návrh jeho většiny.)

Připomenul jsem již, že nebylo svolání sesílené říšské rady provázáno žádnými zvláštními nadějemi a uvedl jsem také, proč se od tohoto rozšířeného poradního sboru nic téměř neočekávalo. Obecenstvo chovalo se k tomuto státnímu či — lépe řečeno — dvornímu experimentu s počátku docela lhostejně. Avšak tento poměr se rychle změnil a již po prvních několika schůzích získala si sesílená říšská rada v inteligenci rakouských zemí očiividné sympatie. Říšští radové ukázali odvahu a smělost, jež desíletým absolutismem ustrašeným vzdělancům vnukala skutečný obdiv, a osvědčovali snahu po samostatnosti, jež všude vzbuzovala respekt, také vládním časopisům, kteréž s líčenou nebo skutečnou lítostí naříkaly, že debaty říšské rady stále od předmětu rokování odbočují, jednacího řádu nešetří a do oborů zabíhají, jež s předlohami nebo s jednacím pořadem přímo ani nesouvisí. S opravdovým povděkem bylo uvítáno, že úřední „Wiener Zeitung“ uveřejňovala celé řeči a zevrubné zprávy o schůzích říšské rady; z těchto ob-

širných zpráv bylo vidno: předně, že předseda říšské rady, arcivévoda Rainer, dopřával řečníkům plně volnosti slova a za druhé, že vládá, jež původně celé jednání říšské rady, pokud by jí nepohodlné bylo, v tajnosti držeti chtěla, nyní — patrně z vůle arcivévody Rainera a potom i císařovy — říšské radě plnou, nezkrácenou a neobmezenou veřejnost přiznala, jakoby jí nikdy ani nebylo napadlo, chtít debaty říšské rady omeziti stěnami poradní síně. Tato publicita čili veřejnost měla pro všechny vzdělaný a uvědomělý lid velikou cenu: deset let nesmělo se o státních a národních věcech nikde nic veřejně napsat ani promluvit a tu najednou zadul do umrtvujícího dusna policejní hrůzovlády čerstvý, osvěžující proud volného vzduchu, tu pojednou, beze vší přípravy a mimo vše očekávání zalehla do hluché tišiny politického nevolnictví řízná symfonie netlumených rozprav, elegantně hladkých, ale při tom ostře nabroušených kritik, harmonie poutavých řečí s připravenými i nepřipravenými dissonancemi, napínavé, s největší uhlazeností vedené hádání o věcech veřejného blaha, zazněla polyfonie ohlasů ze slavné doby kroměřížského sněmu... tak připadaly všemu čtoucímu obecenstvu debaty na říšské radě vedené, takový dojem působilo uvolnění slova v době trvající ještě poroby. Lidé sháněli se zase po novinách, čtli dychtivě a čtli s požitkem. Ovšem jenom ti, kdož německy čísti uměli, neboť českých novin, jak už několikrát

te bylo připomenuto — kromě úředních „Pražských Novin“ — tehda ještě nebylo. Čtoucímu obecenstvu nevadilo nic, že podrobná zpráva o každé schůzi sesílené říšské rady teprve po několika dnech přicházela a že několik dní trvalo, než celá — dle úředního referátu „Wiener Zeitungu“ — otištěna byla. Čtenáři byli tehda ještě trpělivější a potom: tehdejší řeči vynikaly formou, obsahem a myšlenkami tak, že se s chutí čísti daly, i když už dávno byl znám jejich úspěch či neúspěch.

Tyto řeči oživily v celém Rakousku zájem pro veřejné záležitosti a působily mocně nejen dolů, nýbrž také nahoru. Jejich účinkem bylo také, že se začaly objevovati politické brožurky s různými opravnými návrhy a politickými recepty, ovšem že ve formě krotké a s obsahem nezávadným před očima tiskové censury.

*

Po plenárních schůzích sesílené říšské rady, o nichž minule bylo pojednáno, pracovaly komitety rozpočtového výboru, a veřejnost se zase uklidnila. Noviny uveřejňovaly jenom podstatné části rozpočtů, jež byla jednotlivá ministerstva výboru k prozkoumání předložila, jakož i připojené k nim výklady a obecenstvo čekalo s jakýmsi napětím, co dítí se bude dále.

Práce užších výborů pokročily tou měrou, že se měla dne 21. července konati první plná schůze rozpočtového výboru. Bylo stanoveno, že užší komitety v této schůzi svoje zprávy předloží a že pak začne rokování o zásadních otázkách čili, jak se nyní říká, povšechné rokování, generální debata o rozpočtu. Dále bylo stanoveno, že bude po skončeném rokování zde souborná zpráva rozpočtového výboru litografována a předsednictvím všem členům říšské rady zaslána, aby se tito na velkou debatu v sesílené slátní čili říšské radě mohli připravit. Na tuto přípravu měla jim býti dána lhůta osmidenní, tak že by se byla plná schůze říšské rady konala asi dne 8. srpna.

Avšak stalo se jinak. Pojednou svolána byla říšská rada k mimořádné schůzi a to s takovým chvatem, že říšští radové, kteří mimo Vídeň meškali, telegraficky tam byli povoláni. Jakožto účel schůze bylo udáno: vyslechnutí císařského poselství. Zpráva o tom roznesla se rychlostí blésku po Vídní a vzbudila nejrůznější domněnky.

Tato mimořádná schůze říšské rady byla zcela kratinká a měla tento průběh. Arcivévoda Rainer zahájiv schůzi, pravil: „Svolal jsem vás, pánové, abych vám přečetl vlastnoruční psaní, kteréž J. V. císař mně zaslal čil. Zní takto:

„Milý pane uťče, arcivévodo Rainere! Rozhodl jsem se, že budu příště zavádění nových daní a dávek, dále pak zvyšování trvajících

už daní a poplatkových sazeb u přímých daní, při daní potravní a při poplatcích z právních obchodů, listin, spisů a úředních jednání, posléz pak uzavírání nových půjček nařizovati jenom se svolením mé sesílené říšské rady, vyhrazuje si výminku pouze pro případ válečného nebezpečí, když bych se vzhledem k okolnostem nemohl odhodlati k mimořádnému svolání sesílené říšské rady. Vaše laskavost necht' oznámí toto mé rozhodnutí sesílené říšské radě. Ve Vídni, dne 17. července 1860. František Josef, v. r.“

Jsa přesvědčen, že shromáždění uznává, že tento projev nejvyšší důvěry nemůže zavdati podnětu k žádnému rokování, prohlašuji dnešní schůzi za skončenu. Ale jsem také přesvědčen, že vy všichni, pánové, se shodnete s mým pocitem vděčnosti a provoláte se mnou: Ať žije Jeho Veličenstvo císař!“

Nato povstalo celé shromáždění a provolalo třikráte: Ať žije!

Rozšíření právomoci sesílené říšské rady, kteréž se stalo císařským rozhodnutím ze dne 17. července 1860, bylo velmi cenné a značilo pozoruhodný ústup koruny od dosavadní plné moci samovládne, ačkoli ještě nebylo žádným udělením práva ústavního. Ono nebylo ještě žádným ústupkem konstitučním, neboť nikoli vybírání daní vůbec, nýbrž jenom zavádění daní nových a zvyšování dávek starých, jakož i uzavírání nových půjček bylo učiněno závislým na svolení říšské rady. Říšské radě nebylo tedy je-

ště přiznáno právo povolování daní vůbec; v té příčině měla sesílená říšská rada i nadále dle patentu ze dne 5. března jenom hlas poradní. Avšak pokrok stal se tu přece značný, neboť říšská rada povýšena z hodnosti pouhého poradního sboru na činitele aktivního, byť i jenom negativně čili záporně spolupůsobícího při vykonávání výhradních praerogativ koruny. To bylo rozšíření kompetence z císařovy milosti a žádným ještě údělem práva zákonodárného, ale přece jen cenným pokrokem.

*

Po krátké, ale významné schůzi sesílené říšské rady ze dne 21. července nastala zase delší, skoro třínedělní přestávka, ve kteréž komitety o svých úkolech pracovaly. Komitét pro vyrovnávací řízení ukončil dne 24. července své práce. Užší komitety rozpočtového výboru pak dávaly na veřejnost, že bude celý výbor v první třetině měsíce srpna s to, aby zahájil rokování o rozpočtu.

Tím časem nořila se na povrch klidných, stručných a vládou stále ještě přísně střežených politických zpráv a rozprav v novinách otázka samosprávy uherského království a — jako její stín — otázka povšechné rakouské federace.

V poslední den měsíce července objevila se ve vídeňské „Ostdeutsche Post“ z Pešti zvěst, že „prodlením tohoto anebo počátkem

příštího měsíce zahájena bude mezi uherskými říšskými rady a jejich kolegy rozprava o uherské otázce“ a že hrabata Apponyi a Szécsen usilují, aby tak zvaný Eötvösův program učiněn byl základem příštího poměru mezi Uherskem a celou říší. Dle tohoto programu měly býti zahraniční záležitosti, válečný rozpočet, finance a cla za společné záležitosti celé říše prohlášeny a kompetenci ústředního zastupitelstva ve Vídni přikázány; za to měla dle práv, jež před rokem 1848 platila, obnovena býti autonomie uherského sněmu pro všechny země uherské koruny ve všech záležitostech vnitřní správy, veřejného vyučování a spravedlnosti. Ale punktace tohoto programu neměly býti v život uvedeny nějakým pouhým císařským rozhodnutím, nějakým oktroyovaným zákonem, nýbrž samostatným usnesením uherského sněmu, aby takto historická právní kontinuita ústrojně sloučila starý, bývalý řád s novým pořádkem. Za tím účelem měl býti uherský říšský sněm opětně svolán a to zcela na základě svého historického trvání. Ustanovení pak shora uvedeného programu měla býti královským poselstvím tomuto sněmu předložena a tím v život uvedena. To bylo v hlavních rysech programem, o jehož provedení se zasaditi chtěli bývalí maďarští starokonservativci, kteří roku 1860 jakožto uherští důvěrníci v říšské radě zasedali a kteří takto stará historická práva uherské koruny v soulad uvésti chtěli se změně-

nými poměry a s neodbytnými požadavky nové doby.

Tento program byl sestaven asi v roce 1856 a došel tehda souhlasu také u maďarských staroliberálů; avšak v době, když o něm dle uvedené zprávy na říšské radě ve Vídni jednání zahájeno býti mělo, byl tento program u liberálů maďarských již překonaným stanoviskem a požadavky maďarské nestly se mnohem dále. Toto rozšíření uher-ských požadavků došlo sformulovaného výrazu v programu hraběte Szécsena, jenž nyní na místo Eötvösova programu nastoupil a podkladem úmluv mezi říšskými rady se stal.

Dne 4. srpna bylo vídeňskými novinami vyhlášeno, že jedenadvacítičlenný (rozpočtový) výbor sesílené říšské rady dne 6. srpna první schůzi konati bude a průběh této schůzky očekáván v politisujících kruzích s velkým zájmem. Od 30. července konaly se po celý týden ve Vídni soukromé schůzky říšských radů a děly se předchozí porady různých stran mezi nimi. Noviny vypravovaly, že podali uherští členové říšské rady návrh ve formě pamětního spisu, jež hrabě Szécsen sestavil, že je tento pamětní spis na federalistickém základě sosenován a brilantně stylisován, tak že jeho uveřejnění v celé říši způsobí velkou sensaci. Dále zvěstovaly téhož dne noviny, že má Szécsenův návrh v jedenadvacítičlenném výboru zajištěnu již většinu, ježto některé známé osobnosti, které v prvních schůzích říšské rady tak mluvily, že za

stoupence pevné říšské jednoty považovány býti mohly, nyní docela k uherskému návrhu se připojily. Následujícího dne pak hlásily už vídeňské noviny, že vliv uherských pánů nejenom mocně vzrůstá, nýbrž že má jejich návrh v jedenadvacítičlenném výboru zajištěnu většinu dvou třetin hlasů a to většinu, která se nejenom počítati, nýbrž také vážiti musí, ježto se k programu hrabat Szécsena a Apponyiho připojili mužové jako hr. Jindřich Clam-Martinic, biskup Strossmayer a baron Salvotti; soustředěnou jednotu Rakouska že bude v jedenadvacítičlenném výboru brániti oposice jenom 7 nebo 8 pánů, kteří mají proti sobě převahu starých rodových jmen, velkého statku, vysokého postavení, tajných radů, parlamentní minulosti z uherského říšského sněmu a velikého přivrženstva ve vlastech jakožto zástupců po samostatnosti bažících národností a hlasatelů starých historických práv... že všichni tito činitelové v rozpočtovém výboru jako železná řalanx státi budou v moderním duchu proti nečetným obráncům státní jednoty. Když jedenadvacítičlenný výbor zvolen byl a soukromě se shromáždil, neměl prý uherský program ještě naděje na většinu, ale tím časem ustálila se mínění tak, že by nyní odpadnutím jednoho nebo dvou hlasů většina nikterak nebyla ohrožena... Po této žurnalistické předejře rozlehlo se táborem centralistů volání po semknutí sil a napětí energie, aby rozmach federalistů byl odražen neb aspoň oslaben, další pak jed-

nání říšské rady očekáváno všemi kruhy rakouské inteligence se stále rostoucím napětím.

Dychtivě očekávaná první schůze rozpočtového výboru konala se dne 6. srpna v zasedací síni říšské rady a způsobila obecnstvu — zklamání. Trvala od 11. hodiny dopolední do 4. hodiny odpolední a obírala se výhradně praktickými otázkami. Zpravodajové užších komitétů referovali o rozpočtech pro císařský dvůr, ministerstvo zahraničních záležitostí, finanční správu, armádu a loďstvo. Rokování, jež pak následovalo, bylo klidné, odborově věcné a prosté vši politické barvy. Týž ráz zachovala také schůze ze dne 7. srpna. O těchto schůzích uveřejnily vídeňské noviny více nebo méně stručné zprávy na základě soukromých sdělení jednotlivých říšských radů, ale od schůze ze dne 8. srpna všechny zprávy umlkly, ježto se byli členové výboru usnesli, je o všem, co ve schůzích rozpočtového výboru díti se bude, zachovají přísné tajemství, aby z uveřejňování zpráv v novinách nevznikaly zbytečné rekriminace.

Zprávy, slechy a řeči o věcech, kteréž se v lůně rozpočtového výboru děly nebo chystaly, tedy docela umlkly a noviny obíraly se zase ponejvíce zahraničními událostmi, zejména záležitostmi italskými, z nichž stále hrozil výbuch nové rakousko-italské války. Teprve dne 24. srpna přinesly vídeňské noviny zprávu, že rozpočtový výbor dne 23. srpna práce své ukončil a že ke své zprávě o

rozpočtu (pro plenum říšské rady) připojil závěreční návrh dalekosáhlé politické důležitosti, proti němuž menšina činí návrh rázu odporného; návrh většiny, že přednesou a v říšské radě zastávají budou hr. Szécsen a hr. Clam-Martinic, zpravodajem menšiny pak že bude dr. Hein.

Dne 27. srpna měl jedenadvacítičlenný výbor poslední, velmi důležitou schůzi, jež od 11 do 4 hodin trvala a ve kteréž všichni ministři byli přítomni. Co v této schůzi se dělo, obecnstvo se nedovědělo, ježto novinám zakázáno bylo nějaké zvěsti nebo slechy ze schůzi tohoto výboru uveřejňovati. Pověděno jenom veřejnosti, že většina výboru čítá 15 naprostých stoupenců a 3 podmíněné, kteří se toliko s výhradou k oněm připojili, votum menšiny pak že podepsalo 6 členů. Většinu tvořili tito pánové: hrabě Andrassy, hr. Apponyi, kníže Auersperg, kníže Colloredo, hr. Clam-Martinic, šl. Krainski, šl. Majláth, hrabě Merandin, hr. Szécsen, biskup Strossmayer, baron Salvotti a šl. Vraniczany. S jakousi výhradou připojili se k většině: hr. Ant. Auersperg, hr. St. Julien a bán baron Sokcsevich. Menšinu tvořili pánové: dr. Hein, šl. Mayer z Lubna, baron Reyer, dr. Strasser a Aug. Schöller. Alexandr šl. Mocsonyi připojil se k návrhu menšiny, ale s výhradou v příčině otázky jazykové. Dne 2. září rozdána byla členům říšské rady tištěná zpráva rozpočtového výboru, čítající 108 dvousloupcově potitěných foliových stran, z nichž 60 stran při-

padalo na vlastní zprávu a 48 stran na přílohy. Zároveň ohlášeno členům, že příští plná schůze sesílené říšské rady konati se bude dne 10. září.

IX.

(Závěrečné návrhy většiny a menšiny rozpočtového výboru. — Plné schůze sesílené říšské rady. — Některé momenty z nich. — Hlavní rokování. — Debata o závěrečných návrzích. — Hr. Szecsen jako řídicí duch. — Hlasování a odročení sesílené říšské rady. — Císař slíbujc brzké rozhodnutí.)

Vídeňské noviny „Ostdeutsche Post“ uveřejnily dne 30. srpna onen „sensační závěreční návrh“ většiny rozpočtového výboru sesílené říšské rady, o němž veřejný tisk přinášel dosud jenom tajuplné narážky a jehož znění tedy ve všech kruzích rakouské inteligence očekáváno bylo s napiatou zvědavostí.

Závěrečná zpráva rozpočtového výboru vyličivší stav rakouských financí podjala se úkolu vystihnouti vnitřní příčiny tohoto neblahého stavu a naznačiti také způsob, kterýmž by se zabezpečiti dalo trvalé zlepšení finančního a vůbec hospodářského stavu říše. Z toho vplynula sama sebou kritika nejenom finanční, nýbrž celé dosavadní státní správy, jakožto vlastní a hlavní příčiny finanční miziny státu, a tato kritika byla smělym odsouzením systému, dle něhož Rakousko od desíti let bylo řízeno. Avšak zpráva většiny rozpočtového výboru nemohla přestati na negativním jenom

projevu, na prostém toliko zavržení dosavadního systému, nýbrž byla logikou věci nucena projevití mínění většiny výboru o tom, dle jakých zásad by celá státní správa měla býti opravena a dospěla po obšírných vývodech k tomuto závěru:

„Sesílení a příští zdárný vývoj říše vyžadují, aby uznána byla historicko-politická individualita jednotlivých zemí, v jejichž mezích přirozený rozvoj a zdar různých kmenových národností zabezpečen býti má, jakož i srovnání tohoto uznání s požadavky a podmínkami celkového státního svazu, tedy při zásadním stejnému postavení všech zemí říše nejen uznání a zavedení jich autonomie ve správě a vnitřním zákonodárství, nýbrž také definitivní stanovení, zabezpečení a zastoupení jejich společného státoprávního svazu. Avšak tato státoprávní úprava může svého dovršení dojíti jenom opětným oživením a založením života schopných municipálních zřízení ve smyslu vážně míněné samosprávy a všechna tato opatření dosáhnou svého cíle jenom, jestliže co možná nejobsáhlejšími přímknutím k bývalým institucím a právním řádům a jich srovnáním i sloučením s požadavky všech ku platnosti dospěvších politických a společenských činitelů zadost učiněno bude právním názorům jednotlivých zemí a budou-li zájmem celkového svazu žádané změny (bývalých řádů) ne-

sporně odůvodněny právě toliko oněmi velkými nutnostmi, kterým žádná země této říše nemůže odepřítí svého uznání.

Výbor je proniknut přesvědčením, že říšská rada tímto určitě formulovaným vyznačením povšechného směru meze svého povolání nepřekročila, ale že jich tím také dostihla. Naděje, kteréž jejím svoláním vzbuzeny byly, veliká důležitost, jež císařova slova její činnosti příkládají: — ale především ze zkoumání státního rozpočtu vplynuvší přesvědčení, že by jenom ciferní jeho přehlížení za dalšího trvání dosavadní soustavy tuto činnost docela planou činilo, nutká říšskou radu, aby svému mínění a přesvědčení o stavu věci a potřebách říše rozhodný výraz dala.

Avšak pokus vylíčiti podrobněji způsob, jímž by naznačený tuto směr skutečněn býti měl, zavedl by říšskou radu na pole, na němž se politické rady a funkce vlastní vládní moci dotýkají a křížují; říšská rada musí tohoto pole daleka zůstávat, tím více, ježto úkol takovéhoho prostředkování vyrovnávání, upravování a navrhování k tomu vhodných určitých prostředků a opatření jí nikterak nepřislouší.

Výbor soudí, že říšská rada důvody pro takovéto omezování svého úkolu a svých návrhů nalezne v dějinách, jež učí a jasně dosvědčují, že jakýkoli vážný přechod k různým změnám státních zřízení vždy nebezpečným se stává, jestliže činitelové, kteří trvajícímí mocnostmi ke spolupůsobení povoláni byli,

s důvěrou se nepodřizují a nepřipojují k autoritě, jež ve stavu obecného kolotání je pevným, neochvějným jádrem státního ústrojí."

Den před tím uveřejnila „Presse“ návrh menšiny rozpočtového výboru, jehož konečný odstavec takto zněl:

„Soudíce, že říšská rada z řeči, kterouž Jeho Veličenstvo sesílenou říšskou radu osloviti ráčil, čerpá plná oprávnění, nadějemi pak, jež k její činnosti se pontají, puzenu se cítí, aby bez ostychu vyznačila potřeby obyvatelstva a projevila své ze zkoumání rozpočtu nabyté přesvědčení a prokázala tím Jeho Veličenstvu, našemu nejmilostivějšímu císaři a pánu v jeho úsilí o stejnoměrné povznášení blaha všech národů Rakouska upřímnou a oddanou podporu, považujeme za oprávněný návrh, aby slavná říšská rada ke konci své porady o rozpočtu na stupně nejvyššího trůnu položila nejuctivější pravomoci nejmilostivěji v život uvéstí ráčilo instituce, jimiž by za nejvýše možného rozvoje volného práva sebeurčení ve všech korunních zemích a za nejplnějšiho šetření jednoty říše a jednoty zákonodárství, jakož i výkonné moci vlády, dále pak za účinné a nezávislé kontroly státního hospodářství, všechny zájmy obyvatelstva vhodného zastoupení došly v o b c i, v z e m s k é m s n ě m u a v ř í š s k é r a d ě.“

Jak vidno, navrhovaly obě strany, většina i menšina změnu systému, většina návrat

k bývalému historickému útvaru říše, menšina „moderní“ — jak se říkalo — t. j. historický vývoj přezírající, centralistickou úpravu říše, při čemž ani jedna ani druhá strana neměla na zřeteli soustavu reprezentativní, obecně konstituční.

Dne 10. září zahájeny opět schůze sesílené říšské rady. Kancelář říšské rady skládala se z dvorního rady, dvorního sekretáře a jednoho oficiála. Kanceláři bylo přiděleno bureau stenografů, složené z přednosta vídeňské ústřední stenogr. kanceláře, pak ze dvou stenografů první třídy a 4 stenografů třídy druhé.

Zprávy o zahájených nyní schůzích říšské rady čtli tehda se zvýšeným zájmem staří i mladí; avšak jednání sesílené říšské rady zde soustavně sledovati, bylo by nemístno. Jenom několik episod zasluhuje či vyžaduje, aby zde bylo uvedeno k charakteristice tehdejší politické situace. Ve schůzi ze dne 10. září, před zahájením rozprav o rozpočtech ministerstev vnitřní, spravedlnosti a policie ujal se slova ministerský předseda hrabě Rechberg a ohradil se proti mínění, jež ze zprávy výboru vyznívá, jakoby ministři neustupně trvali na systému, jehož odklizení se obecně žádá. Toto mínění prohlásil hrabě Rechberg za docela mylné, tvrdě, že všichni ministři svonní jsou v přesvědčení, že musí býti do nových drah zabočeno a že zásady nového systému prohlášeny byly císařovou řečí po zahájení říšské rady a ve vlastnoručním listě, daném dne 19. dubna polnímu zbrojmistru Benedekovi, ja-

kožto místodržiteli v Uhrách. Tyto zásady provéstí vytklo prý si ministerstvo za cíl a úkol. A co obsahovaly tyto zásady? Nic více a nic méně, než: samosprávu, obstarávanou obcemi místními a okresními (v Uhrách komitátními), zemskými sněmy a zemskými výbory, tedy samosprávu, abych tak řekl, nepolitickou, prostou vši moci zákonodárné.

To byl ovšem opravní program velmi hubený, který stačiti mohl jenom stoupencům tak zvaného osvětleného absolutismu.

Při zkoumání rozpočtů jednotlivých ministerstev poukazováno v říšské radě na všechny zjevné i skryté vady dosavadní státní správy ve všech oborech a žádány více nebo méně souhlasně časové i zásadní opravy dle stanovisek jednotlivých řečníků. Zvláště bylo žádáno za udělení svobody tisku; žádost tu pronášeli hlavně říšští radové uherští a říšský rada Maager ze Sedmihradska. Ve schůzi ze dne 19. září žádal Barkoczy, aby aspoň zmírněno bylo těžké břemeno, jež na veřejný tisk uvaleno bylo novimovým kolkem a daní z inserátů.

Ministr financí šl. Ignác Plener odpověděl, že tíhu toho břemene uznává, že však trvající stav státních financí jeho snížení nedovoluje.

Když bylo zkoumání resortních rozpočtů ukončeno, zahájeno dne 21. září rokování o povšechných zásadních otázkách na základě závěrečných zpráv většiny a menšiny, tedy vlastní politická debata. Prvního dne roko-

valo se o celkové situaci finanční, kterouž zpráva výboru vylíčila jakožto svrchovaně nepříznivou.

Při této rozpravě žádali Maager a hr. Clam-Martinic, jakožto nezbytnou podmínku pro skutečné zlepšení finančního stavu Rakouska za rychlou a pronikavou změnu systému. Zejména Maager dovozoval, že je naprosto nutno, aby dána byla duchu času přiměřená říšská ústava. — Hlavním předmětem schůze ze dne 22. září byla otázka jazyková. Připomenouti sluší, že se ani v této debatě nestala žádná zmínka o jazyku českém.

Dne 24. září (v pondělí) začalo rokování o vlastních návrzích závěrečné zprávy rozpočtového výboru a vyplnilo čtyři plné schůze. V této velké debatě, jako vůbec ve všem jednání sesílené říšské rady a jejího rozpočtového výboru měli vedení a hlavní slovo Maďaři. Jejich řeči byly sebevědomým, energickým a jasným voláním po obnově historických práv uherské koruny, ovšem s prakticky moudrým zřením na zatím ještě trvajících okolnostech a zároveň také důraznou reklamací práv ostatních království a zemí. Nejskvělejší řeči z nich pronesli hr. Apponyi, hr. Andrassy, šl. Majláth, Barkoczy, Szögyenyi a jakožto první zpravodaj většiny hr. Szécsen. Řeči tyto se vzájemně doplňovaly a posilovaly.

Videňský arcibiskup kardinál Rauscher prohlásil, že přeje korunním zemím co nej-

šší samosprávy, že však váhu hlavní při tom klade na jednotu říše. — Mocsonyi pohřešoval v návrhu většiny záruku pro jednotu státu, jakož i garancie pro šetření práv Slovanů a Rumunů v Uhersku. — Kníže Auersperg doporučoval rovnoprávné postavení všech korunních zemí, slušné zření na bývalý právní stav, jakož i na práva, roku 1848 založená; dále doporučoval přetvoření a rozšíření starých stavovských institucí (sněmů a zemských výborů) přibráním živlu městského a selského. Šl. Majláth mluvil pro historická práva všech zemí, ale ohražoval se proti obnově stavovských privilegií a byl ochoten přijmouti jednotu říše, ale jenom ve smyslu pragmatické sankce.

Hrabě Apponyi dovozoval neškodnost obnovy dřívějšího státoprávního postavení Uherska, zejména když také ostatní země dostanou podobná zřízení. — Dále mluvili ještě (kromě Maďarů) pro návrh většiny: kníže Salm, hrabě Albert Nostitz, biskup Strossmayer, hr. Mercandin, hrabě Wolkenstein, kníže Colloredo, kníže Schwarzenberg atd. Pro návrh menšiny horlili hlavně baron Lichtenfels, Strasser a dr. Hein. — Hrabě Hartig mluvil proti oběma návrhům, jimž vytýkal, že jsou nejasné a neurčité a předložil říšské radě vlastní zprostředkovací návrh o 12 bodech, avšak odvolal jej později, ježto byl předseda přímé návrhy na zavedení ústavnosti prohlásil za nepřijatelné.

Skoro všichni členové říšské rady mluvili, aby se nezdálo, že jsou někteří jenom prostí votanti. Vůdcové čekali stále v záloze, aby kde nějaká chyba učiněna nebo mezera zastavena byla, ku pomoci přispěli opravou, doplnkem nebo převodem na jiný předmět. Necobyčejný talent osvědčil v tom směru hr. Szécsen. On byl řídicím duchem většiny a do jisté míry celého shromáždění. Jsa obratný, chladnokrevný, bystrý a nadmíru výmluvný, nepozbýval nikdy duchapřítomnosti. Termínus „historicko-politické individuality“ byl prý jeho vynálezem. Slovy „vnitřní legíslace“ (zákonodárství) obešel Szécsen slovo „konstituce nebo ústava“, jež bylo v přímých návrzích zakázáno. Formulí „přímknutí k historickým právům a zřízením“ získal Szécsen zastupce vysoké šlechty, která v ní spatřovala velké rysy starých práv stavovských, ale také liberální národovce, kteří v ní viděli historická zřízení a práva země.

V poslední schůzi (ze dne 27. září) doporučil Maager znovu jednotnou reprezentativní ústavu pro celou říši, tvrdě, že většina navrhuje 20 reprezentativních ústav, on však jenom jedinou. Císař, pravil dále Maager, má býti panovníkem jednoho, skutečného státu a nikoli monarchou nějakého spolku malých států. Dr. Hein, jakožto zpravodaj menšiny prohlásil: Návrh menšiny nepřiznává zemským sněmům žádného zákonodárného práva a nenutká císaře, aby s jednotlivými

zemskými sněmy ujednával zákony. Mimo uherské provincie získaly si nescíslnými obětmi právo žádat, aby se Uhersko podrobilo celku.

Hrabě Clam-Martinić, jakožto zpravodaj většiny dovozoval, že mohou také příslušníci jiných zemí s Maďary hlasovat, neboť také jiné země že mají své dějiny a svůj politický charakter. Také Čechy měly své sněmy, jimž příslušelo právo povolovati a tedy také odepírati daně. Dějiny nedají se vyrvatí ze srdcí národů. Jednota státu nesmí býti mechanická, nýbrž musí vytvořena býti pocitem pospolitosti. Žádati centralistické, jednotné ústavy jakožto moderního konstitučního útvaru s parlamentními formami se nesluší, neboť snaha taková čelí ke súžení a omezení práv koruny a zemí. Na konec pak pravil Clam Martinić: Čas naléhá a rozhodnutí se blíží. Účastenství národů Rakouska pro rozvoj veřejných záležitostí bylo činností říšské rady znovu oživeno; ospalá netečnost je zaplašena, začíná svěží politický život a dobrým znamením pro Rakousko jest, že národové Rakouska s napětím očekávají, jak říšská rada se rozhodne. Myslím, že jsem svůj úkol provedl dle úmyslu našeho nejjasnějšího panovníka, jemuž provolávám — a vy, pánové, učiníte tak zajisté se mnou — třikrát sláva, sláva, sláva!“ Dr. Hein provolal slávu arcívodovi Rainerovi, jakožto obezřelému a shovívavému předsedovi, načež přikročeno k hlasování.

Z 58 členů sesílené říšské rady hlasovalo — ježto podmaršálek hrabě Degenfeld a podmaršálek baron Sokcsevich nepřítomni byli — 56 říšských radů. Pro návrh menšiny hlasovalo 16, pro návrh většiny 34 a proti oběma návrhům 6 členů.

Pro návrh většiny hlasovali: hrabata Almasy, Andrassy, Apponyi a Auersperg, kníže Auersperg, hrabata Barkoczy a Clam, kníže Colloredo, hrabě Haller, šl. Jakabb, hrabě St. Julien, biskup Korizmits, dr. Krainski, kníže Liechtenstein, šl. Majlath, hrabata Mercandín, Nostitz a Pace, baron Petrinó, kníže Salm, baron Salvotti, kníže Schwarzenberg, rytíř Starowieiski, hr. Stockau, conte Borrelli, biskup Strossmayer, hrabě Szécsen, šl. Szógyenyi, Torperczer, šl. Vraniczany, hrabata Wolkenstein, L. Wolkenstein, Mocenigo a baron Zigno.

Pro návrh menšiny hlasovali: dr. Eder, baroni Erggelet, Gehringer, Heimberger, dr. Hein, baron Herbert, baron Lichtenfels, biskup Maschierovics, šl. Mayer, baron Reyer, Schöller, Strasser, Trenkler a Wohlmend.

Proti oběma návrhům hlasovali: arcivévodové Vilém a Leopold, kardinál Rauscher, hrabě Hartig, dr. Polanski a biskup Schaguna.

Po vyhlášení výsledku hlasování pronesl arcivévoda Rainer závěrečnou řeč, ve kteréž sdělil, že císař zítra, v sobotu dne 29. září členy sesílené říšské rady ve dvorním hradě přijmouti chce a prohlásil říšskou radu za odro-

čenu. V trůnní řeči, kterouž následujícího dne členové říšské rady ve hradě osloveni byli, poděkoval císař shromážděným za jejich oddanou činnost a prohlásil, že jejich dobrá zdání bez prodlení v úvahu vezme a v nejkratší době rozhodnutí učiní.

X.

(Dlouhé a pilné porady ministerstva. — Uvažování, jakým způsobem rozhodnuto býti má o návrzích, z říšské rady vzešlých. — Maďarští politikové volání k poradám. — Naděje federalistů. — Napiaté očekávání a různé pověsti. — Vydání manifestu a diplomu ze dne 20. října. — Obsah šestadvaceti císařských vlastnoručních listů ku provedení diplomu. — Jinak Uhrám a jinak „ostatním zemím“. — Dualismus založen.)

Ihned po odročení sesílené říšské rady, kteréž ve skutečnosti jejím uzavřením bylo, začalo u dvora i v lůně ministerstva silné kvašení. Bezohledná kritika, již byli říšští radové z tábora většiny — hlavně ovšem Maďaři — na celé státní správě vykonali, nemohla se minouti s účinkem. Ona byla by se snad s ním minula, kdyby se bylo stalo po vůli vlády a kdyby rokování říšské rady bylo zůstalo pro veřejnost tajemstvím; ježto však po návrhu arcivévody Rainera z císařova rozhodnutí jednání tomu dána byla plná veřejnost, byla celá nestvárná mašinerie bachovského absolutismu ve vší své mizině před celým světem obnažena, odsouzena a na dále nemožnou učiněna. Tímto zdrcujícím soudem a spolu odha-

lením byly však také rakouské finance a všechny zamýšlené finanční operace naprosto zkompromitovány a do stavu zoufalé bezradnosti uvedeny, tak že se v rozhodujících kruzích jakožto jediná záchrana od povšechné katastrofy a tedy jako železná nutnost pocítovala potřeba změny systému v některém z navržených směrů. Ale kterým směrem mělo se státi císařem slíbené brzké rozhodnutí? Toť byla pro dynastii a vládu velká otázka! Návrhy byly čtyři: většiny rozpočtového výboru a menšiny téhož výboru, dále pak jakožto pouhá přání pronesené návrhy říšského rady Maagra a hraběte Hartiga. Každý z těchto projektů měl své přívržence a zastance u dvora i v ministerstvu a z toho vzniklo veliké uvažování a radění.

Hned v prvním týdni měsíce října začaly se konati dlouhé schůze ministerské rady, kterýmž často císař sám předsedal a tyto porady vyplnily celou polovici října a překročily ji ještě. Tou dobou konaly se také pilné přípravy k císařově cestě do Varšavy, kdež smluvena byla schůzka mocnářů rakouského a ruského; dynastii i vládě zdálo se vzhledem k tomu svrchované žádoucím způsobiti rozhodnutí ještě před varšavskou schůzí, aby se pak nezdálo a tvrdit nemohlo, že pronikavá změna v organizaci a správě celé rakouské říše byla provedena na popud či nátlak říše ruské. Také povážlivé kivašemi v Uhřích, jež za následek mělo hromadné zatýkání a vypovídání politicky „kompromi-

tovaných" osobností tamějších, nutkalo k rozhodnutí a takž kolovaly od polovice října ve Vídni a roznášeny dále do „korunních zemí" slychy, že budou vydány co nevidět již patenty o novém uspořádání říše. Napětí vzrůstalo tedy každým dnem a naděje federalistů byly posilovány zprávami, že k poradám v ministerském presidiu a u dvora konaným opětne zvaní byli maďarští říšští radové šl. Majlath, hr. Szécsen a šl. Szögyenyi, dále pak prezident uher, akademie hr. Emil Dessewffy a bar. Mikuláš Vay. Vídeňské noviny oznamovaly na příklad, že porada ze dne 1. října, ke kteréž také hrabě Dessewffy z Pešti povolán byl, hned po jeho příchodu večer začala a celou noc až do úterka do 6. hodiny ranní potrvala. Dále bylo veřejnosti oznámeno, že ministerská porada, jež dne 17. října za císařova předsednictví večer se konala, až do půl noci trvala atd. Zároveň začaly proskakovati zvěsti, že se stane hr. Szécsen ministrem a že také Majlath a bar. Vay vysoké hodnosti buď ve Vídni nebo v Pešti převezmou, za to že odstoupí dosavadní ministr spravedlnosti Nádasdy, ministr pro kultus a vyučování hr. Lev Thun a ministr policie svobodný pán Thierry.

O směru, kterýmž se rozhodnutí chystá, soudily některé — jak se říkalo — zasvěcené noviny vídeňské, že nebude rozhodnuto ani po návrhu většiny, ani po návrhu menšiny, nýbrž že se vezmou za základ proposice hraběte Hartiga a že buď při tom použito dle možnosti všech návrhů a pokynů, také rady

sedmíhradského politika Maagra, aby dána byla reprezentativní ústava pro celou říši. Této posléz uvedené verzi dostalo se jakési posily okolností, že byl říšský rada Maager (obchodník z Brašova) k císaři povolán a že měl s panovníkem dlouhou rozmluvu.

Z jiného pramene zase napovídáno veřejnosti, že bude celá říše organicky rozdělena na pět autonomních skupin, jimiž budou: země koruny uherské, země koruny české, Halíč s Krakovem a Bukovinou, vnitrorakouské země a země jihoslovanské. Vůbec bylo politické ovzduší naplněno všeho druhu slechů, domněnkami i pověstmi, jimiž obecněstvo udržováno bylo ve stále rostoucím napětí.

Císařův odjezd do Varšavy stanoven byl definitivně na neděli 21. října, z čehož se bezpečně soudilo, že očekávané patenty vydány budou dne 20. října.

A tak se i skutečně stalo; avšak vyhlášeno bylo vše teprv den na to. V neděli dne 21. října uveřejnila úřední „Wiener Zeitung“ císařův manifest k národům říše, dále „císařský diplom na upravení vnitřních státoprávních poměrů říše“ a šestadvacet vlastnoručních listů císařových, jež se týkaly určitých nových opatření, zásadních ustanovení a osobních změn ve státní správě. To byla spousta novot, kterouž veřejnost na první ráz byla zrovna ohromena. Celá publikace činila dojem velkého radikálního převratu, avšak o podstatě a dosahu prohlášených změn ne-

mohl si nikdo učiniti nějaké ponětí. Jenom tolik cítili čtenáři novin se zadostučiněním a s pocitem velkého uléhčení, že bude na příště jinak, jistě lépe než dosud a se všech rtů splývalo bezděky lahodné slovo: konstituce!

*

Manifest a diplom ze dne 20. října 1860 jsou obsaženy v různých spisech a sbírkách, pročež je pokládati mohu za obecně známé.

V prvním vlastnoručním listě, jenž ihned za diplomem následoval, oznamoval císař hr. Rechbergrovi, že uznal za dobré „počet říšských radů, kteří zemskými směry vyslání býti mají, na sto zvýšiti.“ Ve druhém oznamoval panovník arcivévodovi Vilémovi, že se rozhodl přeměnití dosavadní vrchní armádní velitelství na ministerstvo války a že správu tohoto ministerstva zatímně svěřuje podmaršálkovi hr. Degenfeldovi, arcivévodu Viléma sama pak že jmenuje ředitelem polního dělostřelectva při armádě v lombardsko-benátském království. Třetím listem jmenován arcivévoda Albrecht velitelem 8. armádního sboru; čtvrtým zbaven polní zbrojmistr rytíř Benedek civilní správy a vojenského velitelství v Uhrách a jmenován zemským generálním velitelem v lombardsko-benátském království; listy pátým, šestým a sedmým zbavení svých úřadů dosavadní ministři hrabě Lev Thun (kultus a vyučování), hrabě Nádas-

dy (spravedlnost) a bar. (Thierry (policie), při při čemž všichni tři jmenování „stálými říšskými rady“. Osmým listem oznamoval císař hr. Rechbergovi, že zrušil ministerstva vnitra, spravedlnosti a kultu jakožto povšechné ústřední úřady a zároveň obnovil královskou uherskou, jakož i sedmihradskou dvorní kancelář; že „nejvyšší správu administrativně-politických záležitostí ostatních zemí říše přikazuje ministerstvu, jež bude míti jméno státní ministerstvo a jehož náčelník se bude imenovati státní ministr; že je uherský dvorní kancléř členem ministerské rady; že se správné záležitosti bývalého ministerstva pro kultus a vyučování přikazují státnímu ministerstvu a příslušným dvorním kancelářím, že však má býti zřízena „rada pro veřejné vyučování“, jež má býti pomocným poradním sborem minister. rady a ostatních správních úřadů v tom oboru; pro konání práva v království uherském že opět dosazuje královskou kurií, již předsedati bude judex curiae v Pešti, pro ostatní země pak že zřizuje ve Vídni kasační soud s ustanovením, aby apelace co možná na dvě instance byly obmezeny; uherské justiční záležitosti že má v ministerské radě zastupovati uherský dvorní kancléř na základě návrhů, jež mu činiti bude judex curiae a konečně, že národohospodářské a obchodní záležitosti v ministerské radě zastupovati bude ministr obchodu, jemuž obor působnosti teprve bude

vyměřen. Devátým listem jmenován dosavadní ministr vnitra hrabě Goluchowski státním ministrem; desátým jmenován dosavadní místodržitel v Čechách baron Mecséry ministrem policie; jedenáctým jmenován podmaršálek hr. Degenfeld, dosavadní velitel v lombardsko-benátském království, zatímným ministrem války; dvánáctým jmenován baron Vay uherský dvorní kancléřem; třináctým jmenován dosavadní sekční chef rytíř Lasser zatímným správcem ministerstva spravedlnosti a čtrnáctým jmenován říšský rada hr. Szécsen ministrem (bez určitého oboru) a spolu tajným radou.

Patnáctým listem ukládal císař hraběti Goluchowskému, aby na základě císařských rozhodnutí z téhož dne ihned vypracoval zemské řády (pro neuherské země), jež vydány býti mají a vyznačoval mu zároveň směr, kterýmž se při tom řídití má. V tomto předpisu pro vypracování zemských řádů nemluví se nic o „historicko-politických individualitách“ ani o historických právech zemí nebo snad o státním právu království českého, nýbrž praví se jenom: „Nezměnitelným směrem a poukazem budiž vám, aby v zemských sněmech všechny stavy v náležitém poměru byly zastoupeny. aby takto práva a svobody věrných stavů v mých zemích dle poměrů a potřeb nynější doby uplatněny, rozšířeny a se zájmy říše jako celku v soulad uvedeny byly“ atd.

V dalším odstavci nařizoval císař, aby státní ministr po vydání zemských řádů ihned mu učinil návrhy, v kterou dobu by zemské sněmy svolány býti měly a posléz, aby v nejkratší době vypracoval návrhy ku provedení zásady, že má býti soudnictví od politické správy odděleno, jakož i osnovy obecních řádů a řádů pro samosprávná zřízení v krajích a okresích. Následující vlastnoruční listy (16., 17., 18., 19., 20., 21., 22., 23. a 24.) týkaly se ve směr jenom Uherska, Chorvatska a Srbské Vojvodiny a byly adresovány většinou jmenovanému právě uherskému dvornímu kancléři bar. Vayovi.

První z nich (dle pořadu 16.) měl ráz zásadně-politického reskriptu. Císař ukládal tu kancléři, aby mu učinil návrhy za účelem co možná nejrychlejšího svolání uherského zemského sněmu a prohlásil, že hodlá „definitivní upravení státoprávních poměrů uherského království co nejdříve možná ve smyslu zákonů zpečetit vydáním diplomu a svou korunovací“. Dále uváděl císař zásady, dle nichž volební řád sdělán býti má, aby staré, historické tradice a instituce uherské s požadavky nové doby v soulad uvedeny byly a vytkl při tom zejména jakožto nutné opravy: zrušení privilegialního postavení šlechty, připsuštění všech tříd obyvatelstva k úřadům a nabytí majetku, zrušení selských robot a dávek, jakož i zavedení stejné obecné povinnosti bran-

né a berní. Sedmáctým listem stanoveno, že vnitřní správu uherského království povede královské místodržitelství a že dokud žádný místodržitel jmenován nebude, presidium místodržitelství povede tavernicus, k jehož jmenování kancléř neprodleně měl učiniti návrh. Osmnáctým vlastnoručním listem prohlášeno, že se veškerá soudní správa uherského království zase do tohoto království přenáší a že má iudex curiae císaři navrhnouti řadu mužů jakožto členy této kurie a že bude povinností těchto hodnostů-odborníků, aby vypracovali návrhy na organisaci celé uherské justice dle požadavků a potřeb nové doby. V devatenáctém listě oznamoval císař dvornímu kancléři uherskému, že jest nutným následkem oživených ústavních zřízení uherských obnovení dřívějšího komitátního čili župního zřízení. Dvacátým listem prohlašoval císař, že se opět zavádí maďarský jazyk jakožto úřední a jednací řeč u všech politických a soudních úřadů v Uhersku ve vnitřní službě i ve vzájemných stycích těchto úřadů, že si obce jednací řeč určovati mají samy, že však každému je vyhraženo právo, aby ve schůzích zastupitelstev komitátních, městských a obecních užíval kterékoliv z řečí v zemi obvyklých. Co se týče vyučovacího jazyka na peštské univerzitě, že se obnovuje stav, jaký tam byl před rokem 1848, že však o další, novodobými potřebami žádané úpravě této otázky, jakož i

vyučovacím jazyku na středních školách uherských (královské místodržitelství ve shodě s příslušnými odbornými kruhy císaři učiniti má návrhy. Na konci tohoto listu prohlašoval císař: „Jest mým pevným rozhodnutím v tomto oboru, jakož i ve všech, kde se zájmy různých jazyků a národností stýkají, že co nejrozhodněji opíráti se budu proti všelikému nucení nebo nátlaku, jakož i proti každému neoprávněnému vzbuzování, podněcování a jitrření národnostních a jazykových protiv.“

Jedenadvacátý list obsahoval pokyny pro přechod od absolutní správy k nové správě ústavní v Uhrách a zejména ustanovení, že trávají dosud úřady dále působiti mají dokud novými orgány nahrazeny nebudou. — Dvaadvacátým listem ukládal císař chorvatskému bánovi bar. Šokčevićovi, aby co nejdříve předložil návrhy o složení a svolání chorvatského zemského sněmu, jehož předním úkolem bude, aby se s uherským sněmem dohodl o příštím poměru království chorvatského a slavonského ke království uherskému.

Třídvacátý list svědčil hr. Rechbergovi, jemuž císař známo činil, „ježto se velké knížectví sedmihradské na základě kompetence, podobně uherskému státnímu právu, vždy těšilo vlastním zemskému sněmu.“ že má sedmihradský dvorní kancléř po úradě s předáky různých národností této země ponavrhnouti způsob složení sedmihradského zemského sněmu. Čtyřicetý list

týkal se příprav pro (Maďary žádané) opětné přivtělení Srbské Vojvodiny a temešského Banátu ke království uherskému. — Pěťadvacátým listem ukládal císař hr. Goluchowskému, aby po úradě s příslušnými úřady a odbornými kruhy předložil návrhy o vyučovacím jazyku na krakovské universitě a na středních školách obou král. Haliče a Lodoměře. — Posledním vlastnoručním listem jmenován stálý říšský rada Ladislav šl. Szögyieny-Marich druhým uherským dvorním kancléřem.

*

Proč uvedl jsem tuto obsah všech, zároveň s říjnovým diplomem vyhlášených prováděcích císařských dekretů? Aby každému, kdo dosti trpělivosti mítí bude, tyto řádky pročítsti, zjevno bylo: že již při samé publikaci říjnového diplomu zcela jinak se zacházelo s královstvím uherským a s „ostatními zeměmi“, že byl říjnový diplom vydán hlavně pro Uhersko, ostatním zemím pak že slíbena byla také jakási ústavnost jenom proto, že toho vymáhala železná logika věci a že Maďaři sami, na zabezpečení své konstituce a příští své již takřka viditelné samostatnosti si přáli, aby také v „ostatních zemích“ ústavně se vládlo a že tedy již slavnostním aktem ze dne 20. října 1860 položen byl základ k příštím dualismu.

XI.

(Tichý život v Praze. — Masopustní zábavy. — První velká česká „Beseda“ a její výnos. — Z divadla na Ovocném trhu. — Některé personalie. — Sbor pro zřízení Národního divadla se po sedmi letech zase hnul.)

V roce, ve kterémž se chystal úplný převrat veřejného pořádku v Rakousku, bylo v Praze stále ještě idylické ticho.

Vrcholem společenského života byly — jako v dřívějších letech — na počátku roku plesy. O těch, o divadle, o produkcích „římského cirkusu“ a kouzelných představeních různých „professorů“ magie se v měšťanských a vůbec ve „středních“ vrstvách obyvatelstva nejvíce mluvilo.

Tak zvané „slavnosti karnevalu“ r. 1860 byly pestřejší než nyní a stále ještě německé. Českým plesem byla jenom „Beseda“, jež uspořádána byla dne 31. ledna na Žofíně, avšak i tu zaznamenaly noviny, že byl ples obslán středními stavy „obou národností“, což bylo jenom opsáním fakta, že se na „Besedě“ silně — snad z polovice — mluvilo také německy. Ale proto přece značila „Beseda“ tohoto roku již silný pokrok českého ducha v pražské společnosti, neboť byla velkolepě navštívena a uznávala se obecně za velmi zdařilou. A to bylo tehda již něco! Kruhy, které se dříve českým podnikům vyhýbaly, přišly konečně také s reverencí a takž nescházeli tentokráte ani c. k. důstojníci, ani

vyšší státní hodnostáři, ani zástupcové velkého průmyslu a čelných institucí všeho druhu. Jenom šlechta ještě scházela. Za to dostavili se ve svých pestrých národních salonních krojích a úborech zde studující Maďaři, Srbové a Bulhaři a dodali celému obrazu nejenom jiskrné barvitosti, nýbrž také zábavě prospěšného ohně. Žofínské sály byly tak plny, že nebylo lze namnoze ani tančit. Na velikou žalost mládeže odpadl následkem toho valčík a to docela. Teprve o půl sedmé ukončeno křepčení obvyklou sousedskou. A finanční výsledek? Dne 10. února oznamoval plesový výbor v „Pražských Novinách“, že čistý výnos (věnovaný fondu pro zbudování Národního divadla) činí 222 zlatých, že však v této sumě obsažen je také čistý výnos obou „Besed“ z minulého roku, jenž činil 60 zlatých. Tedy: obě „Besedy“ z roku 1859 vynesly čistých 60 zlatých a velkolepě zdařila „Beseda“ z r. 1860 vynesla čistých 162 zlatých! (Německý „Spolkový ples“ vynesl téhož roku 6000 zlatých!) Kdo se jenom poněkud zná v plesové technice, vyčte z těchto cifer s neomylnou téměř jistotou, že byla velká návštěva „Besedy“ pořizena hlavně — bezplatnými vstupenkami. Ale pokrok byl proto přece nepopíratelný.

Vážné plesy konaly se tehda na Žofíně, v Konviktě a u Apolla (v Žitné ulici, kdež je nyní ústav u sv. Anny), avšak v sálech konviktském a apollonském střídavě s masopustními podniky rázu co nejveselejšího. Maso-

pustní zábavy, „u Apolla“ pořádané, byly po celé zemi pověstny a přece konaly se tam časem i bály slušné, jako r. 1860 ples poddůstojníků dělostřeleckého pluku císaře Františka Josefa za přítomnosti všeho v Praze jen možného vojenského panstva. V Konviktě střídaly se solidní reuniony a plesy s rozkřičenými kostýmními merendami, které tam pořádal taneční mistr „papá“ Feigert. Tyto debardérské zábavy čili „maškarní plesy“ byly tak asi vrcholem všeho, co Praha v tom oboru poskytnouti mohla a byly po celý masopust v mladší mužské generaci předmětem nevázaného — řekněme posměchu. O několik stupňů chudšími, to jest prostěji aranžovanými byly „plesy“ v lázeňském sále na Malé straně, za to však o tolik též asi stupňů výše „zářily“ nedělní velké reduty v kolosálním Novoměstském divadle. O těchto redutách bývala v parádě celá snad garderoba stavovského divadla a kostumiéři vidali tam se chumelit v pestrém rejci celé svoje staré i nové zásoby. Schátralý odvar těchto redut přestěhoval se později, zejména po zboření Novoměstského divadla, na Žofín.

Po skončených radovánkách masopustu zaujaly pozornost pražské měšťanské společnosti koncerty a divadlo, jako se děje i nyní, jenom že se to tehda dělo mocněji, ježto nebylo žádných sporů politických, národních a sociálních. Interes a rozhovory ve veřejných místnostech i v soukromí byly ovládány nejenom uměleckými produkcemi, jež namnoze

velice vynikaly, nýbrž také událostmi a příhodami, které výkony ty provázely, tedy uměleckým a divadelním klepem, jehož kultura prodlením času ochabla a — po zásluze — z módy vyšla.

Pražské divadlo — německé — líbovalo si tehda silně v pohostinských hrách vynikajících umělců ciziny a divadelní obecnstvo zdejší mívalo sensaci za sensací. Největší sensaci způsobily pohostinské hry mladistvé Pavlínny Luccové, jež byla tehda členem opery v Olomouci a vystupovala zde r. 1860 na engagement, potom pak celý rok jako angažovaný člen opery. Obecnstvo pražské bylo jejím hlasem, její technikou a její hudební a vůbec uměleckou inteligencí ihned okouzleno a znalci prorokovali po druhé, třetí hře, že se Lucca stane celebritou světovou. Že prorokovali dobře, je obecně známo. V činohře byly největší události toho roku pohostinské hry Bogumila Dawisona, jenž deset let před tím v Praze byl pouze obstojným hercem, ale od té doby se vyšvihl na stolec největšího charakterního herce střední Evropy. Každé jeho vystoupení v divadle na Ovocném trhu bylo dokonalým triumfem a přece bylo divadelní obecnstvo pražské tehda, co umění se týče, velmi zmlsáno.

Tak na příklad odmítalo důsledně Meyerbeerovu tehda novou operu „Dincru“ a jenom okolnost, že měla pražská opera kolorатурní zpěvačku nejprvnějšího řádu, Maďarku slečnu Brennerovou, učinila možným, že se

„Dinora“ toho roku několikrátě lopakovala. „Brennerka“ překonávala jako „Dinorah“ samu sebe a obecenstvo přijímajíc všechna ostatní čísla s ledovou chladností, dělalo slečně Brennerové opravdu bouřlivé ovace, dávajíc tím na jevo, že jenom a jedině k vůli ní „Dinoru“ přichází poslouchat. Jinak bavili se návštěvníci „Dinory“ nejvíce kozou, jež v opeře té byla „zaměstnána“. Noviny přinesly totiž pozoruhodnou, ale ovšem posměšnou zprávu, že byla provedena mezi pražskými kozami pravá asentýrka a že ze všech 56 koz, jež tou dobou v Praze žily a trávily, ani jediná nebyla za hodnou a způsobilou uznána, aby v Meyerbeerově „Poutí do Ploermelu“ spolupůsobila a že byla posléz pro tuto důležitou úlohu vybrána nadějná začátečnice, jež za branou ve Pštrosce bydlela. Koza tato byla na zkoušky a k představením „Dinory“ vždy Koňskou branou a přes Václavské náměstí do divadla voděna. Na této koze broušili si rozumy všichni, povolání i nepovolání divadelní vtipkáři.

*

V upomínkách na rok 1860 hlásí se o příslušné místočko některé personalie, kteréž arcí zajímatí mohou jenom pamětníky dob, o nichž tyto črty jednají, ale kterých již z piety k oněm osobnostem pisatel nechce odmítnouti.

V jedné z prvních kapitol byla učiněna zmínka o katechetovi staroměstského gymnasia,

knězi Václavu Štulcovi, jež nesporně a právem náležel k tehdejší naší národní honoraci. Štulc byl jakožto profesor prvního pražského gymnasia — gymnasijsní profesura poskytovala tehda, poněvadž bylo gymnasií jenom málo, ve společnosti postavení už vynikající — jakožto spisovatel, výborný řečník a na slovo vzatý mistr českého jazyka, osobností v Praze obecně známou a váženou, i nepřekvapilo tedy nikoho, že byl 26. dubna zvolen za kanovníka staroslavné kolegiální kapitoly na Vyšehradě, kteráž tehda dle staré tradice kolegium své se zálibou doplňovala duchovními, kteří jako učenci, spisovatelé a řečníci nad jiné vynikali. Na oslavu této události a zároveň na rozloučenou se svým proslulým učitelem uspořádalo studentstvo celého akademického gymnasia Štulcovi v neděli dne 29. dubna pochodňovou senerádu. Žáci všech tříd shromáždili se se svými profesory večer v nádvořích Klementina a odebrali se odsud, majíce ředitele Hofmanna v čele, ke Štulcovu bytu na Rejdišti, rozestavili se tam v prostorném dvoře do polokruhu a pěvecký sbor studentský zapěl při záři pochodní slavnostní kantátu, jež k této ovaci zvlášt byla složena, načež deputace profesorů a studentů oslavenci přednesly pečlivě stylisovaná blahopřání. To mělo ráz velmi slavnostní a tklivý. Poněkud veselejší dojem učinila později časopisecká zpráva, že nový vyšehradský kanovník na oslavu své instalace, která se konala v neděli dne 20. května, místním

chudým královského horního města Vyšehradu daroval 60 bochníků chleba po 6 librách, což dle tehdejší sazby (10krejcarový bochánek musil vážit 1 libru 30 $\frac{3}{4}$ lotu) činilo na penězích 22 zl. 22 kr.

Další osobní upomínkou jest, že měl dne 28. června veřejnou disputaci ve velké dvoraně Karolína kandidát veškerých práv Edmund Kaizl z Citolib, jenž mimo jiné se nabízel hájiti thése: „Právo koruny české na Lužici sice nevyhaslo, ale proto přece nemůže býti o nějakém lenním poměru mezi oběma žádná řeči.“ Edmund Kaizl byl pak dne 12. července za doktora veškerých práv veřejně prohlášen. — Dne 20. července měl JUDr. Antonín Randa, jakožto nastávající soukromý docent první přednášku „na zkoušku“ a pojednal v ní „O vlivu veřejných knih na vývoj nauky o držbě dle rakouského práva“. — Císařským rozhodnutím ze dne 30. září 1860 jmenován byl dějepisec Václav Vladivoj Tomek řádným professorem rakouských dějin na universitě pražské a starší inteligenti nemohli se zdržeti sarkastické poznámky, že by byl Tomek i přes svou vysokou kvalitu dosud ještě mimořádným profesorem, kdyby se nebyl loňského roku odhodlal vystoupiti veřejně jako řečník při Schillerově slavnosti. . . A ještě jedna upomínka uvázla v mých zápiscích: Dne 25. listopadu 1860 slavil proslulý už tehdy pěvec Jan Ludvík Lukes v kostele u sv. Haštala sňatek, obdržev za choť nejstarší dceru sládky „u

Rajsmanů“, krásnou slečnu Kateřinu Kučěrovu. Aby líbeznou Katuší od „Rajsmanů“ si získal, odhodlal se r. 1857 Lukes pověsiti pěvecké umění na hřebík a státi se sládkem, jak si starý Kučera přál. Aby pak sládkem státi se mohl, studoval Lukes chemii v Mnichově a v jiných městech evropských čacké umění sladovnické a vařil potom jako Kučěrův zeť skutečně nějaký čas pivo „u Rajsmanů“, až jej zase (r. 1864) operní Musa do svého čarovného reje vlákala. Poskytoval tedy Lukes Pražanům střídavě výborný zpěv a výborné pivo a proslavil se v třetím období své činnosti jakožto „tvůrce“ operních pěvců a pěvkyní ve své operní škole.

*

Když ledy politického a národního ztrnutí začínaly praskat, procitl po několikaletém tvrdém spánku také Sbor pro zřízení Národního divadla k jakémusi životu. Sbor tento byl založen roku 1850, když bylo beznadějným zůstalo všechno úsilí z let 1848 a 1849, aby stavovský zemský výbor otázku českého divadla v Praze nějak slušně vyřídil. Dne 10. července 1850 podal dr. Alois Pravoslav Trojan vojenskému velitelství v Praze žádost za povolení Sboru pro zřízení Národního divadla a ježto žádané povolení uděleno bylo, konalo se dne 7. září v budově českého musea Na příkopě (kdež nyní stojí palác Zemské banky) první shromáždění sboru čili ko-

mitétu, který tím dnem svoji činnost zahájil. Prvním předsedou sboru byl historiograf František Palacký, ale nikoliv dlouho. Výbor v této valné schůzi sborem zvolený rozeslal r. 1851 asi 12.000 úpisních archů do všech větších obcí v Čechách, také do obcí německých, s prosbou o provedení sbírek pro fond na vystavění českého Národního divadla. Sbírkám těm dařilo se z počátku, dokud se ještě národní zápal z „revoluční doby“ docela nevykouřil, dosti slušně, tak že se sbor dne 13. září 1852 odhodlal zakoupiti od obce za 45.000 zlatých stříbra (na roční splátky) stavební pozemek na Františkově nábřeží, kdež nyní stojí Národní divadlo. Ale potom všechno utuchlo a o Sboru pro zbudování Národního divadla nebylo plných sedm let ani slechu. S politickým ruchem usnulo u nás všechno a výbor neuznával sedm let za prospěšné, aby sbor svolával. Teprv na jaře r. 1860, když na politickém obzoru začalo svítati, uznal výbor za dobré, svolati zase valnou hromadu a vdechnouti sboru, bude-li možno, jiskru nového života.

Schůze tato konala se dne 7. července. Řídil ji předseda výboru p. Maximilian Berger. Dr. Frant. Lad. Rieger přečetl zprávu o činnosti výboru od 9. května 1853 do 6. května 1860. Zpráva odůvodňovala tehdejšími okolnostmi a zejména ochladnutím vši horlivosti v národě pro účel sboru, že výbor po všechna ta léta valnou schůzi nesvolal, ačkoli se dle stanov sbor aspoň jednou do roka scházeti

měl a připomínala, že se činnost výboru za takového stavu věci omezovala „na vedení a pořádání vnitřních záležitostí“. Zpráva vypravovala dále, že výbor chtěje nabytí přehledu o tom, mnoho-li celkem bylo upsáno a skutečně také složeno, c. k. místopředsedství požádal, aby mu zprostředkovalo vrácení všech obcím zaslaných subskripčních listin. Místopředsedství, vyhovujíc této prosbě, nařídilo obcím, aby úpisné archy neprodleně vrátily a následkem toho nastal příval listin, ale došlo jenom velmi málo skutečně složených příspěvků. Však ani těch subskripčních archů se celé dvě třetiny nevrátily. Značný počet jich přišel nazpět — nejenom z německých, nýbrž také z českých obcí — se všemi přílohami a v týchž obalech a s týmiž adresami, jak před devíti lety rozeslány; byly, nezřídka napolo shnilé nebo ohlodané od myši. Upsáno bylo všeho všudy 105.860 zlatých 15 kr., skutečně pak složeno jenom 61.103 zl. 96 kr. Celé jmění sboru vykazovalo tou dobou: stavební pozemek, zakoupený za 45.000 zlatých, jehož cena ale splátkovými úroky vzrostla na 47.000 zlatých, na hotovosti 3294 zl. 66 kr. a několik cenných papírů. Solnice na staveništi pronajímala se za ročních 500 zl. a 20 zl. dostával výbor ročně za dovolení, aby se tam skládalo stavební dříví.

Dle stanov směli příspěvky na Národní divadlo sbíratí jenom obecní starostové, což se nikterak neosvědčilo; sbor usnesl se tedy o změně stanov v ten smysl, že si bude smět

ustanovovati sběratele sám, úřadům však že zůstane vyhrazeno právo, aby nevhodné k tomu osobnosti z mandátu toho vylučovaly. Dle dosavadních stanov směl sbor čítati jenom 120 členů; také toto omezení mělo býti zrušeno a vůbec uloženo výboru, aby celé stanovy zrevidoval a vhodnou opravu jich připravil. Dále usneseno, aby šlechta i ostatní honorace zvláštními přípisy pozvány byly k přistoupení a aby pro pozvané toto panstvo místa ve výboru vyhrazena zůstala, usneseno, že se obnova výboru odročí do příští valné schůze, která za dva měsíce svolána býti měla. Ale poněvadž bylo ve výboru mnoho mezer, zvoleni k vůli kompetenci přece — ale jenom až do příští valné hromady — za členy výboru, dr. Frant. Čupr, dr. Frant. Brauner, redaktor Mikovec a účetní rada Storch.

Tyto podrobnosti uvádím zde jako další doklad žalostného úpadku našeho v době absolutismu. Zastavením ústavního života pokleslo, usnulo a vychladlo u nás všechno: vlastenecký zápal, české sebevědomí, národní hrdost, zájem o naši budoucnost, obětavost i odvaha . . . a jenom několik spisovatelů a vědců zůstalo zase na strážní národního života. Teprve pak, když opět pouta absolutismu popraskala a obecné uvolnění nastalo, procitla zase vzdělanější část národa k novému životu a k nové, mladistvé energii. Z čehož plyne, že naše povaha a naše přirozenost nutně potřebují svobody, více než povaha a přirozenost národů jiných.

XII.

(Žádosti o koncesi k vydávání českých novin. — Založení „Času“. — Na českém kolbišti objevuje se dr. Julius Grégr. — Vznik „Národních Listů“. — Dojem říjnového diplomu v Praze. — Schlazené naděje. — Další trvání šosáctva. — První projev studentstva. — První demonstrace a začátek opozičního ruchu v Praze.)

Kdežto v Uhrách, jak již bylo ukázáno, přese všechnu přísnost zemské vlády, v jejímž čele byl polní zbrojmistr, od samého počátku roku maďarský národ všelikým způsobem svoji nespokojenost na jevo dával, práv svých se dovolával a rozpoutáním mocného opozičního ruchu ike zvrácení panujícího systému vydatně přispíval, neodvážil se v Čechách nikdo žádného stesku pronésti a žádného národního přání projevití, dokud zcela zjevným se nestalo, že rozhodující kruhy vídeňské, povolující tlaku okolností, odhodlaný jsou k jakési změně systému a že tedy nějaká ta skromná, pokorně přednesená prosba vládu nepohorší a prosebníkům nic zlého nezpůsobí.

Čeho intelligence česká nejvíce a nejcitelněji pohřešovala, byl nedostatek politického, národního duchem a směrem řízeného časopisu, byl nedostatek českých novin. Úřední „Pražské Noviny“, jak už dříve bylo řečeno, nikdo za žádný orgán českého národa, za žádné české noviny pokládati nemohl a také nepokládal. Jakmile se tedy na obzoru objevily první červánky jakési no-

vé doby, procitla u vzdělanců a uvědomělých lidí našich mocná touha po nezávislém českém politickém deníku.

První krok ke splnění této vroucí tužby učinil dr. František Čupr, podav již v měsíci únoru vládě žádost, aby mu dovoleno bylo vydávati v českém jazyce politický časopis, čili, jak se tehda říkalo, aby mu udělena byla na české noviny koncese. Žádost tato však neměla výsledku. — Druhý krok učinil dr. Alois Krása na počátku leta podáním žádosti téhož obsahu, a třetí, jaksi slavnostní krok, učinili dr. František Ladislav Rieger a továrník Macháček. Tito odebrali se po úradě s předáky národního štábu v Praze do Vídně a měli tam dne 19. června u císaře audienci, ve kteréž panovníkovi podali písemnou prosbu za povolení k vydávání českých novin. Téhož dne měli Rieger a Macháček slyšení také u náčelníka vlády, hrab. Agenora Goluchowského, u ministra osvěty hrab. Lva Thuna a u ministra policie p. Thierryho. Tato výprava do Vídně byla ve vlasteneckých kruzích slavena — ovšem jenom docela potichu — jako událost prvního řádu a Riegrem sepsaná petice, jež císaři a ministrům byla podána, opísována všude s nadšením, jako kus národně-politického zjevení. Toto nadšení pochopí jenom, kdo se živě vmyslí do stavu, v němž národ český neměl a nesměl míti žádného politického časopisu. Kdo z nynější generace dovede si to představit?

S napětím očekávalo se ve vlasteneckých kruzích, s jakým výsledkem se Riegrova a Macháčkova petice setká. A ku podivu: v širších kruzích našich nezpůsobilo žádného zklamání a žádného nemilého překvapení, když „Pražské Noviny“ dne 19. července přinesly zprávu, že tajemník pražského obchodního představenstva dr. Alois Krása obdržel koncesi k vydávání českých novin a že se tyto noviny budou jmenovati „Čas“, že však ještě se neví, začnou-li tyto noviny vycházeti dnem 1. září nebo dnem 1. října. Teprve později oznámeno, že první číslo „Času“ vyjde dne 2. října. Dne 9. září uveřejnila administrace „Času“ v „Pražských Novinách“, v „Bohemii“ a „Morgenpostu“ inserát, ve kterémž ohlašovala, že „od 2. října vycházejí budou politické noviny „Čas“, že bude jejich odpovědným redaktorem JUDr. Alois Krása“, že „bude „Čas“ přinášeti všecko, co se na listu politickém za dnů našich žádati může“, zejména atd., atd.

Co se týče politického směru, pravilo ohlášení: „O politickém směru „Času“, nebudeme zde slov šířiti; nechť obecnstvo z listu samého se přesvědčí, že pokrok a blaho národu podniknutí našemu jediným jsou cílem i pravidlem. Stojíce na stanovišti tomto, smíme snad vysloviti přání, aby obecnstvo „Čas“ účastenstvím svým podporovalo a tím důkaz dalo, že četné hlasy o vydávání samostatných novin českoslovanských planým nebyly voláním.“

To byl program nadmíru povšechný a mlhavý, ale širší kruhy obecnosti vysvětlovaly si věc panujícím dosud absolutním systémem, s přísnou policejní censurou, jež by snad nějakého volnějšího slova nebo určitějšího vyznačení směru ani nebyla propustila a byly spokojeny. V užších kruzích našeho štábu, zejména v okolí Frant. Palackého, dra. Riegra a Braunera byli Krásovým podnikem nemile dojatí jednak proto, že neměli na příští vedení ohlášených novin žádného rozhodujícího vlivu a jednak také proto, že nepovažovali dra. Krásu za dosti samostatného, pevného a spolehlivého tlumočnicka české politiky. Proto setrvali na své dne 19. června podané žádosti. Dne 26. října pak, tedy již po vydání říjnového diplomu a prohlášení konstituce, byl dr. Rieger zase ve Vídni a měl u ministra policie audienci, ve které žádal za udělení určité koncese, dle níž by od 1. ledna 1861 nové české noviny vydávati se směly. Ale ježto vláda žádné politicky již prononcované osobnosti a zejména nikomu ze známých osmačtyřicátníků dovolení takového udělení nechtěla, požádal o tuto koncesi po úmluvě s Frant. Palackým a drem. Riegrem mladý JUDr. Julius Grégr, tehda ještě advokátní koncipient a ředitel kanceláře dra. Půlkrabka ve Frýdlandě. Koncese byla záhy udělena a v první polovici listopadu roznesla se Prahou pověst, že nové — Riegrovy, jak se tehda říkalo — noviny se budou nazývati „Národ“. Na toto jméno se

skutečně pomýšlelo, ale později od něho upuštěno a dne 19. prosince vydán na dvou listech kvartového formátu, silného, světle šedého papíru, brilantně sepsaný a drem. Juliem Grégrem, jakožto vydavatelem a odpovědným redaktorem podepsaný program „Národních Listů“.

*

Abych nepřerušil krátkou genesi čili historii o vzniku nové žurnalistiky české, předběhl jsem v předcházejících řádcích poněkud události, pomínuv prozatím upomínku na den 20. října a jeho přímé nástupce.

Dne 20. října, jakožto ve výroční den nastoupení císařovny Marie Terezie na trůn rakouský, byl ve Vídni podepsán a vydán říjnový diplom. Uveřejněn byl diplom s ostatními dekrety ve Vídni v neděli dne 21. října.

Hned po poledni toho dne rozlétna se Prahou rozčítující zvěst, že vídeňský úřední list přinesl toužebně očekávané prohlášení konstituce se základními rysy nové úpravy Rakouska. Na ulicích zastavoval známý známého, aby mu pověděl velikou novinu od „modrého Dunaje“ a všech lidí o veřejné záležitosti jen poněkud se zajímajících, zmocnilo se očividné rozehvění. Lidé běhali od nároží k nároží, domnívajíce se, že zřízenci místodržitelské tiskárny již asi císařský manifest nalepují. Ale nebylo tomu tak. Místodržitelství neobdrželo buď ještě manifest, anebo

nepospíchalo s jeho uveřejněním, soudíc, že notášíitelná zpráva vždy ještě včas přichází. Když tedy s úřední strany nic se nevyhlašovalo, očekávalo se namnoze, že uspořádají noviny zvláštní vydání; uzamčené výpravny žurnálů byly následkem toho obléhány zástupy marně čekajících zvědavců. Tehda bylo telegrafování ještě věcí velmi drahou a v redakcích měli tedy asi také jenom zcela stručné telegramy, že úřední list vídeňský již přinesl očekávaná rozhodnutí. Kromě toho byla právě neděle a žurnalistická technika ještě v plenkách. Když tedy se nedávaly žádné přesné zprávy na veřejnost, kolovala od úst k ústům nejpestřejší strakatina pověstí, měnic stále svůj obsah a svoji podstatu. Jenom jedno bylo jasno a jisto: že byla vyhlášena konstituce. To pak stačilo, aby se všeho jen poněkud myslícího lidu zmocnilo radostné opojení.

Snad nikdy ještě nebyl v Praze tak toužebně očekáván příchod vídeňské pošty, jako toho dne. Vědělo se sice, že jenom „Wiener Zeitung“ přináší císařský manifest a diplom, ale myslilo se obecně, že také ostatní noviny vídeňské „již něco budou vědět“. Tehda nebylo ještě žádných rychlovlaků a osobní vlak s poštou, který v 7 hod. 30 minut ráno z Vídně odjížděl, přicházel do Prahy v 8 hod. 16 minut, či lépe řečeno, vždy o půl deváté večer. Kavárny a hostince, zejména ty, jež úřední věstník vídeňský odebíraly, naplnily se již záhy z večera zvědavci a všichni stáli hosté

„předpláceli“ se u vrchního číšníka čili markéra na „Wiener Zeitung“ třeba až z desáté nebo dvacáté ruky. Ale tyto objednávky nebyly nic platny. Neboť když konečně posel s vídeňskou poštou přiběhl a vrchní číšník „Wiener Zeitung“ z balíku novin vytáhl, rozlehlo se se všech stran a koutů bouřné volání, aby očekávané věci byly předčítány hlasitě pro všechno přítomné publikum. V každé kavárně a v každém hostinci, kde vídeňský úřední list měli, určen host se zvučným hlasem, aby na kulečník vystoupil a císařský manifest, diplom a ostatní dekrety přečetl. Rozumí se samo sebou, že málo kdo jasně postřehl pravý obsah císařského diplomu, ale přece vycítilo se hned z prvního čtení obecně, že nastane doba nového veřejného života.

Také druhého dne byla po novinách neobyčejná sháňka, ale tato dala se již snáze uspokojiti, ježto všechny zdejší noviny měly otisky manifestu, diplomu a vlastnoručních císařových listů a listiny ony prodlením dne také úředním způsobem byly nalepeny v německé a české řeči na nárožích všech čelnějších ulic.

Manifestem a diplomem, jakož i změnami ve vládě způsobený rozruch potrvál několik dní. Z usnesení městské rady slouženo ve čtvrtek dne 25. října v týnském chrámu za příčinou vydání říjnového diplomu slavně Te deum a totéž opakovalo se rychle ve většině českých měst a obcí. Když první rozechvění minulo, začalo se v kruzích naší inteligence

uvažovat, jak se asi vyvinou na základě říjnového diplomu věci v Rakousku a zejména v Čechách a tu pronášena arci nejrůznější mínění. Jakýmsi měřítkem těchto politických prognos stal se zemský řád pro vévodství štyrské, vydaný dne 20. října a uveřejněný ve Vídni dne 24., v Praze dne 25. října. Z okolnosti, že tento zemský řád zároveň s diplomem vydán byl, soudilo se, že přes ústupky v tomto zemském řádu obsažené jíti se nehodlá a že tedy z tohoto vzorce vyčísti lze, co asi také českému království bude uděleno a následkem toho růžové naděje prvních dnů značně pobledly.

Z celého tohoto zemského řádu musilo se soudit, že ve Vídni navzdor říjnovému diplomu trvají na starém plánu obecní, krajské a zemské samosprávy pro hospodářské potřeby těchto obvodů, při čemž by zemské sněmy ve věcech zákonodárství jenom poradný hlas měly a sesílená, diplomem dále rozmnožená a co do pravomocí hojněji obmyšlená říšská rada byla klenbou a korunou ústavy. Kdyby tomu tak nebylo — soudilo se — nebyl by zemský řád pro Štyrsko, souhlasný s některými již dříve vydanými zemskými řády, býval v týž den, jako říjnový diplom, podepsán a o dva dni později vyhlášen, nýbrž bylo by se jeho vydání prostě odložilo.

Tento závěr nedopouštěl žádných valných nadějí o postavení, jež království českému v příštím útvaru říše má býti přiznáno a když po vydání říjnového diplomu tlak úřední libo-

vlády skoro nikterak neochaboval, zavládla v širších vrstvách obyvatelstva rychle zase stará resignovanost, vlažnost a šosácká poddajnost, ze kteréž jenom tu a tam již začínaly prosléhat plaménky nespokojenosti, nových snah, nadějí a plánů, zejména v táboře naší studující mládeže.

Jaký duch tou dobou ještě v našich městech panoval, ukáže zajisté s dostatek tento příklad. Rada královského věnného města Chrudimě uveřejnila dne 5. listopadu v úředním věstníku „Wiener Zeitung“ adresu, zaslano novému policejnímu ministrowi baronu Mecsérymu, ve kteréž městská rada ministrowi za příčinou jeho odchodu z Čech projevovala nejhlubší úctu a nejvřelejší díky za zvláštní blahosklonnou přízeň, kterou prý baron za svého působení jakožto c. k. krajský komisař v Chrudimi a později ve svém vysokém postavení jakožto c. k. místopředseda v Čechách město Chrudim vždy oblažoval...

Od počátku prosince měly Karlín a Smíchov svá vlastní divadla, což bylo pro Prahu již dosti velkou událostí. V Karlíně hrála česká společnost J. A. Prokopa a na Smíchově v hostinci „U čísla 1.“ společnost Karla Sternfelda. Ale na smíchovském jevišti hrálo se zpravidla německy a jenom někdy také česky. Smíchovský ensemble skládal se většinou z četných členů rodiny Sternfeldovy a čítal jen několik sil mimo rodinu; provozoval zvláště velké rytířské hry, ke kterýmž také putovalo hojně Pražanů. Také v Karlíně da-

řilo se divadlu dosti dobře, ježto se ve stavovském divadle na Ovocném trhu dosud stále jenom jednou, nanejvýše dvakráte do téhodne po česku hrálo a to vždy toliko odpoledne.

*

Prvním národním projevem českého universitního studentstva bylo podání žádosti akademickému senátu, aby při volbě universitního kazatele také na Čechy se pamatovalo a aby se akademické exhorty konaly střídavě česky a německy. Žádost tato byla podána v měsíci listopadu a když pak v neděli dne 16. prosince universitní kazatel v kostele sv. Klementa na kazatelnu vystoupil a svoji exhortu německými slovy „Gelobt sei Jesus Christus“ zahájil, povstali jako na povel všichni v lavicích usazení studenti s míst, vyhrnuli se z lavic a opustili kostel, ve kterémž pak nezbyl nikdo, jen několik universitních profesorů. Tato demonstrace zavedla akademickému senátu podnět k zavedení disciplinárního vyšetřování „pro rušení veřejné bohoslužby“, policii pak k zatčení několika studentů, kteří byli v podezření, že demonstraci zosnovali. — Koncem měsíce listopadu podepisovala se v Praze, ovšem docela potají, petice za piné a trvalé provedení práv českého jazyka ve školách. Tato petice měla býti několika vynikajícími osobnostmi ve Vídni vládě odevzdána, avšak o jejím osudu pověst

umikla, ježto pro podniky toho druhu, pokud by velký demonstrativní ráz měly, nezdála se doba ještě příhodnou.

Dne 8. prosince o 8. hod. 16. minutách přijel do Prahy nový (již dne 11. srpna jmenovaný) místopředseda pro české království hrabě Antonín Forgách (čti Forgáč) a byl na státním nádraží obvyklým úředním způsobem uvítán. Avšak také poctou zde neobvyklou. Hraběte Forgáče předcházela totiž zvěst, že je muž opravdu osvícený, svobodomylný a spravedlivý. Vzhledem k tomu shromáždilo se před nádražím velké množství českého a slovanského studentstva, k němuž se připojili také maďarští studenti. Všechno toto studentstvo pozdravilo nového místopředsedu, v němž spatřovalo zástupce nového, liberálnějšího směru ve správě českého království, bouřlivým provoláváním „Sláva!“, „Živio!“ a „Eljen!“

To byla po dlouhých letech zase jednou v Praze hlučná veřejná, ale ovšem nezávadná demonstrace. Ježto však, jakožto křiklavý anachronismus vůči novému místopředsedovi, nad Prahou dosud skutečnou hrůzovládou prováděl pověstný policejní ředitel Páumann, jemuž všechno české bylo ohavností a jenž každý projev národního českého smýšlení stíhal a trestal jako vzpouru proti státním řádem nám přiřknutému odnárodnění, aneb aspoň národnímu helotství pod panstvím německého živlu a jazyka, umínilo si studentstvo, jehož shromáždění za příčinou loyálního

projevu místodržitelů musilo býti dovoleno a strpěno, že provede také demonstraci rázu opačného, to jest demonstraci proti trvajícím dosud policejní hrůzovládě a proti všemocnému policejnímu řediteli. Provolavši tedy okázale a hlučně slávu přichozímu novému místodržiteli, srazilo se studentstvo v těsné řady a pějíc „Kde domov můj“ a „Hej Slované“, brálo se pochodem přes Příkop a Ovocnou ulicí do Nových alejí k policejnímu ředitelství. Před měšťanskou besedou (v domě „U černé růže“) provedena demonstrace přátelská, ale jakmile se průvod přiblížil k policejnímu ředitelství (na nároží Mikulandské ul.), přestal zpěv a spuštěna zrovna srdcevrvoucí kočičina, již slyšení bylo daleko široko v okolních ulicích. Jakmile na policii význam této demonstrace postřehli — a k tomu nebylo potřebí mnoho důvtipu — vyslali na studenty silný oddíl ozbrojené stráže, která bodáky Nové aleje (nynější Národní třídu) rychle vyklidila. Na to proveden vlastenecký projev u sochy sv. Václava na Václavském náměstí. To byla první česká demonstrace po desíti letech a to byl také začátek nového veřejného národního a opozičního ruchu v Praze.

XIII.

(Připojení židovského města ku Praze. — Nové stavby. — Co stál sáh stavebního pozemku pro palác hr. Lažanského. — Začátek úpravy letenské straně. — Pokusy o zdvihání vody vzhůru na Letnou. — Projekt panku na Senovážném náměstí. — Rozšíření Kinského zahrady. — Nejvýnosnější domy pražské. — Ze statistiky školství v Čechách. — Celková roční dovečká kořist.)

Jednou z hlavních událostí pražské místní kroniky roku 1860 bylo připojení židovského města čili Josefova ku Praze. Vyjednávání o toto připojení trvalo velmi dlouho a bylo spojeno s obtížemi hlavně proto, že měl Josefův za sloučení s Prahou zaplatit jakési přístupné a pak, že bylo z formálních i věcných důvodů nesnadno najít formuli o příštím vydržování josefovské nižší reálky a hlavní školy. Po dlouhém jednání uvolila se israelitská obec josefovská, že zaplatí Praze jakožto náhradu za příští spoluužívání společného obecního majetku jakož i ústavů a zřízení hlavní obce pražské 146.000 zlatých. Avšak od této sumy odečtla se cena všech josefovské obcí patřících držav a veřejných zřízení. Dále bylo ujednáno, že peníze, jimiž obec josefovská od svého dřívějšího faktického přimknutí ku Praze na povšechné potřeby obce přispívala, za úroky připojovacího příspěvku pokládati a dle toho zvlášť účtovat se budou. Zbytek, jenž činil asi 80.000 zlatých, měl býti v osmi ročních lhůtách po 10.000 zl. do obecní pokladny pražské odveden. Zároveň s touto

hlavní otázkou byla vyřízena také věc nového zařízení a příštího vydržování josefovské nižší reálky a s ní spojené hlavní školy, jež při vyjednávání největší obtíže působila; vyřízení stalo se v ten způsob, že bylo řečené učiliště ministerským výnosem za obecní ústav prohlášeno, čímž jeho vydržování také hlavní obci bylo přikázáno. Jakmile smlouva o připojení místodržitelstvím byla schválena, stal se Josefov „pátou čtvrtí“ král. hlavního města Prahy, počátkem října 1860.

Jiné změny v soustavě a vzezření města Prahy toho roku týkaly se hlavně nových staveb. V Karlíně dospívala k vrcholu stavba kostela, ježto se toho roku dodělaly klenby střední lodi chrámové. Stavba Josefských kasáren dospěla ke krovu a také budova policejního ředitelství dostala se toho roku pod střechu.

Budova České spořitelny v téže řadě vyloupla se koncem roku ze svých lešení a objevila svou čistou, tehda mile překvapující architekturu; ku konci listopadu zakoupil hrabě Prokop Lažanský část Ellenbergrových stavebních pozemků na rohu Františkova nábřeží a Uršulinské ulice (tak se totiž jmenovala část pozdější Ferdinandovy nyní Národní třídy od Uršulinského kláštera až k Řetězovému nyní Masarykovu mostu) za 35.000 zl. r. m. a ohlásil, že na tomto 420 čtverečních sáhů obsahujícím pozemku postaví třípatrový palác, jehož přízemek zařazen bude pro velkou kavárnu — nynější „Slavii“.

Při této vzpomínce zasluhuje zvláštního vytknutí, že stál čtvereční sáh pozemku pro palác hrab. Lažanského na nejkrásnějším místě Prahy celých 83 zl. 33 kr. Kolik by stál nyní?

Aby starý trakt budovy zemského soudu v Celetné ulici uveden byl v soulad s budovou na Ovocném trhu, usneseno zvýšiti druhé poschodí staré budovy, zvětšiti okna, dáti budově přiměřenou střechu a přizpůsobiti také její fačadu. — Karlovu náměstí čili Dobytcímu trhu kynula konečně nová úprava. Pokračovalo se již poněkud rychleji v bourání skupiny šeredných domků uprostřed tohoto náměstí a úřední noviny přinesly počátkem srpna radostnou zvěst, že bude konečně sbořeno také vojenské skladiště na dolejší části náměstí a že pro složené tam zásoby zjednány budou přiměřené místnosti v nových kasárnách ve Slepé bráně a na sousedních hradbách. Ale na dřevěný cirkus proti Žitné ulici stále ještě nedocházelo; naopak: tento se roku 1860 ještě opravoval, ačkoli už bylo na radnici usneseno, že také severní čili dolejší část náměstí v park bude proměněna.

Na Letné či lépe řečeno na letenské stráni, která již byla majetkem obce pražské, pokračovalo se v pokusech, proměnění tuto k nebi strmící poušť v sad se stinnými promenádami. Již r. 1859 začala obec hořejší část Letné osazovat, ale první tento pokus se nezdařil, ježto vysázené tam stromky pro nedostatek vody zhytnuly. Z jara roku 1860 nastalo tedy na

radnici velké lámání hlav, jakým způsobem by se zjednatí dalo k zalévání kultur stále potřebné množství vody, aby vysázené stromky opět nevyhynuly; má-li se hledati voda nahoře, v jediné tamější studni, jež by za tím účelem prohloubiti a rozšířiti se musila, či nebylo-li by možno čerpati a vyvážeti vodu nahoru z Vltavy, jež patu belvederské stráně dole omývá. Z rozšíření studny nekynul po bližším ohledání žádný úspěch a takž obrácen posléz zřetel jenom na Vltavu. Odborníci navrhovali různá čerpadla, zdvihadla a všelijaké tlakostroje s příslušným vedením, jež ale vesměs buď příliš nákladnými nebo málo praktickými se jevily. Tu vystoupil na kolbiště „hasičský mistr“ — dnes říká se velitel hasič. sboru — p. Lamer a ukázal pá-nům konšelům Kolombovo vejce; ponavhl totiž, aby se voda nahoru na Letnou hnala prostě stříkačkami z Vltavy. Návrh ten překvapil velice velmi, ale uznán přece za hodný pokusu. Na úpatí hory postavena stříkačka, do Vltavy zapuštěna šest stop dlouhá ssací roura a přes celý svah stráně položena 324 loket dlouhá hadice. Stříkačku uvedli dva muži do pohybu a za několik minut zaléval mlází a sazenice nahoře člosti vydatný proud vltavské vody. Pokus pokládal se za zdařený a pan Lamer triumfoval. Ale sláva této prosté manipulace netrvala dlouho; záhy ukázaly se při ní takové vady a potíže, že musilo od ní býti upuštěno. Inspektor městských vodovodů pan Božek sestrojil na to velký čer-

pací aparát a hnal odtud vodu z řeky vzhůru železnými rourami; na výšině rozváděna pak voda hliněnými rourami na různé strany do vodojemů, odkudž teprve k zalévání kultur byla nabírána. Avšak i tento, pouze lidskými rukami obstarávaný způsob vedení prohlášen za prozatímný a usneseno, že příštím rokem místo něho se pořídí velkolepý aparát ssací a zdvihací. — V létě začaly již vystupovati obrysy zamýšlené parkové úpravy, ale obtíže, jež nehostinná a neživná břidlová půda letenské stráně kulturním pracem činila a úplný převrat v obecních poměrech pražských, jenž r. 1861 nastoupil a správě města přinesl jiné, daleko důležitější a naléhavější úkoly, způsobily, že úprava Letné jenom zvolna pokračovala a vlastně teprve roku 1866 za pruské okupace občanstvem pražským provedena byla.

Roku 1860 vyskytl se ještě jeden sadový projekt: okrašlovacímu spolku pražskému podána koncem června ze středu měšťanstva hojně podepsaná žádost, aby se spolek zaslíbil o zřízení parku na Senovážném náměstí. Navrhovatelé připomínali, že by měl tento sad na východní straně malebně pozadí v bujně zarostlém náspu a v košatém stromoví městských hradeb. Projekt tento zůstal, jak vidno, projektem. — Za to byla roku 1860 rozšířena Kinského zahrad a až k tak zvané hladové zdi. Hned z jara strážena 'zed', jež dosud dělila Kinského zahradu od pustého svahu, který se mezi ní a hlado-

vou zdí prostíral a získaný pustý svah přizpůsoben záhy ostatnímu parku, jemuž se tímto rozšířením dostalo nádherného přírůstku s velkolepým rozhledem.

*

V měsíci únoru 1860 prodán byl dům „U černé růže“ na Příkopech, jeden z nejzajímavějších a také nejvýnosnějších domů pražských, za 235.000 zlatých r. m. a přiměřeně klíčové ve zlatě.

Co do výnosnosti stál toho roku na prvním místě Šlikův palác s ročním výnosem 16.012 zl. r. m., na druhém místě byla „Černá růže“ s ročním výnosem 15.789 zl., na třetím místě Café français (nyní dům Eskomptní banky) na Příkopech se 14.645 zl., na čtvrtém Platýz s 13.214 zl., na pátém místě dům „u Špinků“ (nyní „Koruna“) s 12.500 zl., na šestém místě dům č. 1 na Staroměstském náměstí, na sedmém Richtrův dům na Staroměstském náměstí s 9309 zl., na osmém „Zlatý beránek“ na Václavském náměstí č. 840 s 9495 zl., na devátém „Zlatá husa“ na Václavském náměstí s 9265 zl. atd.

Dne 23. června oznamovaly „Pražské Noviny“, že byl Braithutův (dříve Kuhlmannův) dům na Nábřeží, kdež byla až do nedávných let „Slovanská kavárna“, prodán za 125.000 zlatých r. m. a že jej koupil p. Wehdrich z České Lípy. Tyto cifry uvádím zde, aby si čtenář mohl učinití zajímavé porovnání mezi

tehdejšími a nynějšími cenami a výnosy pražských domů v nejlepších polohách.

*

V minulých člancích vyznačen byl ciferně stav školství v Čechách v letech padesátých; aby záznam v té příčině byl úplnější, budtež zde uvedeny tyto další výkazy:

V pražské diecési bylo r. 1858—59 celkem 1136 škol se 367 katechety, 891 učiteli, 863 podučiteli, 19 učitelkami, 1 podučitelkou, 50 industriálními učitelkami; 210 kandidátů a 98 kandidátek; 1058 světských školdozorců, 175.795 žáků a 68.837 navštěvovatelů nedělních (opakovacích) hodin. Kromě toho bylo v pražské arcidiecési 19 škol z nouze. Poměr učitelů k žákům byl jako 1:98; v českých krajinách jako 2:106, v německých jako 1:80; slovy vyjádřen zní tento poměr: v českých školách připadalo na jednoho učitele 106 žáků, v německých na jednoho učitele 80 žáků. Tot nejjasněji ilustrace tehdejšího školství po této stránce.

Statistika gymnasií jevila se roku 1858—59 v celých Čechách takto: Praha: staroměstské gymnasium mělo 399 žáků (360 Čechů, 38 Němců a 1 Bulhara), novoměstské 504 žáky (189 Čechů a 313 Němců) a malostranské 454 žáky (222 Čechů a 232 Němců). Jičínské gymnasium 329 žáků (310 Č, 19 N); královéhradecké 355 žáků (311 Č, 44 N); jindřichohradecké 300 ž. (231 Č, 69 N); písecké 452 ž. (416 Č, 36 N); klatovské 273 ž. (213 Č,

60 N); německobrodské 164 ž. (158 Č, 6 N); mladoboleslavské 144 (117 Č, 41 N); rychnovské 146 ž. (105 Č, 41 N); litomyšlské 322 ž. (298 Č, 114 N); plzeňské 302 žáky (159 Č, 142 N); benešovské 87 ž. (84 Č, 3 N); broumovské 120 ž. (65 Č, 55 N); budějovické 421 ž. (198 Č, 233 N); česko-lipské 290 ž. (51 Č, 239 N); mostecké 157 ž. (34 Č, 123 N); žatecké 182 ž. (45 Č, 137 N); litoměřické 221 ž. (58 Č, 163 N); chebské 249 ž. (6 Č, 243 N) a chomutovské 221 žáka (samé Němce). Celkem bylo tedy v celých Čechách na 22 gymnasiích (úplných i jenom nižších) 6092 žáků, 3540 Čechů a 2550 Němců. V celém Rakousku bylo na gymnasiích 45.271 žáků. Ze 250 učitelů, kteří na těchto ústavech v Čechách působili, pocházelo jenom 14 z Moravy a Slezska a jediný toliko z ciziny, z pruského Porýnska, ostatních 235 narodilo se v Čechách. Mimo to působilo toho roku na gymnasiích jiných zemí rakouských více než 150 českých učitelů; 49 na Moravě, v Uhrách 45, v Dolních Rakousích, ve Slezsku a v Haliči 10 atd., jenom v Tyrolsku a v Dalmacii nebylo žádných českých gymnasiijních učitelů.

*

Mezi ciferními údaji a statistickými výkazy z roku 1860 zasluhuje snad místo také výkaz lovecké a honební kořisti, ježto budou pánové Nimrodí a přátelé honitby s to, aby porovnali nynější stav zvěře se stavem tehdejším, což není prosto zajímavostí. Dle podrobného výkazu,

jenž na rozkaz místodržitele bar. Mecseryho sestaven byl, postřeleno v honební periodě 1859—1860 v království českém: 509 jelenů, 356 laní a 132 kolomachů, 1577 kusů dančích, 6800 kusů srnčího, 695 kusů černé zvěře, 506 tetřevů, 2153 tetřívků, 924 jeřábků, 47.469 bažantů, 635.224 koroptví, 10.558 křepelek, 226 divokých hus, 5715 divokých kachen a 3026 lysek, 12 potápek, 4152 sluk lesních, 2445 sluk bahenních čili kozlíků, 502 kvíčaly, 2998 div. holubů, 497.250 zajíců, 9422 králíků, 34.368 veverek, 131 vyder, 201 jezevec, 4655 lišek, 2203 kuny, 5741 tchořů, 533 ježků, 24.609 lasiček, 17.164 koček, 42 orlů, 191 výrů, 7902 jestřábi, 70 krahulíků, 17.712 supů, sokolů a luňáků, 7139 sov nočních a 167.816 vran a kavek. Váha všeho jedlého masa z různých druhů postřelené zvěře činila 31.348 centů, váha získaných parohů bezmála 92 centů. Získané surové kůže měly cenu 194.424 zl.

XIV.

(Z místní kroniky pražské. — Radnice průchodným domem. — Další prodané velké domy. — Scharyho pivovar a zahrada. — Zrušení sazeb na pečivo a maso. — Cena pražského a venkovského piva. — Mnoho-li se uvařilo a vypilo piva plzeňského. — Nouze o drobné. — Ažiotáže se stříbrnými a měděnými drobnými penězi. — Boj proti ní. — Nové papírové šestáky. — „Arkadia“ v Praze. — Nezdařený pokus paroplavby na dolejší Vltavě.)

Z místní kroniky pražské roku 1860 dlužno zaznamenati ještě některé podrobnosti.

Staroměstská radnice byla až skoro do polovice roku 1860 domem průchodním, což asi mnohý čtenář těchto řádků vezme na vědomí s jakýmsi podivením. Kdo jen trochu seznal život a ruch v sídle obecní správy pražské, dovede si stěží v myšlénkách srovnati, jak že touto budovou mohl jíti veřejný průchod, aniž tím trpěl účel, jemuž radnice má a musí sloužiti. Však se také onoho roku již nepřístupnost toho pocítovala a z usnesení sboru obecních starších byl koncem měsíce května průchod zrušen a zadní vrata radnice obecnstvu navždy uzavřena. Zároveň zavedeno také do zadního traktu osvětlení plynové. — V majetkových poměrech pražských budov staly se dále změny toho způsobu, že bankéř rytíř Laemel koupil v říjnu 1860 od hraběte F. X. Auersperga palác č. 896 v Panské ulici za 89.000 zl. rakouské měny a že manželé Bendlovi, rodiče skladatele Karla Bendla, koupili Konvikt za 76.000 zlatých.

V neděli 24. června otevřena byla velkým vojenským koncertem nově zřízená restaurační zahrada „Na Slovanéch“. Proslulý tehda sládek a majetník pivovaru „U Virlů“ na Karlově náměstí p. Michal Schary, jehož výtečný ležák (na 30 výstavách vyznamenaný a takřka evropsky proslulý) tisícové lidí v Praze a vůbec v Čechách pili za pravé plzeňské, vystavěl si r. 1859 vedle Emauzského kláštera rozsáhlé sklepy na ležák a zřídil nad nimi velkoměstsky upravenou hostinskou zahradu s verandou a krytým sálem. Zahrada tato byla

v tom směru v Praze svého druhu jedinou, že měla vysokou slunnou polohu, že byla na tři strany volna a že poskytovala na západní straně skvostný rozhled přes Podskali na Vltavu a Smíchov jsouc velmi vzdušná a po celý den, až do západu sluncem prohřívána. Tato zahrada byla skutečným obohacením města a cílem přecetných Pražanů, kteří na volném, svěžím vzduchu ve smavě veselém sadu okřátí a výtečného „šarovského“ břežňáku požití chtěli. Avšak pan Schary zasadil svému skvostnému dílu později sám osudnou ránu tím, že chtěl přenésti várky od „Virlů“ na „Slovany“, na západní straně zahrady vysokou pivovarnu vystavěl a tím zahradu o krásnou, dalekou výhlídku se západním sluncem připravil a jí tudíž méně světlou, méně veselou a pro večery méně teplou učinil. Ale proto přece zůstala zahrada „Na Slovanéch“ jednou z nejlepších, ne-li nejlepší restaurační zahradou pražskou vůbec. V sále této zahrady pořádalv se různé produkce a zábavy a později zařídil si tam pan Schary dokonce divadlo rozmanitostí čili varieté, jehož byl sám nejenom podnikatelem, nýbrž také ředitelem. Postupem času, zejména po smrti p. Scharyho klesala sláva restaurace na Slovanéch a bývalého pivovaru „U Virlů“ vždy více a jejich nájemci nebyli už s to, aby povznesli je na bývalou výši.

Jinou událostí roku 1860, jež zasluhuje, aby zde byla zaznamenána, bylo zrušení úředních sazeb na pečivo a maso.

Sazby tyto byly dnem 1. května zrušeny, ježto novým živnostenským řádem, který tímž dnem platnosti nabýval, řeznictví a pekařství vřaděno bylo do kategorie svobodných živností. Novým živnostenským řádem padlo také dosavadní omezení, dle něhož bylo provozování pekařské a řeznické živnosti odkázáno na určité živnostenské okresy čili obvody. Zrušením tohoto omezení nabyli pekaři a řezníci volnosti zřizovati všude v městě, dle vlastního uznání krámy s prodejem svého zboží. Na místo dosavadní úřední taxy nastoupilo ustanovení § 56. nového živnostenského řádu, dle něhož byli pekaři a řezníci povinni ohlašovati 24 hodin před 1. a 15. dnem každého měsíce ceny, za kteréž po celých 14 dní zboží své prodávati chtějí, s udáním druhu a váhy, politickým úřadům první instance a v místech, kde takovéhoho úřadu nebylo, obecním představenstvím, načež ohlášené ceny masa a pečiva politickým úřadem nebo obecním představenstvím zevně na pekařských a řeznických krámech vždy viditelným způsobem byly vyvěšeny. Poslední v Praze vyhlášená taxa (pro měsíc duben) stanovila, že musí vážit desetikrejarový bochánek chleba bílého 1 libru $17\frac{3}{4}$ lotu a černého 1 libru $20\frac{3}{4}$ lotu; cenu hovězího masa určila tato sazba na 23 krejcarey (bez ohledu na druh masa). — Po zrušení úředních sazeb vyhlášených od pekařů a řezníků pražských magistrátem tyto ceny pro dobu od 1. do 15. května: za libru hovězího masa dle druhu 23, 24, 25 a

26 nových krejcarů; za libru bílého žitného chleba 7 až 10 krejcarů a za libru chleba černého 6 až 8 krejcarů. Abychom pak ještě nějakou chvíli u požívatin se pozdrželi, budíž pověděno něco o pivu. Obyčejné pivo pražské zdraženo dnem 1. ledna 1860 o krejcar na mázu čili pintě, takže stála řečeného roku pinta obyčejného pražského piva 16 nových krejcarů, pinta ležáku 20 kr. Venkovské pivo zdraženo tu a tam pro hosty v lokálech ze 16 na 17 krejcarů. Plzeňského piva stála „holba“ 15, tedy pinta 30 krejcarů v místnostech.

Při této zmínce otázka se asi tak mnohý ctitel plzeňského: mnoho-li vypilo se tehda v Praze a v Čechách vůbec plzeňského piva? Odpověď zní: Praha byla již roku 1859 jeho největším konsumentem — vypilo se tu onoho roku 28.000 věder (čili asi 21.304 hektolitru) plzeňského. Po Praze byla největším konsumentem plzeňského Vídeň, kdež se ho r. 1859 vypilo 15.000 věder. V měšťanském pivovaru v Plzni uvařilo se toho roku celkem 60.000 věder, o 10.000 věder více než r. 1858 a přece vypilo se jenom v Čechách dle tehdejší polouřední statistiky více než 100.000 věder „plzeňského“. Akciového a společenského ani staroplzeneckého pivovaru tehda ještě nebylo... Kdo rozluští tuto hádanku, že se v Čechách vypilo r. 1859 o 40.000 věder plzeňského piva více, než se ho vůbec v Plzni uvařilo? Připomenouti ještě sluší, že byla Plzeň sama třetím konsumentem svého

městanského pivovaru, neboť vypila r. 1859 plzeňského nektaru neméně než 10.000 věder.

*

V upomínkách na léta, o nichž v těchto črtách se pojednává, zaujímá dosti vynikající místo tehdejší bezměrná peněžní čili valutová mizerie. Nejnápadnějším a nejkřiklavějším zjevem této miziny byl v první čtvrti roku 1860 tísnivý nedostatek drobných peněz. Tento nedostatek byl tak trapný, že si obchodníci začali vypomáhati vlastními všelijakými poukázkami a známkami. Také větší obce jaly se pomýšletí na vhodné způsoby odpomoci. Tak na příklad podala rada města Lokte v březnu vládě žádost, aby směla obec loketská vydávati vlastní papírové drobné peníze, ježto za trvajícího trapného nedostatku drobných všecken hospodářský život vážne a kritickou tíseň působí. Žádost tato byla ovšem zamítnuta, ale vláda zaslala do Lokte značné množství drobných peněz, aby jimi tamější obchodníci byli poděleni. Tím odpomozeno na nějaký čas místu jednomu, ale jinde trvala kritická nouze o drobné dále.

Čím to? táže se asi leckterý čtenář. Tím, že se následkem bezpříkladné téměř valutové mizerie v Rakousku staly předmětem výnosné ažiotáže drobné stříbrné, ba i měděné peníze: Ažio na měděné krejčary! Místodržitel hřímal proti tomuto hanebnému obchodu vyhláškami, ve kterých uváděje příslušná zákonná ustanovení přísnými pokutami hrozil oso-

bám, jež by tento zakázaný obchod i nadále provozovaly. Pokuta záležela v tom, že pachatel, byl-li při kupování nebo prodávání drobných peněz přistižen, celou částku konfiskací ztratil a kromě toho čtyřnásobnou sumu prodávaných nebo kupovaných drobných peněz, nejméně pak 50 zlatých — zaplatit musil. Udavačům slíbená jakožto odměna polovina pokuty.

Těmito zajisté drakonickými tresty byla ažiotáže s měděnými penězi zrazena, ale nedostatek „stříbrných“ šestáků trval dále. Kdo se na staré šestáky čili desítikrejčary a pětníky pamatuje, ví, že to byla stříbrná mince velmi mizerná a přece byla tato mincovní havěť také předmětem vývozu za hranice! Velké stříbrné peníze bylo dovoleno za hranice — jakožto platební prostředek — zasilati, ale nikoli šestáky. Vývoz drobných stříbrných peněz byl přísně zakázán. Když stříbrné šestáky vždy víc a více mizely, pojaly úřady podezření, že se místo udávaných zlatníků a dvacetníků do Německa vysílají šestáky (nepochybně za tím účelem, aby zde nouze o šestáky rostla a jejich ažio do výše hnala), otevřely tu a tam nějakou bedničku a přesvědčily se, že ažiotáři skutečně šestáky za hranice vyvážejí. Pak dohlížely na zásilky stříbrných peněz tím přísněji, ale bez znatelného úspěchu. Nouze o stříbrné šestáky neubývalo.

Nedostatkem stříbrných drobných trpěly nejcitelněji větší průmyslové závody, jež vel-

ký počet dělníků zaměstnávaly, při výplatách mnoho šestáků potřebovaly, ale odnikud žádných nedostávaly. Navrhováno vládě, jež stále o pomoc byla žádána, aby dala natisknouti papírových peněz po 30 a 50 krejcařích, nebo aby dala raziti šestáky a dvoušestáky z lacnějšího kovu, nežli je stříbro atd. Vláda uvažovala o všech těch návrzích a rozhodla se konečně, že odpomůže nouzi o drobné novými papíry a takž přišly asi v polovici listopadu do oběhu nové desítkrejcárové státovky čili papírové šestáky.

*

V naší rozrušené době působí jako obrázek z tichého idylického snění upomínka na pražský spolek, ve kterémž se spisovatelé a umělci pražští, jakož i jejich přátelé bez rozdílu národnosti scházeli, aby v družném, veselém kruhu při nenucené, duchaplné zábavě po únavné práci životního povolání pookřáli a mysl svoji osvěžili. Spolek tento jmenoval se „Arkadia“, sestoupil se v lednu 1860 a trval dle tehdejšího způsobu po zadání stanov několik neděl provisorně, než — koncem února — místopředsedstvím stanov jeho potvrdilo. Počátkem března ustavila se „Arkadia“ definitivně ve své, potom již stále místnosti v hotelu „U černého koně“. Při ustavení čítal spolek 53 členy a zvolení do jeho ředitelstva: ředitel pražské malířské akademie Eduard Engerth, dvorní rada Karel

Egon Ebert, ředitel konservatoře Jan Bedřich Kittl, univ. profesor baron Leonhardi, redaktor „Lumíra“ Ferdinand B. Mikovec, ředitel zemského stavovského divadla Thomé a německý spisovatel Klement rytíř Weyrother. Za náhradníky zvoleni: režisér českých her ve stavovském divadle Josef Jiří Kolár, malíř Josef Manes a německý spisovatel Karel Nobak. Ředitelstvo pak zvolilo za předsedu Kittla a za místopředsedu Mikovce...

Jaká zvláštní, tklivá harmonie minulosti zní z uvedených tuto jmen! Kdo dovede si představití, aby notáblové nynějších českých a německých spisovatelů a umělců v Praze v družný spolek se semkli a v přátelské zábavě jour fixové večery trávili?... Však dlužno ihned připomenouti, že tato arkadická selanka dlouhého trvání neměla — přišel bouřný severák politických a národních zápasů a „Arkadie“ v ústraní pustla, až docela v zapomenutí upadla. Jedním z nejzdařilejších večírků jejich byla spolková oslava památky básníka Uffa Horna, ku které český sochař Seidan zhotovil mistrný medailon s básníkovým poprsím v životní velikosti.

*

V jedné z dřívějších kapitol byla vypsána veselá historie plavebních pokusů parníku „Stanislaus“, jemuž dáno bylo jméno „Mecsery“. Parník tento stal se svým tragikomickým osudem v Praze a daleko mí-

mo Prahu takřka slavným, avšak jeho životopis nebyl by úplný, kdyby se přestalo na tom, co již bylo pověděno. Pražané zapomněli docela na tento parník a vzpomněl-li kdo na něj, měl za jisté, že jeho rozebrané části dávno již jako staré železo a dříví v jiné útvary jsou zpracovány a tu objevil se „Stanislaus“ — „Mecsery“ pojednou zase ve vodách karlínských jakožto výletní parník „Bodenbach“ a podnikl v neděli dne 17. června svoji první plavbu do — Stromovky. Nepříznivou jakousi shodou okolností stalo se, že k této první plavbě jenom asi 100 účastníků se dostavilo. Ve ¼4. hod. odrazil parník od svého stanoviště u Rohanského ostrova a za půl hodiny stanul šťastně u vltavského ramene nad Císařským mlýnem, zrovna na místě, kde silnice ze Stromovky k Císařskému mlýnu vedoucí břehu se dotýká. Složiv své pasažéry, obrátil se „Bodenbach“ zvolna, k čemuž plných desíti minut potřeboval, ježto vltavské rameno na nejširším místě svém nemělo větší šíře, než činila délka parníku, a plul pak vesele nazpět k Rohanskému ostrovu, aby novou vrstvu výletníků do Stromovky dopravil. Jízdné platilo se na prvním místě 30 a na druhém 20 krejcarů. Zkouška s „Bodenbachem“ dopadla, jak se „s příslušné strany“ tvrdilo, zcela dobře, ale proto přece oznámily noviny již dne 1. července, že vykoná „Bodenbach“ toho dne své poslední plavby do Stromovky a že se v pondělí zase vrátí do Podmokel, aby „opět zahájil výnosnější plavby na dolejších Labi.“

Majetník jeho, p. Winter, hodlal prý sice převést výletní plavby na hořejší Vltavu, ale nízký stav vody tomu nedovoloval. Nepochybně měla na toto rozhodnutí také jakýsi vliv upomínka na famosní plavby „Mecseryho“ v hořejším pásmu Vltavy a pak asi také stav parníku sám, neboť v sobotu dne 30. června nemohl parník jezdit, ježto stroj jeho vyžadoval nutné opravy. Od té doby se „Stanislaus—Mecsery—Bodenbach“ v Praze již neobjevil a jeho definitivním zmizením přestaly paroplavební pokusy také na dolejší Vltavě.

XV.

(Demonstrace na hrobech českých učenců a spisovatelů. — Vypovídání z Prahy. — Akademický čtenářský spolek zavádí češtinu jako řeč jednací. — Smuteční bohoslužby za Máchu a Jungmanna. — Máchův večer v Konviktě. — Česká města začínají zaváděti místo němčiny jakožto úřední řeč češtinu. — Vlastenecké zábavy v Konviktě. — Vznik zpěváckého spolku „Hlahol“. — Podrobnosti o vzniku „Nár. Listů“.)

Souvislost obsahu vyžadovala, aby v XIII. článku jaksi anticipando uvedeny byly některé události dříve, než dle celkového postupu by na ně bylo došlo; nyní pak jeví se potřeba vrátit se nazpět k počátku měsíce listopadu 1860, kterýžto měsíc byl — následkem vydání říjnového diplomu — začátkem živějšího ruchu v našem národním táboře.

V den Všech svatých a ještě více „o Dušičkách“ odpoledne provedlo studentstvo

okázalé smuteční ovace na hrobech českých učenců a spisovatelů, k čemuž ovšem také jednotlivci z širších vlasteneckých kruhů přispěli a večer téhož dne udály se na ulicích pražských projevy, jež potom s úřední stranou označeny byly jako trestuhodné výtržnosti. V některých zdejších a vídeňských novinách objevily se v následujících dnech zprávy, že bylo pro ony demonstrace na hřbitovech hojně českých studentů z Prahy vypověděno nebo jinak potrestáno, avšak úřední věstník prohlásil, že pro pocty na hřbitovech provedené nikdo ani do vyšetřování vzat nebyl, že však má býti několik studentů pro pouliční „výtržnosti“ onoho večera potrestáno a asi tři nebo čtyři z nich, kteří do Prahy příslušní nejsou, že mají býti policejně vypověděni.

Vypovídání z Prahy bylo tehda sekaturou na policejním ředitelství velmi oblíbenou a obecně neméně obávanou; kdo jen poněkud jakožto český „agitátor“ nebo demonstrant policii nápadným se stal a do Prahy příslušným nebyl, byl odsud vypověděn a buď do své příslušné obce aneb do jiného města internován bez ohledu, dovede-li tam své existence uhájit čili nic. Odvolání k místodržitelství nemívala za Mecserého zpravidla žádného účinku; teprve hr. Forgách učinil po odstranění policejního ředitele Patimanna konec tomuto zlořádu.

Dne 15. listopadu měl „A k a d e m i c k ý č t e n á ř s k ý s p o l e k“, středisko českého studentstva vysokých škol, výroční valnou

hromadu, ve kteréž čeština za jednací řeč spolku byla prohlášena. Valná hromada usnesla se totiž, že má býti na příště jenom český text protokolů a listin spolkových pokládán za autentický. Tou dobou čítal Akademický čtenářský spolek 327 členů, měl v minulém roce 2025 zl. 32 kr. příjmů a 1148 zl. 41 kr. vydání. Valná hromada ze dne 15. listopadu zvolila za čestné členy spolku: dra Fr. Lad. Riegra, básníka Karla Jaromíra Erbena, kanovníka Václ. Štulce, spisovatele Fr. Sušila a ruského hraběte Kušeleva-Bezborodka, což bylo i na tehdejší dobu projevem — lze říci odvážným, neboť důsledky říjnového diplomu nebyly provedeny dosud žádné a správní (také policejní) úřady pracovaly ve starém duchu a systému beze změny dále.

Uvědomělých kruhů naší společnosti a zejména pražské inteligence zmocnila se touha po okázalém projevování národního smýšlení a ony začaly se ohlížeti po vhodných k tomu, policejně nezávadných předmětech. Takovými podněty jeví se všude za podobných okolností oslava zemřelých učenců nebo básníků, a takž bylo i u nás. Dne 15. listopadu uspořádány v týnském chrámu smuteční bohoslužby za básníka Karla Hynka Máchu, jež celebroidal vyšehradský kanovník Václav Štulec a ku kterýmž se hojně dostavila hlavně studující mládež česká. Dne 17. téhož měsíce konala se — v týnském kostele — smuteční slavnost za Josefa Jungmanna ve výroční den jeho úmrtí. Tato byla již skvělejší než re-

kviem za básníka Máchu, neboť pořadatelé pozvali k ní také některé přední osobnosti pražské a tyto nebyly s to, aby účastenství odepřely, ježto byl Jungmann mužem vědy, c. k. gymnasiijním prefektem a rytířem řádu Františka Josefa. Smuteční mši sloužil vysehradský kanovník Vinařický. Po čas bohoslužby stáli po obou stranách oltáře studující s planoucími svícemi a na kůru provedeno sborové rekviem za spolupůsobení předních našich tehdejších pěvců. Universita byla zastoupena svým rektorem, obec pražská purkmistrem Wanikou a několika členy městské rady, inteligence česká pak četnými učiteli, spisovateli a umělci. Prosté smuteční bohoslužby, ale pro vlastenecké kruhy pražské byly to již události, o nichž se hojně mluvilo.

Zvláštní byla Máchova slavnost v Konviktě, kteráž se konala večer dne 13. listopadu. Nazvána byla „besedou“, ježto se tímto jménem tehda policii ohlašovaly nevinné české taneční a jiné zábavy. Oslava básníka Máchy byla tichá a tklivá. V taneční síni byla na vynikajícím místě umístěna vavřínovým věncem ozdobená básníkova podobizna. O půl 10. hod. usadily se pozvané dámy velkým polokruhem uprostřed sálu a za nimi seskupili se hustě pánové. Proslov nebyl žádný, ani žádná slavnostní řeč nebo přednáška — tomu tehdejší poměry nedovolovaly; zato rozdána mezi účastníky příležitostná báseň a jakmile tato byla rozdána, povstaly dámy a za nimi pánové a každý host

četl pak tiše dodané mu oslavné verše. Když byla poslední sloka dočtena, zvolali všichni „Sláva Máchovi!“ Nato zazpíval nečetný sbor několik národních písní a čtvero zpěvů; operní pěvec (basista) Strakatý zapěl Pívozdovu píseň „Na vlast“, profesor pražské konservatoře Písařovic přednesl koncertní kus na klarinet, paní Louisa Bělská, choť stavitele Jana Bělského, zapěla několik písní a posléz rozohnil přítomné operní pěvec tenorista J. L. Lukes mistrným přednesem národních našich zpěvů. Sborovým číslem byl nato první oddíl zábavy ukončen. Potom se začalo veesele tančit.

Po příkladu Prahy pořádány pak i na venkově tu a tam církevní a městské oslavy Máchy nebo Jungmanna, ale jenom porůznu; náš venkov vězel ještě hluboko v ospalé lhostejnosti a paprsky z pražského ohniska vycházející rozněcovaly jenom v sídlech větší inteligence jakési světlo a teplo. Tam ale, kde tyto světelné a tepelné paprsky na úrodnou půdu dopadaly, začal rychle klíčiti nadějný život národní. Již na počátku těchto črt bylo líčeno, jak hluboký úpadek v našem národním životě absolutismem byl způsoben; zde pak dlužno učiniti čtenáře pozorny, že touž měrou, jak naděje na ústavní život vzrůstala, náš národní organism z mrákot své letargie se probíral. Budiž uveden příklad: Všechna města naše měla v době absolutismu úřadování jenom německé a teprve v prosinci 1860 nastal

v tom jakýsi obrat: úřední „Pražské Noviny“ přinesly dne 7. prosince téhož roku zprávu, že se již pět měst v Čechách odhodlalo zavésti češtinu jakožto řeč úřední: Roudnice, Příbram, Nový Bydžov, Vodňany a Chrudim. Téhož dne pak zvěstoval „Čas“ ze Strakonice, že také tamější obecní úřad již začíná českým jazykem úřadovat.

*

Také do společenského života pražského začaly po vydání říjnového diplomu vnikati paprsky národního uvědomění a nečetná, ale výtečně kvalifikovaná družina spisovatelů a umělců českých jala se usilovat, aby uspalý národní duch v našich měšťanských rodinách znovu byl probuzen. Prostředků k tomu používáno různých, vesměs ovšem „neviných“ čili policejně nezávadných a neposledními z nich byly veřejné zábavy, jež pořádali zejména redaktor hudebního časopisu „Dalibor“ Emanuel Meliš, spisovatel Josef Barák a výtečný humorista deklamátor Přerhof, svého řemesla malíř a litograf. Nejlepší z těchto zábav konaly se v Konviktě jakožto hudební besedy, humoristické večírky a pod. Byly to vlastně smíšené koncerty se sborovými a sólovými zpěvy, deklamací a instrumentálními produkcemi, někdy arci jenom s humoristickými přednáškami a veselými popěvkami. Účinkovali v nich hlavně: J. L. Lukes, operní zpěvačka slč. Al. Blažková (pozdější paní Ress-Blažková), pia-

nistka a žačka Alex. Dreyschocka sleč. Fr. Bož. Svobodová, deklamátor Přerhof, skladatel Fr. Pivoda, slečna Gabriela Skroupová, slč. Marie Körschnerová, Ed. Nápravník a L. Procházka. V hudebním večírku dne 19. prosince zpívána poprvé čtverylka z národních písní od Ferdinanda Hellera.

Zábavy tyto zasluhují zmínky, kteráž se tuto o nich děje také proto, že s nimi historicky souvisí vznik zpěváckého spolku „Hlahol“, jemuž zde také budiž několik řádků věnováno.

V létě roku 1860 přestěhoval se do Prahy bratr pisatele těchto řádků, Ferdinand Heller, tehdy vychovatel synů uherského magnáta barona Vaye, s mladým baronem Leonardem, za nímž později přibyl ještě starší jeho bratr Deneš. Ferd. Heller byl v době absolutismu jedním z nejhrolivějších činitelů české kolonie ve Vídni, založil tam „Slovanský zpěvácký spolek“, jehož členstvo z příslušníků všech slovanských národů se skládalo a byl jakožto ředitel tohoto spolku jedním z hlavních pořadatelů vídeňských slovanských besed, slovanských plesů atd. Jinak, než produkcemi a zábavami se Slovanstvo ve Vídni arci osvědčovati nesmělo. Přesídliv se do Prahy, přidružil se Ferd. Heller ihned ke skrovnému zdejšímu národnímu ruchu a seznámil se v jedné z konviktských besed s hudebníky K. L. Zvonařem, Fr. Kavanem, Lud. Procházkou, Ed. Nápravníkem, K. Bendlem, A. Pallou, Jindř. Pechem atd., jakož i se spi-

sovateli Nerudou, Tonnerem, Hálkem, G. Pflégrem, Josefem Barákem, Em. Melišem a jinými. J. L. Lukese znal již z Vídně. V rozmluvách s těmito muži pronesl pak myšlenku, že by bylo žádoucí a pro národní propagandu také užitečno, shromáždit všechny české pěvce a přátele zpěvu v Praze ve velkém, mohutném sboru a založiti spolek pro pěstování výhradně českého sborového zpěvu ve velkých rozměrech.

Myšlenky této ujal se ihned prof. Em. Tonner a pozval Lukese, Zvonaře, Pívodu, Procházku, JUC. Jana Kučeru a ovšem také Ferd. Hellera do svého bytu, aby se o proneseném návrhu a jeho případném provedení uradili. Ve schůzi té nebylo ihned plné shody, ježto se proti zřízení českého spolku navrhovalo, aby čeští zpěváci k německému „Männergesangvereinu“ hojně přistupovali a potom tento spolek počestili. Ale nakonec přijat přece návrh Hellerův a usneseno, uspořádati za účelem jeho provedení další důvěrné schůze a povolati do rozšířeného komitétu ostatní, shora imenované a snad i jiné ještě hudebníky. Založení velkého českého spolku bylo tehda podnikem dosti nesnadným a proto bylo nutné několika porad potřebi. Tyto konaly se střídavě u Tonnera, Lukese, Procházky a posléze v Měšťanské besedě. Když bylo vše smlouveno, uvázali se JUC. Ludvík Procházka a red. Em. Meliš, že sepíší stanovy. Potom rokovalo se o jménu nového spolku. Navrhována jména rozličná, z nichž

ale žádné se nelíbilo, až konečně Tonner doporučil, aby spolek, poněvadž zpěv jeho mocně hlaholiti má, nazván byl „Hlaholem“, což také s radostným hlaholem bylo přijato. Potom uznáno za nutné, aby novému spolku do vínku dáno bylo nějaké vhodné heslo, kteréž by jej do vlasteneckých kruhů českých sympaticky uvedlo. Vymyšlení takového hesla svěřeno básníkům Hálkovi, Nerudovi a Pflégrovi a tito doporučili — po delší snad poradě — aby „Hlahol“ do světa uveden byl heslem: „Zpěvem k srdci, srdcem k vlasti!“ Navržené toto heslo přijato s tímž jásotem, jako dříve jméno spolku a jméno i heslo zaneseno do stanov, jež konečně, po závěrečné revisi, mistr-pěvec J. L. Lukes jakožto zakladatel podepsal a c. k. místopředsedství ke stvrzení předložil. J. L. Lukes a Ferd. Heller stali se pak prvními řediteli „Hlaholu“.

*

A ještě jedno založení spadá do této doby — založení „Národních Listů“. O této, v novodobých dějinách našeho národa zajisté památné události bylo již (minule pojednáno, avšak nebude asi na škodu, ani snad pro čtenáře prosto zajímavosti, když minule sdělené údaje tuto ještě doplněny budou podrobnostmi, jež pisatel sdělil přímý účastník oné akce, dr. Eduard Grégr.

U Vojty Náprstka konaly se tou dobou časté důvěrné schůzky rázu zcela soukromého,

kterých se zúčastňovali tehdejší předáci českého národa s některými mladšími adepty. Schůzky konaly se s jakousi pravidelností v osmidenních nebo čtrnáctidenních přestávkách. Scházeli se tu zejména (kromě V. Náprstka): František Palacký, dr. Fr. L. Rieger, dr. Fr. Brauner, prof. W. W. Tomek, prof. dr. Jan Ev. Purkyně se svým asistentem docentem drem. Ed. Grégrem, prof. Jan Krejčí, prof. Em. Tonner, magistrátní rada Peška, red. Fr. Šimáček a občas ještě leckterý z ostatních učenců a spisovatelů pražských. Schůzky tyto konaly se v pivovare „u Halánků“ v místnostech, jež potom zaujímal Americký klub dám. Rozmlouvalo se v nich nenuceně — ovšem při pečlivě zavřených dveřích — o národních věcech českých a běžných událostech politických. Po vyčerpávaných látkách vážné rozmluvy nastala vždy jakási volná zábava, při kteréž se zpravidla také zpívalo... „Pějme písně dokola, okola stola“... Všichni zpívali, s větší nebo menší chutí, jenom historiograf František Palacký nikdy nezpíval. Zato byl vždy do zpěvu rozpoložen slavný už tehda fysiolog prof. J. E. Purkyně, jenž si nikdy neodřekl veselé a jadrné národní: „Čert mi tu radu dal, bych si tu babu vzal...“ a Purkyně tehda byl již vdovcem (připomínal dr. Ed. Grégr, kdykoli schůzi těch vzpomínal).

Od Riegrovy a Macháčkovy audience u císaře a ministrů bylo v národním našem štábu naléhavým předmětem úvah založení čes-

kých novin, jež by byly bezpečným národním orgánem a spolehlivým rádcem českého lidu. Kdo tehda noviny vydávati chtěl, musil si na to vymoci koncesi. Dr. Rieger ucházel se sám o takovouto koncesi, ale byl se vši zdvořilostí rozhodně odmítnut. Místo něho obdržel koncesi dr. Alois Krása, jenž také začal vydávati „Čas“. Ale Krása nezdál se národněmu našemu areopagu té doby dosti spolehlivým a kromě toho chtěli míti pánové Palacký, Rieger a Brauner orgán svůj vlastní. Bylo však už jisto, že koncesi nedostane žádný ze známých čili prononcovaných českých národovců a proto hledal se mladý, způsobilý a spolehlivý inteligent, jenž by koncesi dostati mohl a také žurnalistou státi se chtěl. Když se o tom jednoho večera ve schůzi u V. Náprstka zase rokovalo, vzpomněl si E. Tonner na svého přítele dra. Julia Grégra, jenž byl tehda koncipientem u advokáta dra. Půlkrábka ve Frýdlandě a učinil pány na něi pozorny. Tonnerův návrh se zalíbil: dr. Julius Grégr — osobnost vládě jistě neznámá — s německým jménem — v německém městě — ten by mohl koncesi dostat. Jenom bude-li se chtět obětovat!... Po delší rozmluvě uvolil se dr. Eduard Grégr, že svému (mladšímu) bratru dopíše a také mu ihned druhého dne dopsal. Oznamil mu návrh a dotaz národního areopagu, zdali by se nechtěl o koncesi ucházet a vylíčil mu, že by získáním koncese vykonal cenný vlastenecký čin a sobě zjednal těžké sice, ale velmi záslužné působíště atd. Dr.

Julius Grégr odpověděl, uznávají-li pánové Palacký a Rieger s ostatními předáky za vlasteneckou povinnost, aby na výspu předvídaných národních zápasů se postavil, že výzvy jejich ochotně uposlechne a o koncesi zadá. Nato dopsal mu dr. Eduard Grégr, aby přijel do Prahy k úmluvě s Palackým a Riegrem. Dr. Julius Grégr přijel, umluvil s pány vše potřebné a vyhověl také jejich přání, aby, obdrželi koncesi, sám také redaktorem se stal. Dle Riegrova návrhu měl se nový politický deník nazývati „Národ“, jiní pánové navrhovali různá jiná jména, až se konečně stalo dohodnutím, že se bude časopis nazývati „Národní Listy“. Dr. Julius Grégr obdržel skutečně a to dosti brzy koncesi a ihned přikročeno k provedení zamýšleného díla. Dr. Julius Grégr přerušil advokátní praxi a stal se žurnalistou, předvídaje zajisté, že v povolání tom již setrvá. Advokacie nebyla totiž tehda ještě svobodnou, nýbrž udílela se, jako se dosud zadává notářství, v omezeném počtu a tu ovšem, kdo do veřejného zápasu pro práva českého národa vstupoval, musil se takřka již vzdáti naděje, že by od vídeňské vlády kdy advokátské místo obdržel. Julius Grégr tedy tuto kariéru národnímu podniku obětoval. Dr. Rieger sepsal návrh programu „Národních Listů“, který pak ve společné poradě nánů: dra. Fr. Palackého, dra. Riegro, dra. Braunera a dra. Julia Grégro byl definitivně zredigován. Administrátorem „Nár. Listů“ stal se J. Němec, manžel spisovatelky Bo-

ženy Němcové a tiskařem jich Antonín Renn, majitel knihtiskárny Na příkopě, v domě „U tří lip“. První úvodní článek „Nár. Listů“ (o činnosti všemocného tehda a u nás pověstného školního rady Jana Maresche) psali zároveň, ale každý o sobě, dr. Eduard Grégr a dr. Julius Grégr — pro jistotu, aby uveřejněn byl ten, který se lépe podaří. Dr. Eduard odvedl svůj rukopis dru. Juliovi a tento použil některých odstavců svého a některých z Eduardova konceptu a sestavil z nich článek, který pro svoji — na tehdejší dobu odvažnou říznost — sensací způsobil, ale dru. Juliovi Grégrovi ihned také obžalobu a — první — tiskový proces přinesl.

XVI.

(Zahájený boj o vládu v obci pražské.)

Koncem roku 1860 chystal se v Praze obrat v obecní správě. (Jakmile povolil poněkud tlak němčícího absolutismu a svítati začala naděje na jakousi volnost, pocítována ve vlasteneckých kruzích pražských touha, aby také ve správě města co možná radikální změna se stala a vládě Haasovců konec byl učiněn, že touha tato nebyla žádnou nedosažitelnou utopií, ukázaly události z let 1848 a 1849 a z upomínek na tato léta čerpali našinci důvodnou naději, že se podaří zjednatí Praze zastupitelstvo více moderní a především více národní. Ale k tomu bylo potřebí, aby oby-

vatelstvo pražské zase povoláno bylo k volebnímu osudí a náš generální štáb usnesl se v druhé polovici listopadu ve schůzi „u Halánků“ t. j. u Vojty Náprstka, že učiní v té příčině rozmach. Následkem toho ohlásil dr. František Brauner asi 20. listopadu v městské radě návrh: vzhledem k očekávanému vydání zemského řádu pro království české buďtež učiněna opatření, aby sbor obecních starších, který již dávno není úplným, novými volbami byl obnoven aneb aspoň doplněn... Návrh ten položen byl na pořad příští schůze sboru obecních starších.

Mezitím však, totiž dne 26. listopadu vydal státní ministr Goluchowski nařízení, v němž pravil: „Aby ku provedení institucí, jež císařským rozhodnutím ze dne 20. října byly stanoveny, získán byl potřebný základ, nařizuje se dle císařského rozhodnutí ze dne 25. listopadu takto: 1. Ve všech dle obecního zákona ze dne 17. března 1849 ustavených obcích buďtež provedeny na základě tohoto zákona a příslušných k němu ministerských nařízení ze dne 7. března 1850, v městech pak, jež zvláštní statuty mají, na základě těchto statutů nové volby do obecních zastupitelstev... Lhůta od vyložení voličských seznamů do vykonání voleb nesmí překročiti dobu šesti neděl.“ Dále pak nařizoval státní ministr, aby takto zvolená nová zastupitelstva v zákonem jim vyměřené působnosti setrvala, dokud v platnost nevejde nějaký nový, zákonným způsobem sdělaný řád obec-

ní. — Tím byl obecní řád z roku 1849 reaktivován čili zase v platnost uveden a novému životu v obcích otevřeny brány.

Vzhledem k tomu soudil purkmistr pražský dr. Wanka, ve schůzi sboru obecních starších ze dne 29. listopadu, že by návrh dra. Braunera mohl odpadnouti. Avšak dr. Brauner žádal, aby jeho návrh přece byl projednán a to k vůli důsledkům, jež on z něho a z vydaného právě ministerského nařízení vyvoditi hodlá a učinil tyto nové návrhy: 1. aby, ježto ministerským nařízením zákonná půda opět byla zjednána, dle § 117. obecního řádu z r. 1849 veřejnost schůzí opět byla zavedena; 2. aby se od příští schůze opět stenografové povolávali a stenografické protokoly pořizovaly a 3. (jakožto pilný návrh) aby bylo zrušeno obecním řádem z r. 1848 nařízené rozvržení volebních sborů pražských na 5 volebních okresů, ježto pražská města už jenom dle jména trvají a ono rozdělení jenom ryze formální jest a aby tedy v každém volebním sboru voličové celé Prahy zároveň a společně pro vyhlédnuté kandidáty hlasovali, čili jinými slovy, aby pro každý volební sbor stanoven byl jenom jediný volební okres.

O návrhu na opětné zavedení veřejnosti schůzí sborů obecních starších prohlásil purkmistr, že zákaz veřejnosti není dosud odvolán a že se tedy návrh dra. Braunera bez předchozího poptání u vlády provésti nedá. Sloučení všech pěti volebních okresů v okres jediný prohlásil purkmistr za změnu obecního

statutu z r. 1849, kteréž obecní zastupitelstvo o své újmě provéstí není oprávněno a že by se tedy v té příčině musila podati ministerstvu zvláštní petice. Návrhy Braunerovy přikázány městské radě k uvážení a pořízení zprávy o nich. Ve schůzi městské rady ze dne 30. listopadu pak bylo usneseno, navrhnouti sboru obecních starších, aby se podala c. k. místopředsedství žádost, aby zákaz veřejnosti schůzí obecního zastupitelstva odvolán a obecnstvu zase přístup do schůzí dovolen byl, dále pak usneseno, aby stenografové hned do příští schůze již zase byli povoláni. Co se týče sloučení volebních okresů usneseno navrhnouti sboru, aby návrh byl zámítnut, aby však k vyrovnání nastalých nesrovnalostí spojeny byly Hradčany s Malou stranou a Josefov se Starým městem.

O těchto pro Prahu velmi důležitých návrzích rokoval a rozhodl sbor obecních starších dne 5. prosince. Do této schůze dostavilo se ze 70 členů, jež sbor nominálně čítal, 56 obecních starších, tedy více než do kterékoli z dřívějších schůzí. Návrh dra. Braunera, aby byl pro všechny tři voličské sbory stanoven jenom jediný volební okres, měl patrně za účel, aby přirozeně, celkově převaze českého obyvatelstva jednotným hlasováním ve všech sborech zjednána byla příslušná většina, ježto při volení v pěti okresích tu a tam většina byla velmi nejistá. Panující strana na radnici vycítila z Braunerova návrhu ihned, že jde o její panství a přivedla tedy do schůze všech-

no svoje mužstvo; strana protivná napjala ovšem také všechny síly a takž sveden byl na staroměstské radnici dne 5. prosince zápas, jehož výsledek v uvědomělem obyvatelstvu pražském očekáván byl s nemalým napětím. Stenografové seděli zase na svých místech, jako před lety — o těch nebylo již žádného jednání. Zato bylo o dalších Braunerových návrzích rokování velmi dlouhé a živé, facit pak jeho byl tento: o veřejnosti schůzí sboru obecních starších přijat byl návrh městské rady a sepsání petice přikázáno radě; návrh dra. Braunera na sloučení všech pěti volebních okresů v jediný okres pro všechny sbory zamítnut 28 hlasy proti 26 (dva obecní starší se před hlasováním vzdálili), návrh městské rady pak přijat týmiž 28 hlasy proti 26.

Nato začaly se konati ihned přípravy k volbám. Členům městské rady Fürstovi, Hankeovi a Scheibovi uloženo sestavení voličských seznamů. To byl úkol velmi namáhavý a obtížný, ale pánové našli prostředek na jeho usnadnění: „aby žádný volič nebyl vynechán“, rozeslány majitelům domů zvláštní konskripční čili soupisné archy, do nichž se zapsati měl každý, kdo se domníval, že mu volební právo náleží, ovšem s udáním daní, jež platil nebo platit byl povinen. Revisí těchto archů byla pak hlavní práce vykonána, ale i ta vyžadovala námahy několika neděl.

Současně s ustanovením komitétu pro pořázení voličských seznamů sestoupil se, hlavně ze členů roku 1850 utvořené „mittelpartaje“,

komitét, jenž si za úkol obral sestaviti pro nastávající volby úplnou kandidátní listinu; ale touž dobou zahájeny také na podnět našich tehdejších předáků v Městanské besedě přípravy, aby do radnice nový systém byl uveden a českému obyvatelstvu přiměřeného zastoupení se dostalo. Za tím účelem zřízena nová strana, jejímž heslem bylo „Pokrok k lepšímu — Fortschritt zum Besseren“, strana nikoli ryze česká, nýbrž utrakvistická, česko-německá. Tehda nebylo totiž naděje, že by ryze česká strana na celé čáře pronikla a kromě toho byla ideálem našich předáků svorná součinnost spravedlivě smýšlejících mužů obou národností. Z tehdejších poměrů pak plynulo, že ani „mittelpartaj“ bez Čechů se nechtěla obejít a že bylo tedy v jejím štábu zase několik „umírněných“ našinců, kteří na naše voličstvo první a druhé třídy měli působiti jako magnet. To vše pak mělo za následek, že programy obou stran v zásadách čili v teorii téměř ani se nelišily a že voličstvo potom hlavně dle osobností, jež tu a tam v popředí stály, se rozhodovalo, při čemž nejvíce působily úvaha a kalkul, jak asi která strana by svoje hlásané zásady a teorie ve skutečnosti prováděla.

Dne 15. prosince uveřejnil volební komitét „liberální ústavní strany“ — tak se totiž famózně „mittelpartaj“ před volbami překřtila — své volební provolání, jemuž dal prostý nadpis „Program“. Toto provolání zasluhuje, abychom se nějakou chvílí u něho pozdrželi.

Po obvyklých výkladech, jací mužové do obecního zastupitelstva voleni býti mají — kteréžto výklady ve volebních manifestech všech stran celého světa bývají totožny — vykládal komitét politické zásady svého tábora všeobecnými rysy jakožto program strany pokročílé, svobodomyšlné a ke všem spravedlivé, tedy zase lesklými principy, proti nimž se dá těžko něco namítat a jimiž také skoro všechny programy politických stran pravou podstatu svých zastírají. Určitější a také zajímavější bylo vyznání komitétu v otázce národnostní. „Program“ pravil v té příčině: „Příznáváme každé národnosti právo přirozeného vývoje. Systém, který jednu zemskou řeč z úředního života vyloučil a český jazyk v našich školách zhola přezíral, byl výstředností, jejíž odstranění v zásadě je rozhodnuto. Ale proto nechceme přece, aby se upadlo do extrému druhého. Naše vlast poskytuje oběma národnostem dosti prostoru, aby smírně vedle sebe bydlily, aby nerušeně a přirozeně se vyvíjely... Tam, kde je obyvatelstvo české, buďtež úřad i škola české; kde obyvatelstvo německé jest, necht' se v úřadě německy jedná a ve škole německy vyučuje; tam pak, kde národní živly se stýkají a vespolek promíšeny jsou, necht' činí se plnou měrou zadost stranám oběma. Nikoli v příkrém protivenství, nýbrž ve vzájemném duševním pronikání se obou živlů občanských spatřujeme záruku míru a klidného pokroku vlasti. Nejjistěji bude toho cíle dosaženo, když

synům české země, kteří vzdělání hledají výše školy obecné, možnost se poskytně, aby v obou zemských jazycích stejnoměrně se vzdělali. Čím více se znalost obou zemských jazyků rozšíří, tím větší bude záruka klidného spolubydlení obou národů..." Nakonec ohlasovalo komité, že ponavrhne voličům vhodné kandidáty bez ohledu na národnost a náboženské vyznání, a pravilo: „Naším heslem jest: svoboda a zákon, nezávislost a pořádek!“ Na „programu“ byli podepsáni Ondřej šl. Haase jako předseda a jakožto členové: Eduard Balzer, Leopold Bělohlávek, Karel Brosche, Emanuel Broudre, Frant. Ellenberger, Karel Entz, Ferdinand Feix, Bedřich Fleischinger, Karel šlechtic Helly, JUDr. Karel Helminger, Frant. Klutschak, Ant. Ferdinand Müller, MDr. Emanuel Příbram, W. Ed. Redelhammer, Jan Michal Schary, Ferdinand Scheib, JUDr. Karel Seeling, A. Veit, JUDr. Jan Volkejt a JUDr. Bedřich Wiener.

Program „liberální ústavní strany“ byl zejména co do národnostní otázky na tehdejší dobu velmi svůdný, neboť obsahoval již formulí, která po 47 letech v Gautschových jazykových nařízeních přesného výrazu došla a dosud — jak se říká — aktuální jest jakožto zásada rovnoprávnosti jednojazyčné, proti níž arci stále bojuje princip rovnoprávnosti dvoj-jazyčné; avšak smutná zkušenost s praxí, kterouž „mittelpartaj“ deset let v Praze prováděla, učinila české obyvatelstvo zdejší nedůvěřivým tak, že celému „programu“ ani

valné pozornosti nevěnovalo, jsouc předem již odhodláno voliti dle rady mužů, k nimž plnou důvěru mělo, byť i tito vůdcové z taktických důvodů s umírněnými Němci ve spolku byli a také jenom smírné učení hlásali.

Dne 27. prosince uveřejnily „Čas“ a „Prager Morgenpost“ volební provolání strany „pokroku k lepšímu“. Provolání toto obsahovalo celkem také jenom povšechné zásady a vyhýbalo se ještě více, než „program“ liberální strany ústavní, určitým podrobnostem, ale ono učinilo přece mnohem větší a hlubší dojem ani ne tak tónem nebo leskem své mluvy, jako spíše váhou a zvučností jmen, jimiž bylo opatřeno. Hlavní odstavec provolání zněl takto: ... „Život národů nechť vyvíjí se po zákonu svobodně v obci, zemi a státu, nerušen líbovolným zakročováním a vybočováním jakéhokoliv způsobu a nezadržován privilegii a činiteli uměle strojenými. Ani náboženské vyznání, ani národnost nebudíž důvodem, aby se činil rozdíl v doznávání práv státoobčanských a obecních; také má každý národní kmen svoji bohem samým danou legitimaci původu. Avšak nejde jenom o pasivní uznání zásady národní rovnoprávnosti, kteréž beztoho u nás nikdo nepopírá, nýbrž o její konečné loyální provedení, aby dle možností se napravilo, co dosavadním systémem zameškáno a zaviněno bylo..." Pojednavši pak o důležitosti a významu města Prahy, pravilo provolání: ... „Přiměřeně tomuto velkému významu mají mužové, kteří povolání budou,

aby město uvnitř moudře spravovali a na venek důstojně zastupovali, nejenom této své přímé úloze dostáti, nýbrž také, aspoň z větší části schopni býti, aby otázky vyššího politického života správně pojímali a řešili." Podepsáni byli na tomto svolání, jakožto „volební výbor strany pokroku": Bachofen z Echtu, Bělský Václav JUDr., Brauner Frant. JUDr., Dittrich František, Dormitzer Maximilian, Dudek Ant., Franzl Bedřich, Frič Josef JUDr., Hamerník Josef MDr., Horáček Antonín, Huleš Josef, Krása Alois, JUDr., Lippmann Josef, Matějka Bedřich MDr., Palacký František Ph. Dr., Pilz Gustav, Pinkas Adolf JUDr., Pšross František (syn), Rieger Fr. Lad. JUDr., Šimek E. B., Smítzer Vincenc a Seuttler Eduard z Lützenau. Vydáním tohoto svolání uveden do plného proudu volební ruch, kterýž teprve v tuhý energický zápas se proměnil, když „Národní Listy" dnem 1. ledna 1861 vycházeti začaly a který posléz po několikanedělním zápolení dne 11. března 1861 úplnou porážkou „mittelpartaje" skončil.

XVII.

(Rakousko vstupuje do znamení Schmerlinga. — Schmerlingovo svolání a jeho podmínky. — Napiaté očekávání. — Úmluvy a porady. — Konečné jmenování. — Slech o ministerstvu Schmerling—Deák—Rieger. — Význam Schmerlingova jmenování. — Schmerlingův oběžník. — Oběžník místopředsedatele hr. Forgáče v Čechách. — Ruch ve studentstvu a třenicích s policií v Praze.)

Počátkem měsíce prosince 1860 vstoupilo Rakousko do znamení Antonína ryt. Schmerlinga. V Uhersku stoupaly vlny politického ruchu vždy výše a na všech stranách propukalo tam úsilí, aby nepřestalo se na ústupcích, jež říjnovým diplomem Uhersku byly učiněny, nýbrž aby vymoženo čili vynuceno bylo opětné uznání a obnovení zákonů z roku 1848 a také v ostatních zemích rakouských bylo znatelné probouzení se národního ducha i politického smyslu, z něhož souditi se dalo, že bude vláda nucena odhodlati se tu k větším asi koncesím, než jakými tyto země obmyslil tvůrce vydaných dosud čtyř zemských řádů, státní ministr hr. Goluchowski a že nebude asi moci obstáti zamýšlený dualismus, aby vedle poměrně dosti slušné konstituce uheršské trvalo v ostatních zemích rakouských jenom jakési polostavovské autonomní zřízení, byť i tento poměr souhlasil s duchem říjnového diplomu. K tomuto poznání přispěly značně také posudky o vydaných dosud zemských řádech, jakož i politické brožury, jež s různých stran vycházely a zde nebo za hra-

nicemi tištěny byly; Zkrátka: ve Vídni nastala nejistota a uznána potřeba nové síly, kteráž by svou inteligencí a zkušeností stav věcí dovedla ovládnouti a tu spočinuly zraky rozhodujících kruhů na dru. Antonínu rytíři Schmerlingovi, jenž byl v první periodě Bachovy vlády ministrem spravedlnosti a již předtím ve Frankfurtě poslancem za město Tulln a později rakouským plnomocníkem.

Počátkem měsíce prosince byl tedy Schmerling vyzván, aby učinil vládě a koruně návrhy, jak by stav věcí v Rakousku měl býti upraven a aby po případě sám také do ministerstva vstoupil. Odpovídaje na toto vyzvání prohlásil se Schmerling rozhodně proti systému, v jehož duchu dosavadní čtyři zemské řády byly vydány a učinil první podmínkou svého vstoupení do ministerstva radikální změnu těchto řádů. Kromě toho načrtl ve hlavních rysech program, dle něhož by — po jeho soudu — ústavní poměry v Rakousku vůbec měly býti upraveny.

Ministerská rada, vzavši Schmerlingovy proposice ihned v úvahu, přijala jeho program vnitřní úpravy zemí rakouských a následkem toho stalo se jeho vstoupení do ministerstva nepochybným a poněvadž dva řídící ministři v jednom kabinetu býti nemohou, odstoupení hraběte Goluchowského nezbytným.

Dne 6. prosince byl Schmerling ve vší formě pozván, aby převzal místo hr. Goluchowského úřad státního ministra a měl dne 7. pro-

since u císaře audienci, která několik hodin trvala. V neděli dne 9. prosince zúčastnil se již v ministerské radě, ale jmenování jeho nebylo ještě úředním věstníkem vyhlášeno. Úmluvy nebyly totiž ještě skončeny a dříve, než by změna v praesidiu ministerstva byla fakticky provedena, mělo býti ukončeno jednání o Schmerlingově programu, jenž obsahoval patnácte zásadních bodů. Ministerská rada zasedala několik dní téměř ustavičně, ale z jejich usnesení dáno na veřejnost jenom, že zemské řády nebudou již vydávány pro každou zem zvlášť, nýbrž že budou vyhlášeny najednou, až budou všechny hotovy. To bylo jakýmsi šetrným a spolu stydlivým ohlášením, že vydané dosud čtyři řády za neplatné se považují a že na jejich místo nastoupí něco nového.

Dne 10. prosince měli Schmerling, Goluchowski a Ignác šl. Plener u císaře audienci, Plener nepochybně jenom proto, že jsa dosud pouze správcem ministerstva financí nyní skutečným ministrem financí jmenován byl.

Plných osm dní již očekávalo se jmenování Ant. ryt. Schmerlinga státním ministrem a všechna veřejnost v Rakousku byla znovu napiata. Cítilo se obecně, že chystá se nový obrat a do rozpoutané zvědavosti mísily se všeho druhu naděje. Schmerling byl totiž programem a tento program obsahoval konstituci, nejenom stavovskou nebo zájmovou správu větších a menších území, nejenom samosprávu jakožto pomocné zřízení pro státní

úřady, v centrále pak velký zastupitelský sbor s právem toliko poradným, nýbrž tu i tam parlamenty s právem vydávati zákony, tedy ústavu dle zásady o dělení státní moci. Proto očekávalo se Schmerlingovo jmenování s napětím, kteréž tím více rostlo, čím různějšími pověstmi a slechy bylo provázáno.

Dne 13. prosince vypravovaly některé vídeňské noviny, že byli do Vídně povoláni z Uherska Eötvös a Deák a že se oběma činí nabídka, aby vstoupili do ministerstva, jiné pak časopisy zaznamenávaly pověst, že baron Vay odstoupí a že se Fr. Deák místo něho stane uherským říšským kancléřem. Tolikéž zaznamenal veřejný tisk, že hrabě Goluchowski dne 11. prosince Schmerlinga navštívil a že měl s ním několik hodin trvavší poradu, jež prý se týkala hlavně odevzdání státního ministerstva. — 14. prosince o polednách rozloučil se Goluchowski s úřednictvem, jemuž oznámil, že zítřejším dnem správu státního ministerstva převezme Antonín rytíř Schmerling a dne 15. konečně uveřejnila „Wiener Zeitung“ císařské propouštěcí a jmenovací dekrety, jež měly datum 13. prosince.

Téhož dne kolovala na vídeňské burse a roznesla se ovšem odtud dále na veřejnost pověst, že bylo idru. Fr. Lad. Riegroví nabídnuto ministerstvo obchodu a dne 17. prosince rozhlášen po Praze slech, že bude zřízeno ministerstvo Schmerling-Deák-Rieger, jakožto praktický výraz politické vlády hlav-

ních tří národů Rakouska: Němců, Maďarů a Čechů. Pověst tato vznikla z vídeňského dopisu augšpurské „Allgemeine Zeitung“, ve kterémž se totéž vypravovalo. Bohužel: slech zůstal slechem a u vesla rakouské politiky zůstal jenom Antonín rytíř Schmerling.

Den Schmerlingova jmenování státním ministrem stal se v dějinách rakouské říše dnem památným, pro říši samu pak osudným. Jmenování to vzbudilo všude, kde inteligence o politické záležitosti se starala, zajímavé upomínky a zavdalo podnět k vážným úvahám i prognosám, jež nebyly nikterak druhu nepříznivého. Zcela přirozeně. Byloť ještě v živé paměti, že dr. Alexandr Bach, roku 1849 ministr spravedlnosti, tento portefeuille Schmerlingovi odevzdal, aby sám ve správu ministerstva vnitra se uvázal a tu, po jednácti letech, ve kterých se Bachovo ministerstvo do posledního muže opotřebovalo a nemožným učinilo, přejímal někdejší Bachův ministr spravedlnosti (jenž po zrušení konstituce r. 1851 z kabinetu byl vystoupil), nyní, po odstoupení posledního zástupce Bachova systému a posledního vykonavatele Bachovy školy, ministerstvo vnitra, aby rozhárané Rakousko znovu uspořádal. Schmerling byl jedním z hlavních nosičů ústavy z roku 1849, on stál a padl s touto ústavou a k němu se nyní opět sáhlo. Začalo se tedy zrovna tam, kde se roku 1851 přestalo.

Takový byl význam Schmerlingova jmenování státním ministrem a čtenáři nebude tedy

asi s podivením, že se i u nás ke Schmerlingovi nesly jakési naděje.

Tyto naděje byly ještě více podníceny Schmerlingovým oběžníkem ke správcům rakouských zemí, jež „Wiener Zeitung“ dne 23. prosince uveřejnila. Tento oběžník vyznačil jakožto úkol nové vlády: uvést v život císařským diplomem ze dne 20. října vyhlášená rozhodnutí a projevené tam záměry nezkráceně a plně. Ve smyslu tohoto úkolu slíboval oběžník: národům Rakouska „občanskou a politickou svobodu, jakou mají nepokročilejší národové“, národnostem pak v „jejich ušlechtilé snaze, aby vlastním úsilím na vyšší stupeň duševního vzdělání se povznesly, plnou podporu“. Veřejnému tisku ohlašoval oběžník osvobození od preventivní censury, vzpomínaje, jak vlastenecky se veřejný tisk za minulé války zachoval; dále zvěstoval oběžník, že vláda tisku osvědčí důvěru, ale za to že od něho očekává umírněnost. Vážně prosté, chladně rozumné posuzování věcí, zachování slušnosti a hrdost nad povoláním, působiti poučně na miliony lidí. Kromě toho oznamoval oběžník, že bude soudnictví od politické správy zcela odloučeno a že vláda se přičiní, aby justice v civilním i trestním právu uvedena byla do nejrychlejšího proudu ústním řízením, kontrole veřejnosti podrobeným, by nevázla dále v těžkém a obširném postupu dob starých. „Aby mimouherské země těšiti se mohly podobným politickým zřízením jako Uhersko“ — pravil

dále oběžník — „budou zemské řády vypracovány na novém základě, totiž na základě zastoupení dle zájmů; zemská zastupitelstva vzejdou tedy z přímých voleb na základě rozsáhlého volebního práva.“ V příčině říšské rady ohlašoval oběžník, že bude obesílána nepodmíněnou volbou (a nikoli ternovými návrhy) zemských sněmů a že bude mítí, jako zemské sněmy, právo iniciativy a veřejné schůze.

V Čechách vydal nato místodržitel hrabě Forgách oběžník, svědčící krajským a okresním přednostům (uveřejněný v „Pražských Novinách“ dne 26. prosince). Místodržitel, vyhlásiv Schmerlingův cirkulář, projevil tu důtklivé přání, „aby duch a cena těchto zásad pronikly i nejnižší vrstvy obyvatelstva, jakož aby oživujícím způsobem a bez rušení docházely všude praktického uplatnění.“

Úřady vyzýval, aby zejména rozkvětu obcí všechnu péči a pozornost věnovaly a jim popudy, poučováním a záštitou nápomocny byly a doložil pak: „Dle míry osobního působení a jeho úspěchů, nikoli však dle objemu popsanych archů budu ceniti a uznávati zásluhy.“ Vzhledem k nastávajícím volbám zakazoval místodržitel „všeliké nepřislušné vměšování“ úřadův a doporučoval úřadům přísnou nestranost k národnostem, stejnou podporu, přátelsky rozvážné prostředkování, tlumení všelikého nepřátelství hned v zárodcích atd.

Oba oběžníky byly tedy, jak vidno, za tehdejších okolností dosti příznivy a opravňovaly k dobrým nadějím.

*

V Praze byl prosinec toho roku měsícem poměrně dosti živým a pohnutým. Jako dech jara vanulo vším inteligentním lidem a zejména studující mládeží tušení nové doby a mládež začala lámati pouta starých zvyklostí a řádů. Však prosím čtenáře, aby na tehdejší dějství nekladl měřítko doby nynější.

Ples právníků byl od dávna již jedním z prvních a nejskvěleji navštěvovaných plesů pražských, jenž toliko „Plesu spolkovému“ rád nerad zůstavoval prvenství. Ale jako spolkový byl i právnický ples slavností ryze německou. V minulých devíti letech nenapadlo nikoho, aby nad tím se pozastavoval aneb na tom něco chtěl měniti — tomu bránila stará móda a železná tradice. Ale pádem absolutismu nastala i tu změna a národnostní otázka vnikla i sem. Když nastala doba, aby zvolen byl výbor, jenž by pro příští právnický ples přípravy vykonal, rozestoupili se juristé na dva téměř uzavřené národní tábory. Starší právníci obou stran, kterým přirozenou měrou jakýsi prostřednický úkol připadal, prosadili, že byla do plesového výboru zvolena polovice Čechů a polovice Němců, ale jejich naděje, že tím jednota bude zachována, úplně selhala. Otázky, jaké mají býti

— po jazykové stránce — pozvánky, plakáty a velení, působily velké potíže a při otázce, má-li zůstatí frak s černou vestou a bílou kravatou výhradně přípustnou mužskou toaletou, aneb mají-li býti připuštěny také kroje národní, hlavně čamara, se výbor docela rozbil. Čeští členové žádali neústupně, aby čamara byla fraku na roveň postavena a Němci následkem toho z výboru vystoupili. Tím byl ples zmařen. — Ve výboru pro ples mediků opakovalo se totéž, ale s tím rozdílem, že si němečtí medikové po rozchodu výboru společného sestavili nový, docela německý výbor, kterýž pak konal přípravy pro ples německý.

Tou dobou rozhlášeno veřejně a působilo v českých kruzích jakousi sensaci, že spisovatel Josef B r á k, jenž byl za místodržitele bar. Mecseryho policejním ředitelstvím z Prahy vypověděn a jemuž na neurčitou dobu jeho vyhnanství v Králové Hradci bydlíště bylo vykázáno, od místodržitele hr. Forgáče dovolení obdržel, aby se do Prahy navrátil.

Policejní hrůzovláda chýlila se již k očividnému konci, ale ona kapitulovati nechtěla. Naopak chtěla dát zejména mládeži znáti, že je dosud v plné síle a moci. Z toho vznikaly ustavičné třenice mezi policií a studentstvem, jež za následek měly, že policejní vězení akademiky i žáky gymnasií a reálek stále bylo naplněno a že správy ústavů těch měly s policejními věcmi více práce než s vlastními věcmi školskými. Pro každý český

popěvek byli studenti zatýkáni a s komickou až zuřivostí stíhala policie nošení „demonstračních šatů“. Studenti oblíbili si totiž nosit čamary se šňurami kolem krku, modré vesty s hustými postříbřenými knoflíčky a kulaté klobouky se dvěma střapečky. Nošení tohoto kroje policejní ředitel Páumann přísně zakázal, ale kurážnější studentstvo zákazu toho nedbalo. To mělo za následek, že policisté studentům od „slovanských“ klobouků střapce uřezávali, nositele čamar zatýkali a tím ovšem demonstrace sami, jak se říká, provokovali. Rektorát university a ředitelství polytechnického ústavu vyzývaly akademiky k šetření veřejného pořádku a také ředitelstva gymnasií a reálek vydala vyhlášky, kterými žákům svých ústavů zakazovala veřejné zpívání písní, účastenství v nepovolených průvodech, návštěvu hostinců a kaváren, účastenství ve hrách, při kterých se čas a peníze utrácejí atd. V tom směru je znamenání hodno, že bylo realistům zakázáno, aby se ve větším počtu, než o dvou, na ulici za ruce nevodili atd.

To všechno podněcovalo arcí jenom ještě větší ruch ve studentstvu, až konečně sáhnu- to k jedině praktickému prostředku: urychlení a prodloužení vánočních prázdnin. Nezapomenutelným zůstalo mi, jak náš ředitel vešel mezi vyučováním do třídy, tklivými slovy líčící se jal poetický půvab vánočních svátků na venkově, v rodinném kruhu, hláse nám radostnou zvěst, že jsou prázdniny do toho a

toho dne po Novém roce prodlouženy, pročež prý ředitelství důvěrně očekává, že každý výhody té použije a domů odjede... Kdo z venkova byl, skutečně také odejel a v Praze nastalo sváteční ticho.

NA POČÁTKU DOBY KONSTITUČNÍ.

I.

(Chladné svítání nové doby. — První číslo „Národních Listů“. — Skromný začátek. — Policie vede si jako za absolutismu. — První odsouzení dra. Julia Grégra. — Policie jako žalobce a spolu soudce. — První výstraha „Nár. Listům“ udělená. — Policie vylučuje literáty z „Času“. — Studenti pod policejním dozorem. — Tisková poroba a nevolnictví spolků.)

Rok 1861 započal jako svítání v prvních dnech jara. Na východě zářila zlatoskvoucí záplava, slibujíc den jasný, den krásný, den radostný. Nadějí sálalo všechno, kam jen oko dohlédlo, ačkoli půda byla ještě zimou tuhá a chlad projímal naše údy. Ale což bylo o mrazivou ještě přítomnost: budoucnost kynula jasná, vlídná, teplá a v dáli kouzlil nám vzduch obraz života smavě vábného...

Pocívali jsme tichou rozkoš jakési blahé změny, slast osvobození z úzkostné nevolnosti, lahodu nepoznaného dosud štěstí — jásalí jsme vstříc politickému obrození — měli jsme povznášející vědomí, že jsme se z bezprávných, ubohých poddaných stali svobodnými občany konstitučního státu. Aspoň v zásadě!

A prozatím skutečně také jenom v zásadě, neboť ta příští konstituce byla dosud zastřeným obrazem budoucností a trvajícím veřejným

stav vlekl ještě za sebou těžké okovy let minulých. Setrvačnost osvědčovala se až přílišně v našich veřejných poměrech a zdálo se, jako by zlobná furie doby z rakouské říše vypověděné, odjíždějíc zvolna po našich hrbelech, ještě nám ostruhy do boků zatínala a karabáčem nad hlavami práskala.

Bylo tomu tak vskutku. Ale tato přece jen už malomocná zloba podněcovala tím více naši energii a mysl nás všech zůstávala mile vzrušená, jasná a plná dobré čáky přese všechnu ještě nevolnost.

Největší událostí nového roku bylo první číslo „Národních Listů“, jež vydáno bylo v úterý dne 1. ledna. Plnilo jediný arch valně menšího formátu, než jaký mají „N. L.“ nyní a mělo toliko osm inserátů, jež vyplňovaly čtvrtou stranu. V čele, pod titulem, bylo velkým písmem vytištěno: „Odpovědný redaktor JUDr. Julius Grégr“, na počátku textu pak, nahoře v prvním sloupci byly umístěny čtyři kraťounké telegramy, z nichž tři byly obsahu hospodářského, celkem 13 řádků tučného písma. Za telegramy následovaly: z prospektu již známý program „Národních Listů“, jež několik sloupců zaujímal, pod čarou Hálkův feuilleton „Divadlo a my“, na druhé straně za programem první část úvahy o programu ministra Schmerlinga, dále článek dra. Eduarda Grégra, nadepsaný „Otevřený list p. školnímu radovi Marešovi“, půl druhého sloupce „Politických“ zpráv, něco přes půl sloupce „domácích“, t. j. místních

zpráv a divadelní cedule, jež oznamovala, že se hraje v královském stavovském divadle odpoledne o půl 4. hodině ve prospěch pana Karla Šimamovského (ponejprv) „Ruy Blas“, drama od Viktora Huga, a na konec 9 řádků zpráv bursovních.

Skromný a skrovný začátek, ale radost z něho byla všude veliká! Nebylyť sice „Národní Listy“ prvním národním deníkem, ježto od října již vycházel Krásův „Čas“, ale „Národní Listy“ jevily se veřejnosti české jakožto pokračování Havlíčkových „Národních Novin“ z let 1848 a 1849 a majíce mezi svými zakladateli a ohlášenými přispívateli první osobnosti naší tehdejší národní společnosti, jakožto vlastní a pravý teprv orgán českého národa. Však proto přece byl začátek tohoto radostně vítaného žurnálu po hospodářské stránce tak chudý, že měly „N. L.“ od druhého čísla málokdy o něco více než půl strany inserátů, někdy ani ne tolik, a to dlouho, dlouho. Z tohoto jediného faktu vidno již s dostatek, že český hospodářský rozvoj tehda nebyl ještě ani v plenkách.

Politický život ovšem rychle již z mrákot desetiletého absolutismu se probíral a vůči hledě také mohutněl, přes tísnivé ještě řády ve státní správě a sekretury policie.

Policie pražská, v jejímž čele byl dosud pověstný absolutista baron Päumann, počínala si, jako by nám všem byla chtěla z lebek vytlouci upomínku, že císař dne 20. října minulého roku vydal neodvolatelný dí-

plom, kterýmž v zásadě prohlášena byla konstituce, a jako by nám chtěla vpraviti přesvědčení, že to byl jenom hloupý sen, že papír vídeňského vládního věstníku všechno snese a že bude celý ten diplom zase odvolán anebo prohlášen za omylem vytištěné slohové cvičení hraběte Szecseny, jako byly ve „Wiener Zeitungu“ uveřejněné zemské řády státního ministra hr. Goluchovského za omyl vyhlášený a neplatnými učiněny.

Policie pražská nepřiznávala ani takové změny veřejného stavu a práva, aby lidé na ulicích poněkud volněji, než v dobách bachovské hrůzovlády si směli počínati a následkem toho byly stále na pořadu srážky policejních stráží s obecnstvem, zatýkání, odsuzování, vypovídání z Prahy atd. Novinám pak zasilány ostré opravy, přísné výstrahy a řízné policejní rozsudky, vše arci jenom v jazyku německém.

První trest a pokutu, ke kterýmž odpovědný redaktor „Národních Listů“ policíí odsouzen byl, uvalen na dra. Julia Grégra pro uveřejnění „Zaslání“, ve kterémž plnými jmény podepsaná společnost vypovívala průběh své srážky s policíí v sylvestrovské noci, uvádějíc na pravou míru úřední opravu, zaslanou policíí novinám, jež o této srážce dne 4. ledna zprávu byly přinesly. Na tomto zaslání byli podepsáni právník F. Bozděch, který se stal později spolupracovníkem žurnálu „Politik“, a filolog Jan Gebauer, pozdější dvorní rada a universitní profesor.

Společnost tato oslavila Sylvestra v Šáryově pivovaru „U Virlů“ a ubírala se pak do Novoměstské kavárny, zpívajíc nevinné národní písně. Na počátku Spálené ulice udála se srážka, ve kteréž byl jistý bulharský student policistou na hlavě dosti vážně poražen. Pro uveřejnění tohoto „Zaslána“ odsouzen byl dr. Julius Grégr policií k pokutě 200 zlatých a na 14 dní do vězení. Německý rozsudek o tom uveřejnily „Nár. Listy“ v čele čísla ze dne 8. ledna. Pro posouzení tehdejšího právního stavu budiž zde uveden — arci v českém překladě — první odstavec tohoto „uznání“ (Erkenntniss). Zněl takto: „C. k. policejním ředitelstvím bylo na základě Jeho c. k. Apoštolským Veličenstvem jemu udělené úřední moci za právo uznáno: odpovědný redaktor periodického časopisu „Nár. Listy“ pan JUDr. Julius Grégr dopustil se porušení § 30. tiskového řádu a odsuzuje se tedy dle téhož paragrafu...“ atd. Následuje pak dlouhé odůvodnění.

Dne 18. února obdržely „Národní Listy“ prostřednictvím policie první výstrahu, jež také zasluhuje, aby zde byla uvedena. Byla ovšem německá a zněla takto (v českém překladě): „Ježto časopis „Národní Listy“ od počátku svého trvání od 1. ledna t. r. až podnes v řadě úvodních článků, pojednání a dopisů cíl sleduje, aby v Čechách klidně pospolu žijící národnosti k nepřátelským stranickým projevům proti sobě poštal, vládní opatření, jakož i úřední činnost

jejích orgánů zlehčil a tím v obyvatelstvu rozčilení a nedůvěru vzbuzoval, jelikož jmenovaný časopis takovýmto způsobem trvale sleduje směr, který se nesrovnává s udržováním veřejného klidu a pořádku a ježto konečně v čísle 49., dnes vydaném (článek „Pád Gaety“) hanlivými výtkami a snižováním panovníka, který svých královských práv hrdě hájí a s nejvyšší císařskou rodinou v příbuzenských a přátelských stycích trvá, monarchický princip porušuje, uznal Jeho Excelence pan místodržitel království českého za dobré, udělit dle § 22. tiskového řádu redakci tohoto časopisu první výstrahu. — O tom dává se vám na základě dekretu vysokého místodržitelského praesidia ze dne 18. t. m. č. 337 věděti a ukládá se vám, abyste tento vys. výnos v zítřejším čísle „Nár. Listů“ v plném znění uveřejnili. V Praze, 18. února 1861. Haug v. r., úřadující policejní rada.“ — Pro totéž provinění byli k témuž trestu odsouzeni také redaktoři „Času“ a něm. „Tagesbote aus Böhmen“.

Policeie měla tedy, jak vidno, tehda ještě právo vydávati trestní rozsudky i ve věcech tiskových, jsouc žalobcem a soudcem v jedné osobě, a místodržitelství zase bylo oprávněno dávatí novinám, když se mu směr jejich nelíbil, první, druhou a třetí výstrahu, načež časopis ihned mohl býti zastaven. Ale nedostí na tom — pravomoc policeie a správních úřadů sahala ještě dále, jak z následujících příkladů jasně vysvitne.

Dne 8. ledna povolání byli spolupracovník „Času“ JUC. Vincenc Vávra - Haštalský a administrátor téhož časopisu Liblinský na policejní ředitelství, kdež jim bylo úředně ohlášeno, že působení svého u řečených novin vzdátí se musí, Vávra ihned, Liblinský do osmi dnů a že se do této doby oba jiným zaměstnáním vykázati musí. Tříz rozkaz dán také Josefu Barákovi, který vrátív se na základě úředního dovolení z „vyhnanství“ zase do Prahy, teprve dne 1. ledna do redakce „Času“ byl vstoupil. Barákovi bylo kromě toho ještě zakázáno, navštěvovati v Praze kavárny a hostince! — Vincenc Vávra a Knedlhans-Liblinský byli pro události z roku 1849 tehda jako političtí provinilci odsouzení a přestáli si svoje tresty. Na svobodu propuštění byvše, doznávali, jako všichni odsouzení z onoho roku, různého příkoří. Oba byli pod přísným policejním dozorem a ačkoli byli spisovatelé z povolání, nesměli nic tiskem vydávati ani uveřejňovati bez písemného ohlášení a bez písemného dovolení c. k. policie. Když pak byl dr. Krása obdržel dovolení, by vydával noviny „Čas“ nazvané, obdržel Vávra na podanou prosbu od policie písemné dovolení, že se v redakci „Času“ jako spolupracovník účastniti smí. Po čtvrt roku bylo mu to opět zakázáno.

Četní studující byli pro demonstrace nebo jiná toho druhu provinění pod policejní dohlídkou a byli v této policejní klatbě povinni,

kdykoli by Prahu opustiti chtěli, na policii se ohlásiti, a tolikéž, když by se zase vrátili, policii o tom zprávu podati. Někteří z nich domnívali se, že následkem zásadního prohlášení konstituce volnější doba nastala a předpisy s policejním dozorem spojené platnosti pozbyly, odjeli bez ohlášení domů na vánoční svátky a vrátili se pak, také bez ohlášení, po Třech Králích do Prahy. Za to byli každý na 48 hodin do vězení odsouzení a z Prahy vypověděni.

Příkladů tohoto a podobného druhu bylo by lze uvésti velmi mnoho, ale věc neměla by účelu. Čtenář poznal zajisté již z toho, co zde bylo uvedeno, jaké sekatury podrobení byli všichni našinci, kteří národním směrem pracovali, aneb třebaš jenom svým národním a konstitučním smýšlením se netajili. Řádění policie nabývalo takových rozměrů, že sám purkmistr dr. Wanka, zástupce německošosácké většiny zastupitelstva pražského, za nutné uznal (v první polovici ledna), aby osobně u místodržitele zakročil a proti bezdůvodným policejním sekaturám protestoval. Že místodržitel hr. Forgách na podaná odvolání rozsudky policie pražské vždy čteněji rušil, na obraze doby mnoho neměnilo.

Nejvýraznější známkou doby je v politické příčině vždycky, jak státní moc zachází s veřejným tiskem. A v té příčině bylo počátkem roku 1861 ještě zle a nejenom u nás, nýbrž vůbec. Také ve Vídni, kdež přece císařova přítomnost výkonné úřady vždy k jakési

zdržlivosti nutila, stíhány časopisy napařád opravami, pokutami a výstrahami, jenže pro mnohem větší „odvahu“ a britkost kritiky, než u nás, kdež stíhány byly projevy docela mírné a již z bázně před přísnou censurou všelijak opatrně balené...

Když dne 23. prosince 1860 v úředním listě vídeňském uveřejněn byl oběžník nového řídicího ministra, dra. Antonína rytíře Schmerlinga, oddychli si všichni redaktoři a spisovatelé, soudíce všim právem, že nastala konečně zase doba volného slova, neboť Schmerling slíboval tu tisku nejenom zrušení preventivní censury, nýbrž plnou šetrnost a vážnost... A zatím pokračovaly úřady ve stíhání tisku, jako by žádné změny ve vládní soustavě ani nebylo. Události svrchu uvedené jsou toho dokladem. Ale ještě jeden charakteristický případ dlužno uvést:

Počátkem dubna 1861 zastavil Vojtěch Bělák (pravým jménem František Šimáček) vydávání svého sešitového časopisu „Posel z Prahy“ a odůvodnil toto své rozhodnutí otevřeným listem ke svým odběratelům, ve kterémž pravil: „Když jsem roku 1856 oznámil, že hodlám vydávati v pěti nedělních lhůtách časopis „Posel z Prahy“, zvaný, tanulo mi na mysli, že nastane doba, kdy mi přáno bude proměnění pěti-nedělník v týdeník. Ztrávív čtyři roky v zápase s tiskovým řádem a ja stíhán soudy tak, že největší část těchto čtyř roků ve vyšetřování jsem prožil, měl jsem za to, že císař.

díplom ze dne 20. října a okružní list ministra Schmerlinga vřelému tomu přání cestu do skutečnosti proklesl a proto po skomčeném přelčení ze dne 21. prosince 1860, v němž jsem byl za nevinna prohlášen, podal jsem v lednu t. r. vys. ministeriu policie žádost, opatřenou všim, co paragraf předpisuje, aby mi povoleno bylo vydávati (místo pěti-týdeníku) týdeník pod názvem „Posel z Prahy“. Jeho Excelenci p. ministru Mecsérymu, bývalému místodržiteli v Čechách, vidělo se žádost tu to zamítnouti. Zároveň mi týmž časem zabaveno první číslo pátého ročníku „Posla z Prahy“, pro něž mi nové vyšetřování trestní nastává. Vida, že je naděje moje na vydávání týdeníku v dosavadních poměrech marna; vida též, že zvláštní jakýsi osud na časopisu mém spočívá, kterýž mi pro samé zabavování a soudy k oddechu přijíti nedá; vida dále, že vydáváním pěti-nedělníku při stálé snad vyhlídce na zabavení národu nikterak neprospěju“ atd. — Taková tedy byla poroba tisku na počátku doby konstituční.

Však ani jinak, mimo tisk, nebylo ještě mnoho svobody. Jak občanstvo na úřadech stále ještě bylo závislé, ukáží čtenářům tyto příklady. Dne 23. ledna oznamovaly noviny, že kanovník vyšehradský, v Praze tehda obecně známý a vážený Václav Štulc, místodržiteli přednesl prosbu, aby směl veřejně vybidnouti obecnostvo ke sbírkám a přijímatí příspěvky na pořizení uměleckého

oltáře sv. Václava ve chrámě Velehradském. Tedy ani sbírky na oltář nesměly býti uspořádány bez „vysokého guberniálního povolení“!... A dále. Počátkem března ohlašovala se jako zvlášť radostná zpráva, že bylo Společnosti musea království českého po dlouhých, dlouhých letech zase dovoleno, aby svolala — valnou hromadu, a v této valné schůzi, která se pak dne 7. března konala, vzdával ihned po zahájení hrab. Chotkem jednatel Společnosti prof. V. V. Tomek, dříve než přikročil ke čtení jednatelské zprávy, vroucími slovy díky panu místopředsedovi hr. Forgáčovi za to, že tak ochotně a brzy vymoohl, o čem dřívejší české správy marně bylo žádáno a provolal místopředsedovi slávu, což shromáždění jednomyslně opakovalo. Tedy konání valné hromady, kteréž je přece dle všech spolkových stanov na světě nejenom právem a povinností každého spolku, nýbrž přímo také požadavkem zákona sama, záviselo na libovůli policie a i tak politicky neutrální korporace, jako byla Společnost českého musea, pokládala za zvláštní milost a úsluhu, že jí bylo „vymoženo“ dovolení, aby směla po letech zase jednou konati valnou schůzi!

Lze pak se diviti, že za takových okolností velmi bedlivé péči a pozornosti se těšil též Akademický čtenářský spolek, který byl střediskem národně uvědomělého a méně bázlivého, čili opatrného studentstva? Ke

konci ledna n. př. zaslalo policejní ředitelství výboru tohoto spolku přepis, v němž připomínalo, že se chování výboru a celého spolku se stanovami nesrovnává; ježto se členové jeho při různých veřejných ovacích činně zúčastňují, což by další trvání spolku mohlo učiniti pochybným. Tedy pouhým příslušenstvím k Akademickému čtenářskému spolku byla — v očích policie pražské — volnost studentů vůči jiným osobám valně omezena a naopak zase byl spolek odpověden za to, co někteří jeho členové, docela mimo spolek si dovolovali. Takový byl veřejný právní stav u nás ještě v době, kdy ústavnost dávno již byla prohlášena a volby do zákonodárných sborů se blížily.

II.

(Dále trvající panství němčiny. — Německá obecní správa v Praze. — Netečnost obecnictva k češtině. — Důtklivé vyzvání, aby naši lidé činili podání na radnici česká. — Zákaz češtiny v c. k. zastavárně. — Prohlášení, že z „Národní besedy“ němčina vyloučena není. — Radost z první české směnky. — Začátek bojů o uplatnění češtiny ve vyšších školách. — Adresa 500 pražských měšťanů. — Začátek rovnoprávnosti na reálkách. — Tehdejší stav gymnasií.)

V dřívějších črtách bylo povšechně vylíčeno a různými podrobnostmi také doloženo, jak v letech absolutismu němčina u nás všude panovala a jak žalostně, povrženě a téměř vsí maděje prostěm podruží naše česká mluva živořila vedle své vítězné,

nesporně a jaksi majestátně vládnoucí soupeřky germánské. Ba ani soupeřkou této hrdé panovnice naše ubohá čeština nebyla, nýbrž toliko smutnou, z milosti jen trpěnou popelkou, odsouzenou, aby svým trváním tvořila své zářící velitelce zajímavé pozadí, od něhož by se lesk královny tím luzněji odrážel. Když byla říjnovým diplomem konstituce prohlášena, těšili jsme se všichni, že panství němčiny rychle za své vezme a že čeština jakožto jazyk velké většiny obyvatelstva našeho království rázem do svých práv bude uvedena, avšak naděje ta selhala a jako vlada policie a úřadů, trvala dále také hegemonie němčiny tak, že nastala nám vlastně, či že nám dána byla jenom možnost, abychom tuhým, usilovným bojem mateřštině své půd za půdy dobývali. Obracíme-li zrak svůj nazpět do počátku ústavní doby v Rakousku, žasneme, jak jen bylo možno, že jsme za několik let absolutismu tak hluboce, tak nesmírně hluboce poklesli, a dále, jak bylo možno, aby i po zavedení ústavnosti ještě panství němčiny dále trvalo.

A ono trvalo dále nejenom ve školách a státních úřadech, v obchodě, průmyslu a ve společenském životě, nýbrž také na pražské radnici. Naše „máti měst“ měla na počátku let šedesátých zevnější vzhled a nátěr docela ještě, jak básník Čelakovský pravil

Tak, jakoby již naše drahá
kdes na Mohanu stála Praha.

Ale nejenom zevně, ani uvnitř nebylo lépe. Obecní správa našeho hlavního města vedena docela po německu a němčina byla na staroměstské radnici výhradním úředním jazykem. Porady a schůze magistrátu, městské rady a sboru obecních starších konaly se jenom německy, protokoly o nich vedeny jenom po německu o také výměry nebo vyrozumění dodávány „stranám“, kde jen se znalost němčiny dala předpokládati, pouze německé. Veřejné vyhlášky, pokud se všech a zejména „nižších“ vrstev týkaly, byly arcí dvoujazyčné, ale napřed německé. Vůbec dávala správa obce nepokrytě na jevo, že jest jí čeština toliko dorozumívacím prostředkem pro nevzdělanou, němčiny neznalou — obecnou sběh.

Tak bylo na obecním úřadě. A v obecnstvu? Nebylo mnohem lépe. Obecnstvo si na němčinu v obecní správě nikterak nenařikalo, pokládajíc německé úřadování za věc, která se jaksi sama sebou rozumí a řídilo se tím také. A to nejenom v době, když obecní zastupitelstvo bylo většinou německé, nýbrž i potom ještě, když volbami již převrat byl způsoben a sbor obecních starších už většinou byl český. Na radnici úřadoval již purkmistr František Pštros, noviny naše hlásaly již s nadšením, že „Praha je město české“, ale obecnstvo pražské tomu nevěřilo a sami lidé, kteří svými hlasy naší věci dopomohli k vítězství, zůstávali po starém — při němčině. Nová obecní správa byla nucena žádati

noviny, aby české obyvatelstvo poučovaly, že není potřebí, ba že není ani slušno a prospěšno, aby se ve svých věcech na obecní úřad obracelo spisy německými. Ještě v polovici května stěžovala si nová obecní správa v neúředním sdělení:

„Dosud všímá si české obyvatelstvo v Praze, kdykoli žádost písemnou buď k obci nebo magistrátu podává, tak málo jazyka českého, že v haldách spisů úředních český spis podobá se bílé vráně v hejnu černých havranů. Dosud předkládají německé spisy k úřadu také osoby, které německy buď vůbec ani neumějí, nebo jenom nedobře. Lid český obrací se na hotovitele takovýchto spisů nedbaje toho, jak žádost bude sepsána. Spisování těchto podání děje se zpravidla jazykem německým a tak mnohý podpis ukazuje zjevně, že podatel je ryzí Čech, jenž ani svého křestního jména správně po německu napsati nedovede.“... A dále: „Správcové obce pražské prohlásili zřejmě, že nechtíce křivditi žádnému jazyku zemskému, budou mužnou vůlí zvelebovati národnost českou. Avšak jenom na společném působení občanstva a správy obecní závisí zvelebení a uplatnění jazyka českého ve školách a v úřadě. Jednotlivci pomáhejtež k tomu, kdykoli písemní žádost obecnímu úřadu podáváte! Čím pílňěji budou se podávati k úřadům spisy české, tím dříve nastane rozsáhlejší a po zákonu důvodnější ú-

řadování českým jazykem v městě, jakýmž je Praha, jež má dávatí dobrý příklad obcím ostatním, aby nevyklučovaly již první zemský jazyk z veřejného života a nepomáhaly takto dalšímu germanisování měst českých. Pak nebudou česká města již pokládána dle německého úřadování za města německá. Bude-li správa obce duchem českým promíknuta a jazykem českým vedena, odejme se všem, kteří povahu měst našich dle úředních spisů posuzují, mylné domnění, že Praha je město německé.“

Tak důtklivě bylo potřebí českému obyvatelstvu Prahy domlouvati, aby na obecní svůj úřad česká podání psalo nebo psáti si dávalo! A to dlouho ještě bez pronikavého úspěchu.

Jak hluboko panství němčiny sahalo, vidno také z okolností, že byla němčina výhradně oprávněným jazykem také při tehda jedině c. k. — zastavárně, která přece pro žádné panstvo nebyla zřízena, ani určena! Zastavárna pokládala se tehda ještě za ústav dobročinný, ale musila proto přece býti jenom německou. Věc hnána zde tak do krajnosti, že bylo ještě počátkem r. 1861, tedy v době již ústavní, přísně zakázáno, užívati při veřejných dražbách c. k. zastavárny jazyka českého!

Tak bylo v úřadech a v úředních institucích. Ve společnosti pražské se stav věci valně sice zlepšil, ale vláda němčiny byla stále ještě veliká i tam, kde českému živlu a národnému našemu hnutí se přálo. Příkladem to

nejlépe objasní. Dne 23. ledna 1861 měla se konati na Žofíně velká „Národní beseda“ a mladé „Národní listy“, přinášejíce o tom dne 8. ledna zprávu, uznaly za nutné, dodati k ní: „Používáme této příležitosti k vyvrácení všelijakých křivých pověstí, které jistá strana neustává po Praze roztrušovati, že nesmí se v besedě mluvit jinak než česky, že zakázán je frak jako oblek plesový a j. Beseda žofínská bude mít i letos ráz národní, avšak proto přece ohražuje se výbor proti všelikým domněnkám, jakoby vládnouti měl na místech zábavy terrorismus jazykový...“ Pořadatelé Besedy a také „Národní listy“ měli, jak vidno, strach, že by zdar tohoto českého národního podniku snad doznal citelné újmy, kdyby zavládlo mínění, že se na národní besedě nebude smět mluvit německy!

Některé zjevy z tehdejšího jazykového hnutí našeho činí, vzpomínáme-li jich nyní, dojem opravdu až úklivý, úklivý pro svoji zrovna ilylickou nepatrnost, v níž křiklavě se obráží naše tehdejší mizerie. Příklad. „Národní listy“ oznamovaly dne 12. ledna na předním místě v denních zprávách: „Dostal se nám dnes do ruky velmi úhledný blanket české směnký, vydaný od jednatelstva „Nuova Societa Commerciale di Assicurazioni“. Máme to za potěšitelný důkaz, že si již i větší obchodní spolky českého jazyka všimati začínají...“ Tedy objevení se českého směnečného blanketu způsobilo již radost,

kteřá musila býti národu slavnostně ohlášena. A pak to potěšení, že si již i větší obchodní spolky českého jazyka začínají všimati! Nepokládáno tedy za žádný ještě příkaz slušnosti, za žádnou povinnost, žádný „přimus“, aby veřejné obchodní ústavy také českého jazyka ve své agendě užívaly, nikoli — pouhé milostivé uznání, pouhé již dobrovolné zdvořilé „všímání si“ českého jazyka kvitováno s povděkem v orgáně českého národa, v prvním hlasateli naší politiky! — Nevšední radost způsobila našim kruhům zvěst, že bude na dívčí škole ursulinské zavedena čeština jako mimořádný předmět, ke kterážto zvěsti „Nár. listy“ po několika dnech s uspokojením přinesly dodatek, „že velébná matka převorka hodlá zařídit školu, kde by se dívky zdarma zcela česky vyučovaly.“ Na tuto školu musilo se potom ještě moc dlouho čekat!

Jako vůbec na uplatnění češtiny čili na provedení rovnoprávnosti ve školách. Musilo se ovšem dosud ještě a to v první řadě usilovati o náležitě zčeštění teprve našich škol obecných, ale v našem nazírání na podstatu a rozsah jazykové otázky stal se rychle velký pokrok. Kdežto r. 1857 ještě, jak jsem již dříve uvedl, Vinařický v „Časopisu českého musea“ jaksi jménem všech vlastenců žádal, aby vyučování na národních (rozuměj: obecných) školách se dělo jazykem mateřským, ale jinak německý jazyk uznával za „faktický jazyk rakouského státu, jakožto

vzájemnou pásku rakouských národností ve všech vyšších sférách života, ve státu, ve vědě, v umění, v obchodě a tržbě" ... začaly nyní již studentstvo a vyšší inteligence naše toužit a žádat, aby čeština jakožto vyučovací jazyk zaváděna byla také na školy střední, na universitu a techniku.

Dne 2. ledna odevzdala deputace měšťanů pražských místodržitelů hr. Forgáčovi adresu čili petici, v níž se žádalo za provedení rovnoprávnosti ve školách zemí koruny české. Tato petice byla počátkem listopadu, tedy hned po vydání říjnového diplomu sepsána a potom několik neděl měšťanům pražským k podepsání předkládána. Při odevzdání čítala něco přes 500 podpisů „nejvážnějších měšťanů pražských“, jak noviny dokládaly. Příliš velký počet to arci nebyl, ale na tehdejší dobu dosti impozantní. Způsobilo již obecnou radost, že přes pět set tak vážných pánů odhodlalo se podepsati žádost za rovnoprávnost — škoda, že nebyla jejich jména budoucnosti zachována! Místodržitel hr. Forgáč odejel hned druhého dne do Vídně, aby adresu ministerstvu osobně odevzdal a také doporučil.

Na reálných školách, jež se tehda obecně pokládaly za ústavy pro praktický život, za přípravky pro praktická zaměstnání, zejména pro řemesla na jich povznesení a zvelebení, učinilo ministerstvo vyučování samo začátek tím, že vyzvalo zemskou vládu, aby mu podala seznam měst, v nichž by

se na reálných školách vyučovati mělo v obou zemských jazycích. Tedy nikoli už jenom německy. Proti tomuto postupu ozvaly se důrazně „Národní listy“ dokazující jednak, že dle říjnového diplomu věci školské jsou věcmi zemskými, jinak ale, že i dle dosud platného zákona o reálných školách (z r. 1850) každá zemská řeč má býti v té míře řeči vyučovací, v jaké toho schopna jest a že se volba vyučovací řeči na reálkách řídití má potřebami obyvatelstva, jež při ústavě především zúčastněno jest a že jenom ve smíšených obcích dovoleno jest užívati dvou jazyků při vyučování. Na základě toho žádaly, aby vláda místo zbytečného zamýšleného šetření prostě na dosud platný zákon ukázala a jeho provedení nařídila.

O správnosti tohoto stanoviska nebylo sporu, ale proto přece uvítáno s jakýmsi tichým uspokojením, že vláda sama již výhradně panství němčiny na reálkách v šanc dala. Zajímavým je způsob, kterým se v „Nár. listech“ požadavek české vyučovací řeči na reálkách odůvodňoval. Právilo se tu: „Města naše stále upadají a chudnou, proto jest první úlohou reálných škol, aby pomáhaly zámožnost zvelebovatí, aby mělo řemeslo opět zlaté dno. K tomu mají dopomáhat cestou nejrovnější, nejkratší a nejpřírozanější, kde by žák se nesetkával s překážkami. Reálka má poskytnouti řemeslníkům dobrý základ věcní; vychovávání diurnistů a úředních

pisařů není jejím účelem". A tak dále. Zde myslilo se patrně jenom na venkovské nižší reálné školy o dvou neb třech třídách.

Uvedeným vládním krokem a rozpravami novin o něm uvedena tedy zvolna do proudu agitace pro zavádění českého vyučovacího jazyka na reálky. Ihned na to položena na pořad veřejných rozprav otázka rovnoprávnosti na gymnasiích, ale již poněkud ostýchavěji, ježto scházel argument „praktické potřeby“, který se při reálkách místo argumentu prostého práva uváděl, a potom — ježto nebylo dosti vhodných, na výši vědy stojících učebnic pro gymnasia. Úsilí o rozumnou, spravedlivou, slušnou a pedagogickým zásadám přiměřenou úpravu jazykové stránky na gymnasiích přestávalo tedy na akademických rozpravách v časopisech a na přípravách k sepsání českých učebnic — více nebylo na ten čas ani možno.

Po jazykové stránce jevil se stav našich gymnasií takto: Zásadně, to jest po zákonu (jemuž ale scházela prováděcí nařízení) měl býti od roku 1848 vyučovacím jazykem na každém gymnasiu jazyk, kterým mluvilo obyvatelstvo okolní krajiny. Této zásadě „učinil zadost“ ministr osvěty hrabě Lev Thun v ten způsob, že uznal za dobré, aby Morava měla i na dále jenom německá gymnasia, ale s koncesí, že se má těm žákům, kteří by si toho přáli, přednáseti také čeština. Království české

obmyslil hr. Lev Thun o něco vlídněji. V září roku 1850 zaslal místodržiteli do Prahy výnos, dle něhož staroměstské gymnasium pražské prohlášeno za české v té míře, aby se tam všem předmětům vyučovalo česky; německy mělo se učiti jenom literatuře německé na vyšším gymnasiu a mimo to jednomu neb druhému předmětu na vyšším gymnasiu, aby žáci nabyli praktické zblhlosti v jazyku německém. V čelo ústavu pak postaven proslulý Václav Klicpera. Ministr projevil zároveň přání, aby bylo staroměstské gymnasium vzorným ústavem, dle jehož prospěchu a úspěchů i jiná gymnasia by se zařizovala. Na ostatních gymnasiích v českých krajinách mělo se dle téhož výnosu vyučovati češtině jakožto předmětu povinnému; dále pravil výnos, že „může se“ i jiným předmětům, pokud učitelové k tomu způsobili jsou a ministerstvem schválené učebnice po ruce budou, českým jazykem vyučovati. Ministr stanovil tedy jenom, že se může také jiným předmětům vyučovati po česku, z čehož gymnasií dozorci usoudili, že se tak diti nemusi, a takž vyvinula se klasická různost mezi gymnasií, která si ministrowa platonického pokynů všimnouti chtěla a těmi, která si ho povšimnouti nechtěla. Rozumí pak se samo sebou, že většina gymnasií za tehdejších poměrů zůstala německou. Než bylo aspoň jedno gymnasium české, kde se většině předmětů po česku vyučovati mělo,

ale namnoze nemohlo, ježto ponechání na ústavě někteří profesori, kteří českého jazyka mocni nebyli a proto také po česku vyučovali nemohli. Avšak i tomuto národnímu beneficiu udělala reakce záhy zase konec: na sklonku října 1853 dán ředitel Klicpera na odpočinek, několik jiných členů profesorského sboru dáno buď na pensí nebo přesazeno na jiné ústavy a mimo to nařízeno, aby se všem předmětům kromě náboženství v celém a řečtině v nižším gymnasiu učilo německy.

Od té doby zůstala gymnasia naše německými a to ještě více německými, než ministr sám nařídil. Od roku 1853 do polovice r. 1861 bylo v celých Čechách mimo gymnasium staroměstské jenom jediné jičínské, na kterém se aspoň tak čeština šetrilo, jak ministerské nařízení kázalo. Mimo to vyučováno jenom ještě na třech celých a dvou nižších gymnasiích náboženství po česku — na ostatních ani slova. Bvl tedy r. 1861 stav našich gymnasií ten, že byla gymnasia na Moravě veskrze jenom německá, v Čechách pak že byla také německá, ale s omezením, že se na třech gymnasiích (v Praze na Starém městě, v Jičíně a v Jindřichově Hradci) vyučovalo náboženství docela po česku, ve třídách nižších i vyšších a také ještě na nižších gymnasiích v Německém Brodě a v Písku; kromě toho pak že se vyučovalo řečtině po česku na nižších gymnasiích v Praze na

Starém městě, v Jindřichově Hradci a v Hradci Králové. Všechna ostatní gymnasia byla docela německá. V srpnu r. 1859 bylo sice vydáno ministerské nařízení, kterýmž se zemským jazykům vrátilo právo na gymnasiích v Čechách i na Moravě, ale toto nařízení nebylo správným gymnasií ani intímováno, čili úředně ohlášeno, a zůstalo tedy mrtvou literou.

V lednu 1861 jmenoval císař ředitele gymnasia v Bratislavě Václava Svobodu školním radou a gymnasiijním inspektorem v Čechách. Tehda nebyla hodnost školního rady pouhým planým titulem, jako je nyní, nýbrž byla vysoce důležitým úřadem zemského inspektora nad gymnasií. Zpravidla bývali pro Čechy jmenováni dva školní radové pro gymnasia a jeden pro reálné školy. Povolání Václava Svobody za školního radu pro gymnasia v Čechách pokládalo se za známku, že vláda v jazykové otázce také na gymnasiích hodlá činiti nějaké ústupky a tato naděje dodala skromné dosud agitaci jakéhosi popudu. Aby úsilí o rovné právo na gymnasiích nabylo podpory a plné oprávněnosti, jali se četní vynikající profesori s kvapnou pílí sepisovati české učebnice a provedli úkol svůj tak úspěšně, že do konce školního roku již ze všech skoro hlavních předmětů učebnice místodržitelské školní radě k aprobaci byly předloženy.

III.

(Začátek pokusů o zjednáni jazykové rovnoprávnosti na vysokých školách pražských a jich chudičky úspěch. — Národní ruch. — Otázka českého divadla postupuje do popředí. — Divadlo národní a divadlo prozatímní. — Jak vznikly krejcarové sbírky na Národní divadlo.)

Také v příčině vysokých škol začalo se ozývati volání po jazykové rovnoprávnosti, však ani tu nedobylo se značnějších, ba vůbec ani jenom poněkud značných úspěchů. Soudilo se sice, že má studentstvo k agitaci v tom směru více volnosti a oprávněnosti, než žactvo škol středních a že také profesori na universitě a stavovské polytechnice co do postavení bezpečnějším se cítíce, s větší odvahou a také s větším výsledkem o právo českého jazyka se budou moci zasazovati, ale byla to iluze. Stalo se arci tu i tam něco, ale jenom nepatrného.

Na polytechnice vymohl si dovolení, aby směl zavésti české přednášky, nejdříve docent J. B. Staněk (profesor české reálky), jenž také již ve čtvrtém týdnu měsíce ledna veřejně ohlásil, že začne v únoru česky přednášet o organické lučbě. Ihned na to činilo české studentstvo silný nátlak na docenty čili suplenty dra. Ant. Majera (prof. české reálky) a na docenta Josefa Niklasa, aby si také rychle vymohli dovolení k zahájení českých přednášek, avšak úspěchu toto úsilí nemělo.

Počátkem března 1861 přinesly úřední noviny zprávu, že ministerstvo na žádost ředitelstva polytechniky (ředitelem a to stálým ředitelem stavovského polytechnického ústavu byl tehda dr. Josef Lumbe) udělilo dovolení, aby soukromí docenti na této škole konali české přednášky ze všech předmětů, arci vedle dosavadních (pro posluchače povinných) řádných přednášek německých. Za české přednášky ustanoveno zvláštní školné, jež činilo tolik zlatých, kolik hodin měl posluchač do téhodne. Docent Staněk chtěl se vzdáti tohoto kolejného, obávaje se právem, že bude mimořádný plat českým přednáškám na újmu, avšak nebylo mu to dovoleno. Za takovýchto okolností byla celá vládní jazyková koncese bezcennou; jedinou vymožeností pro ten rok byly české přednášky docenta Staňka. Jak Staněk kritickou otázkou zvláštního kolejného obešel, zůstalo jeho a posluchačů tajemstvím. Říkalo se, že Staněk kolejně sice přijímal, poněvadž musil, ale že je dle tiché úmluvy studentům zase vracel.

Na universitě začalo se bohoslužbami. Hned v prvním témdni podala valná část českých posluchačů prostřednictvím akademického senátu kardínálu arcibiskupovi žádost, aby při akademických bohoslužbách zavedena byla také česká kázání. Akademický senát předložil tuto žádost kardínálovi Schwarzenbergovi a tento slíbil, že učiní

ihned u vlády kroky, aby ustanoven byl pro akademické bohoslužby také český exhortator.

V první polovici měsíce února podalo něco přes sto doktorů práv, mezi nimi několik advokátů (což tehda, kdy advokacie ještě nebyla svobodnou a kdy tedy advokátů bylo málo, za velkou vzácnost se pokládalo), dekanátu sboru doktorského právnické fakulty petici, ve které se po náležitém odůvodnění žádalo, aby dekanát u příslušných úřadů se zasadil o zřízení českých učitelských stolic: 1. českého státního práva, kterážto stolice na pražské universitě ode dávna sice zřízena byla, ale od mnoha let již neobsazena zůstávala; 2. dějin rakouského práva a 3. rakouského soukromého práva, kterážto stolice také — po odchodu dra. Vendelína Grünwalda z university — neobsazena zůstala. Kromě toho prohlášeno v petici za potřebu a požadavek spravedlnosti, aby mimo všeobecný řád soudní aspoň také občanský zákon, trestní zákon a trestní řád přednášeny byly po česku.

Dne 24. ledna dostavila se k rektorovi university deputace studentů všech fakult žádajíc, aby dal rektor svolení ke svolání valné schůze studentstva, v níž by se rokovalo o petici k c. k. ministerstvu v příčině zavedení jazyka českého do vysokých škol, avšak rector magnificus žádosti této nevyhověl, ježto prý studentstvu nepřislúší právo podávati petice. Rektor trval tedy

ještě na stanovisku absolutního režimu, za něhož i podávání proseb bylo zakázáno jako odboj proti trvajícím řádům. Celé úsilí novin, studentstva a kolegia doktorů práv mělo jenom ten úspěch, že bylo v polovici března, na přímluvu místodržitele hr. Forgáče, ministerstvem povoleno či nařizeno, aby se zřídily od školního roku 1861—1862 na pražské universitě dvě mimořádné profesury s českým vyučovacím jazykem pro předměty soudnické státní zkoušky.

Na medicínské fakultě se prozatím nic nehýbalo, ačkoli „Národní Listy“ velmi důrazně potřebu, spravedlnost a možnost českých přednášek v oboru lékařství dokazovaly. Vývody jejich zůstávaly prozatím hlasem volajícím v poušti, jako by žádost za provedení aspoň jakési rovnoprávnosti na medicínské fakultě byly — dětinskou utopií. Aby tato utopičnost se zmenšila, začali prof. dr. Treitz a dr. J. Kratochvíl hned počátkem ledna sestavovati české lékařské názvosloví, používajíce k tomu příspěvků prof. Čejkou v Musejníku podaných, jakož i prací dra. J. Špotta a sekretáře Špatného. Kromě toho vyzývali novinami každého, kdo by co z lékařského názvosloví hotového měl, buď že to ze starších spisů vypsal, anebo z mluvy lidu sebral, jim materiál tento propůjčil.

To bylo vše, co v příčině rovnoprávnosti na školách prvním rokem ústavního života bylo lze zaznamenati — leč bychom chtěli

za jakýsi pokrok míti, že se dne 3. června po 13 letech ponejprv zase ve velké promoční síni Karolína veřejně mluvilo po česku a to při disputaci čili veřejném hádání kandidáta práv Rudolfa Wolfa, ovšem jenom o některých thesích, takže celá věc měla význam toliko zásadní. — Ke konci školního roku navrhl rektorát university pražské ministerstvu, aby jmenování byli: docentem soudního řádu, dále pak docent dr. Randa na prvním a dr. Habětíněk na druhém místě řádným profesorem občanského práva a pro trestní zákon dr. Slaviček, dosud profesor v Bratislavě. Tyto hávrhy pokládaly se za jakýsi počátek pozvolného uvádění češtiny do síni pražské university, ačkoli nebylo jisto, jakým jazykem budou povinni přednášetí pánové, kteří profesory skutečně jmenování budou.

*

Národní ruch přicházel rychle do varu, ale osvědčoval se ovšem, pro trvajícím ještě nedostatek politické svobody, prozatím jenom v různých vlasteneckých podnikcích. Jedním z prvních zjevů toho druhu byly veřejné sbírky na pomníky českým spisovatelům, zejména na pomník Havlíčkoví, Klicperovi, Čelakovskému, Presslovi, Jungmannovi, Máchovi a Hankovi, dále sbírky na český Pantheon, čili, jak v novinách byly uváděny,

„na národní kryptu“ a podobně. K těmto sbírkám připojily se záhy sbírky na Národní divadlo, jež potom a na dlouhá léta zaujaly první místo mezi vlasteneckými sbírkami.

Divadelní otázka stala se vůbec, hned jak byl národní ruch uvolněn, vynikající důležitostí a jednou z nejmilejších starostí našeho veřejného života. Již v prvním čísle „Národních Listů“ žádal ve feuilletonu Vítězslav Hálek důtklivě a důrazně, aby, dokud vlastního divadla míti nebudeme, polovice večerů ve stavovském divadle vyhrazena byla nám a polovice Němcům. Dosud hrálo se totiž ve stavovském divadle na Ovocném trhu jenom v neděli (po případě také ve svátek) odpoledne. Hálek žádal, aby změna, kterou pro česká představení reklamoval, provedena byla bez odkladu, „a to hned“. Několikrát opakované a podškrtnuté slovo „hned“ zavdalo podnět k veselým poznámkám a všelijakým vtípům, zejména mezi literáty a žurnalisty, ježto se v něm spatřoval kus roztomilé básnické naivnosti.

Že zemský výbor tak hned vroucímu přání české inteligence nevyhoví, bylo všem poměrů znalým lidem jasno. Proto zaslán byl za nějaký týden „Národním Listům“ článek, ve kterémž se Hálkův postulát odmítal, ježto prý se nesluší rozuměti zásadě rovnoprávnosti tak, „aby se jednomu dalo, co by se druhému vzalo“, kterážto prakse by mohla míti nemilé důsledky. „Nám Čechům se musí dáti, co nám chybí,“ — praví pisatel článku —

„aniž by se bralo Němcům, co oni mají a z čeho se těší.“ Proto navrhoval pisatel, aby ze zemského fondu poskytnuty byly potřebné prostředky, „aby se každého večera pořádati mohla česká představení, a to lépe upravená než dosud, bez újmy představení německých, a to v místnosti jiné, než v divadle stavovském...“ Návrh tento prohlásily „Národní listy“ v redakční poznámce za nepraktický, namítajíce, že by náklad na takováto představení marným se stal, až by zvláštní české divadlo bylo vystavěno. Nákladu, jehož by k pořádání českých představení mimo stavovské divadlo bylo potřebí, nechť prý se užije hned na stavbu národního divadla a ve stavovském divadle ať se hraje zatím rovnoprávně.

V návrhu na pořádání českých představení mimo stavovské divadlo obsažena byla, jako zárodek, nevyvinutá ještě a nevyjasněná myšlenka českého divadla zemského prozatímného. Myšlenky této ujal se dr. Fr. Lad. Rieger, jenž se po prvním zasedání českého sněmu, zvoleného na základě Schmerlingovy únorové ústavy, jakožto člen nového zemského výboru stal intendantem divadla. Dne 24. května objevil se na veřejnosti po prvé přesně již sestavený projekt prozatímního divadla. Řečeného dne přinesl vídeňský „Vaterland“ z Prahy mu zaslouhou zprávu, že hodlá intendant dr. Rieger ze zemských peněz najmouti dům v Kotcích, „kdež by se, jakožto v prozatímném divadle, připravovali

herci pro očekávané národní divadlo“. Útraty na zřízení prozatímního divadla v Kotcích byly rozpočteny na 12.000 zlatých.

Výbor Sboru pro zřízení Národního divadla měl delší dobu před tím, dne 21. ledna, schůzi, ve kteréž otázka stavby aspoň teoreticky trochu ku předu byla posunuta. V jednom z dřívějších článků uvedl jsem — mluvě o schůzi Sboru ze dne 7. července 1860 — že místodržitelství na prosbu výboru obcím v Čechách nařídilo, aby úpisné čili sběrací archy (pro Národní divadlo) neprodleně sboru vrátily, že následkem toho sice hojně sběracích archů nazpět došlo, ale že jenom velmi málo skutečně složených příspěvků bylo zasláno, že však ani těch úpisných archů celé dvě třetiny se nevrátily. Výbor pak měl dne 1. srpna 1860 schůzi, ve kteréž tím směrem některá usnesení učinil, avšak tato usnesení nebyla pro „nahodilé překážky“ provedena a teprve ve schůzi ze dne 21. ledna 1861 usnesl se výbor, že požádá znovu c. k. místodržitelství o vydání rozkazu, aby obce, kteréž úpisných archů dosud nevrátily, se konečně vykázaly, že buď na ně vůbec nevybíraly, anebo, jestli vybíraly, kam sebrané peníze zaslaly. Pro ducha, jenž naše samosprávné sbory tehda ovládal, jest zajisté velmi charakteristickým, že v této ideálně vlastenecké věci c. k. místodržitelství o přísné zakročení musilo býti a to opětně žádáno!... Z jednání výborové schůze ze dne 21. ledna zasluhuje býti uve-

deno, že člen výboru p. Haklík učinil návrh, aby se pro stavbu Národního divadla získal od obce zdarma stavební pozemek na Karlově náměstí, kde stálo tehdá ještě vojenské skladiště, tak zvaná herynková bouda, zakoupené pak staveniště na nábřeží aby se ziskem se prodalo na stavbu domů soukromých. Dr. Rieger však soudil, že není na čase o takových návrzích jednat a že jest především potřeba přiměti zemský sněm, jenž za nedlouho již svolán bude, aby se věci Národního divadla pomocně ujal. Usneseno tedy, aby sestavena byla zpráva o stavu celého podniku, aby pak sbor ve valné schůzi na základě této zprávy o žádosti ke sněmu se mohl usnésti. Sekretář výboru Jan Jungmann chtěl výboru ku projednání předložit návrh na rychlé získání stavebního kapitálu všeobecnými veřejnými sbírkami, ale dostal pokynutí, aby návrh ten zatím odložil, až jak dopadne jednání se zemským sněmem. Jungmann se podrobil, ale nikoli na dlouho.

Již dne 24. února uveřejnil v „Národních Listech“ dlouhé provolání, ve kterémž — poukazuje na mocně se probouzející národní uvědomění — hlásal: „Použijte doby, dokud je příhodná. Bylo by největší lehkomyšlností, kdybychom odkládali na budoucí čas, čeho nyní dosíci nám možno jest. Neodkládejte stavbu, nevědouce, jaké nám zase časy nastanou. Nečekejte na sněm, vždyť ještě není určeno, kdy se sejde, a až se sejde, bude mítí jiné, snad důležitější pojednávání... a i když

ochoten bude záležitost českého národního divadla do porady vzítí, nebude mítí hned dosti peněz na skutečné provedení tak velkého podniku!“... Dále vyzývá Jungmann důtklivě, aby se začalo co nejdříve stavět a doporučoval, aby se zahájily ihned všeobecné krejcarové sbírky na stavbu Národního divadla v Praze a po celé zemi dle plánu jím sestaveného a zde doporučeného. Jungmann byl, jak vidno, prvním veřejným hlasatelem směru, který máje důvěru v probuzeného ducha a obětavost národa, stavbu divadla co možná urychlití chtěl, kdežto dr. Rieger a jeho nejbližší přátelé v možnost rychlého pořízení nutných peněz sbírkami nevěřili, a stavbu pomocí zemského sněmu provéstí chtěli. Toto dvojí mazírání na stav věci trvalo dále a způsobilo v pozdějších letech velkou roztržku ve Sboru, která však podniku nikterak neškodila, nýbrž stavbu Národního divadla jenom urychlila, ačkoli sama sebou byla zjevem žalostným.

Důvěra v obětavost českého lidu a tedy v úspěch obecných sbírek byla zajisté oprávněna a důvodna, ale byla provázena přece jen optimismem až přílišným. Jungmann počítal na příklad ve svém provolání takto: dejme tomu, že dá každý uvědomělý Čech 1 krejcar týdně na Národní divadlo a že je takových Čechů 1,200.000; vynesou tedy sbírky týdně 12.000, měsíčně 48.000, za rok 576.000 zlatých, což na zahájení stavby úplně postačí. Výpočet byl, jak se na první pohled

zdálo, zcela jasný a střízlivý, a přece trvalo léta, než se i při horlivých sbírkách Jungmannem vypočtená suma sešla. Ale idealismus ten osvědčil se přece praktickým. Následkem Jungmannova povolání zahájeny v četných pražských hostincích a kavárnách krejcarové sbírky, ke kterým někteří klem-příi zdarma dodávali „kasičky“. Pokud známo, zrodila se myšlenka krejcarových sbírek na Národní divadlo v pražském pivovaru „U Primasů“. Někteří národovci, kteří se tam co den podvečer scházeli, vyměnili si jeden z větších stolů a zavedli jakožto pevné pravidlo, že kdo k tomu stolu se posadit chce, krejcar na Národní divadlo dát musí. Tím způsobem sebrala a odnesla společnost, než Jungmannovo povolání ještě na veřejnosti se objevilo, na Národní divadlo za poměrně krátkou dobu 270 zl. Od té doby krejcarové sbírky z našeho veřejného života již nevymizely.

IV.

(Nastávající zápas o správu obce pražské. — Stále vyloučena veřejnost z radnice. — Stará správa dělá si přátele z mamou. — Stará obecní vláda se loučí. — Přichází vláda nová.)

Tím časem, co v očekávání konstitučního života vlastenecký ruch z Prahy do krajů se šířil a národní myšlenka v různých oborech veřejného a kulturního života platností do-

máhat se začínala, chystalo naše národní vedení veliký zápas o správu v obci pražské, připravoval náš politický štáb výpravu na dobytí staroměstské radnice. Boj ten zahájen byl, jak už dříve obšírně bylo vyloženo, koncem roku 1860 zřízením „Strany pokroku k lepšímu“ a jejím volebním povoláním ze dne 27. prosince téhož roku. Ježto volby do obecního zastupitelstva, nejdéle v šesti nedělích po sestavení a vyložení voličských seznamů konati se měly, začaly se k nim konati přípravy hned po novém roce, a to s obou stran, se strany, jež na radnici již na 10. rok panovala, i se strany, která správu obce do svých rukou dostati chtěla.

Obecní rada vydala hned na počátku ledna své poslední účty, závěrku za správní rok od 1. listopadu 1859 do 31. října 1860. Dle těchto účtů činily řádné příjmy obce pražské 283.256 zl. 50 kr.; mimořádné pak 492.991 zl. 38 kr., celkem tedy (i s kasovním zbytkem 78.591 zl. 50 kr. z r. 1858) 918.162 zl. 92 kr. Veškerá vydání činila 865.243 zl. 25 kr., takže se jevil hotový přebytek 52.919 zl. 67 kr. Jmění obce pražské rozmnožilo se za rok 1860 o 133.261 zl. 80 kr. Finanční stav obce byl tedy dosti příznivý, ale okolnost tato neměla již žádného kouzla. Pokročilejší lidé připomínali si, že přebytku v obecní pokladně docíleno jenom tím, že správa obce na povznesení města téměř ničeho nečinila a to množilo ještě nespokojenost a touhu po nové správě.

Vyhláškou ze dne 2. února oznámil purkmistr Pražanům, že jsou seznamy voličů již sestaveny a že budou od 5. února po 4 neděle k veřejnému nahlédnutí vyloženy. Bylo tedy již rozhodnuto, že se volby konají budou v měsíci březnu. Dle vyložených seznamů bylo všech k volbě oprávněných voličů 4891, a to: na Starém městě v I. sboru 523, v II. 807 a ve III. 450; — na Novém městě I. 557, II. 1037 a III. 428; — na Malé straně v I. 178, ve II. 405 a ve III. 183; — v Josefově v I. 47, v II. 112 a ve III. 54; — na Hradčanech v I. 23, ve II. 82 a ve III. 25.

Nové volby konati se měly dle obecního zákona z r. 1849. Tento obecní zákon byl nařízením ještě státního ministra Goluchowského ze dne 26. listopadu 1860 zase v platnost uveden a tento zákon nařizoval veřejnost obecní správy a zejména veřejnost schůzí obecního zastupitelstva, ale z radnice pražské zůstávala veřejnost i nadále vyloučena, takže ani do schůzí obecních starších nikdo z obecnstva, ani žádný zástupce tisku neměl přístupu. Na počátku února interpeleoval ve schůzi obecních starších historio- graf František Palacký purkmistra, jakým způsobem byla vyřízena žádost, aby schůze jeho směly býti obecnstvu přístupny. Purkmistr odpověděl, že dle úředního sdělení, které ho došlo, státní mín. ryt. Schmerling „se necítí povolána, aby dřívější zastavení veřejností v obci odvolal. Tedy obecní řád z r. 1849 byl zase

v platnost uveden, ale z jeho určitých předpisů jenom ty, které se vládě na ten čas hodily! Z tohoto a mnohých jiných v těchto črtách uvedených fakt je vidno, že vídeňská vláda stále ještě ovládána byla duchem absolutismu a že na zavedení opravdové ústavnosti, skutečné konstituční svobody, nepomýšlela, vyhledávajíc jenom nějakou její polovičatou formu.

Úřední „Pražské Noviny“ přinesly dne 18. února zprávu, že se budou volby do obecního zastupitelstva v Praze konati dne 6. března. Vláda „mittelpartaje“ na radnici chýlila se tedy již kvapem ke konci a mohlo se očekávat, že městská rada vyřizovati bude už jenom nejnmutnější věci běžné, zůstávajíc vše důležitější své nástupkyni, ale Haasovci usoudili jinak: byvše původně — roku 1851 — zvoleni jenom na tři léta a držíce přes to již desátý rok moc ve svých rukou, chtěli si ještě v poslední chvíli získati přátele z falešného (poněvadž cizího) mamonu a začali zvyšovati platy obecním úředníkům, zřizovati nová úřednická místa, jež ihned tak obsazovali, a podnikati nové, dosti nákladné práce, jako na př. stavbu restaurace na Letné atd. České noviny proti tomu protestovaly, ale marně.

V neděli dne 3. března uveřejněna kandidátní listina „strany pokroku“. Mezi navrženými kandidáty bylo 17 Němců a 2 židé, kteří také za Němce považovati se musili. Téhož dne vydal a uveřejnil také „výbor

„přátel svobodomyšlné ústavy“ svoji kandidátní listinu, ve které byli předáci dosavadního většiny obecního zastupitelstva a také někteří členové komitétu strany pokroku. Na obou listinách bylo tedy několik stejných jmen, ale většina byla tu a tam docela jiná. Uveřejněním těchto kandidátních listin dostoupily volební přípravy svého vrcholu a agitace obou stran přišla do plného varu. Strana dosavadní většiny pracovala, jakož se samo sebou rozumí, pro kandidátní listinu „přátel svobodomyšlné ústavy“ celým aparátem obecní správy a strana „pokroku“ k lepšímu“ zase pro svoje kandidáty pomoci četných, nadšených a horlivých našinců.

Sbor obecních starších — starého složení — měl dne 6. března svoji poslední schůzi. Vyřídil jenom, pro dobrou památku, řadu proseb zvláště z tábora obecních úředníků a přikročil pak k loučení. Purkmistr dr. Wanka děkoval obecním starším za podporu, kteréž mu v době jeho úřadování dopřávali, zejména těm, s kterými úřad svůj již od roku 1848 zastával a z nichž někteří byli jeho první a hlavní podporou. Na všech účastnících této schůze bylo prý patrné mocné pohnutí — od r. 1850 zasedali pánové v síni, jež roku 1848 k tomu účelu byla zřízena, a s níž se nyní velkou většinou loučili navždy. Purkmistr projevil naději — která v našich očích vypadala jako krvavá ironie — že působení dosavadního zastupitelstva dojde slušného uznání a promluvil po něme-

cké řeči také několik vět českých. Na konec pronesl dr. Schubert jménem sboru řeč na rozloučenou, pánové dali si vespolek srdečné „S bohem“ a opustili pak místa svého desítiletého působení.

V pondělí dne 11. března volilo se ve všech sborech a ve všech 5 volebních okresích pražských. Rozcehování bylo v uvědoměném obyvatelstvu značné a napětí obrovské. Volilo se od 8. hodiny ranní do 4. hodiny odpolední. Skrutinium bylo skončeno teprv dne 13. března, ale přece bylo již v úterý jisto, že „naši vyhráli!“, jak „Národní Listy“ téhož dne ráno vítězoslavně hlásaly. Nebyli sice zvoleni všichni kandidáti strany pokroku, ale výsledek voleb byl přece takový, že „Bohemia“ — také již ve středu dne 13. března — elegicky zvěstovala: „Předdvčerejší den byl pro nás dnem Solferina. Nechceme toho tajiti: naše porážka je úplná! Jako v bitvě prapor za praporem do seče odchází, aby se více nevrátil, tak vidíme z listiny kandidátů námi ponavržených sbor za sborem ve volebním osudí zanikati, kdežto ze skrutinia hlučně vycházejí pevné šiky strany pokroku. Stalo se a přijímáme jako věc hotovou, kteréž se musíme podrobiti: strana pokroku převezme správu města. Jest na ní, aby dokázala, že je vítězství svého také hodna.“

To byl klidný, ale přece velmi teskný epilog měmecké vlády v městech pražských, tichý povzdech za slávou, která zapadala beznadějně a navždy.

(Formální zpečetění převratu v obecní správě pražské.)

Nové zastupitelstvo bylo tedy zvoleno a ve správě obce pražské nastával obrat nad míru důležitý a památný; zastupitelstvo hlavního města našeho bylo po dlouhých letech smutného ponížení zase většinou české. V první chvíli, hned po vyhlášení výsledku skrutinií, zajásala česká veřejnost, ale záhy byla její pozornost obrácena jinam: na volby do prvního zemského sněmu českého, jenž se měl státí nástupcem bývalých sněmů stavovských. Volební ruch pražský, jež arci takřka s utajeným dechem sledoval také celý náš venkov, vystřídán ihned volebním ruchem zemským, v němž Praha ovšem také měla vynikající účastenství činné i trpné. Praha volila deset poslanců a péče, aby tyto volby nedopadly hůře, než právě vykonané volby obecní, zaujala pozornost českého, t. j. uvědomělého obyvatelstva českého v Praze měrou takovou, že se u nás nikde nejevila netrpělivá touha či nedočkavost, aby nové zastupitelstvo již již obecní správy se ujalo. Purkmistr dr. Wanka vládl tedy zatím dále a dělal také — pokud právomoc jeho sáhala — dispošice pro sněmovní volby a pro zahájení zemského sněmu. První nestavovský sněm shromáždil se na Pětikostelním náměstí a tu teprve byla veřejná pozornost od radnice docela odvrácena. A takž stalo se, že naše

noviny ani nejmenší úvahy nevěnovaly první schůzi nového zastupitelstva, jež byla přece událostí bez odporu epochální, neboť touto schůzí zahájena nová, památná a lze říci velká doba v dějinách města Prahy. Jenom z vyhlásek na nárožích ulic dovědělo se obecní, že dne 8. dubna o 5. hodině odpolední provedena bude navždy změna scenerie na staroměstské radnici a to stačilo arci, aby se neveliký, veřejnosti vykázaný prostor v zasedací síni naplnil. Purkmistr dr. Wanka, jenž se byl už dříve se svými přáteli rozloučil, do této schůze již se nedostavil. Bylo by se snad slušelo, aby jakožto dlouholetý dosavadní primátor nové zástupce města uvítal, do úřadu uvedl a jim — jak se říká — přání všeho zdu projevil, ale srdce jeho bylo asi nastalým obratem příliš dotčeno a takž — neměl mu nikdo za zlé. Věc odbyla se prostě bez něho. Po dlouhých letech byla schůze obecního zastupitelstva zase veřejnou. Za předsedu vyhlášen byl nejstarší ze zvolených zástupců obce Leopold Porges šl. z Portheimu, pán už 74letý. Do jeho rukou složil za odstupujícího purkmistra dra. Wanka jeho náměstek dr. Václav Worowka úřad městský až do dne, kdy zvolen a císařem potvrzen bude nový starosta měst pražských. Zatímní starosta vyžádal si k ruce pomocný výbor, sestávající z několika členů bývalé městské rady, zejména z pánů dra. Worowky, Hanke, Pětrossa staršího, dra. Pínkasa, Fürsta a Brusta, aby s tímto výborem

pilné věci obvyklým pořadem vyřizoval. Pak následovalo delší rokování o tom, kdy vykonatí se má volba nového starosty. Při tom mluvil už každý dle libosti, česky nebo německy. Dr. Rieger žádal, aby volba provedena byla ihned, ale tomu odporovali mnozí, poukazující zvláště na okolnost, že musí býti ještě dne 10. dubna vykonána jedna užší volba a takž usneseno konečně, že se volba vykonatí má dne 11. dubna. Zároveň uloženo zatímně správě, aby do toho dne zasedací sň náležitě upravití dala vzhledem k novotě, že napříště do všech schůzí zastupitelstva také širší obecnstvo bude míti volný přístup.

Nové zastupitelstvo čítalo co do stavů či povolání ve svém středu: 27 obchodníků, 17 živnostníků a průmyslníků, 9 továrníků, 7 advokátů, 6 privatisujících majitelů domů, 6 doktorů různých fakult, 5 profesorů, 5 úředníků, 4 lékaře, 4 kněze (mezi nimi 1 pastora), 4 stavitele a 1 lékárníka.

Dne 11. dubna vykonána tedy volba nového starosty. S věže a obou průčelí radnice vlády prapory v barvách zemských a císařských a o 10. hodině dopolední celebrovány v týnském chrámu slavnostní bohoslužby. O páté hodině odpolední sešli se obecní starší, aby volbou starosty převrat v obecní správě formálně zpečetili. Místo obecnstvu vykázané bylo přeplněno. Obecních starších sešlo se 87. Po přečtení protokolu o minulých schůzí projevil prof. V. V. Tomek přání, a b y

protokol napříště nebyl již sepisován jenom německy, nýbrž tak, aby zadost činil zásadě rovnoprávnosti. Vyřízení této záležitosti odloženo do příští schůze a přikročeno ihned k volbě. Hlasování a skrutinium dělo se veřejně; hlasy počítaly se zvučným vyvoláváním a konečně prohlásil dr. Frič, že z hlasovavších 87 obecních starších 68 hlasů dalo panu Františku Pštrosovi mladšímu, kterýž tedy za purkmistra zvolen jest. Obecnstvo uvítalo tuto zvěst nadšeným voláním „Sláva!“ Na otázku přisedícího pana Porgesa-Portheima, zdali volbu přijímá, odpověděl František Pštros zvučně: „Přijímám“, kteréžto prohlášení obecnstvo a čeští obecní starší pozdravili hlučnou pochvalou. Zaujav pak předsednické místo, pronesl nový starosta krátkou programovou řeč, ve kteréž mimo jiné slíboval, že práva národnosti, k níž dle rodu se hlásí, v obci vždy hájiti bude, že ale vždy také dbáti bude, aby náležitě šetřeno bylo i práv národnosti druhé. „Blaho obce“, pravil na konec, „jejímž symnem jsem, bude mi jedinou vůdčí hvězdou a blahorečím době, jež možným učinila, aby veřejnost sledovala a posuzovala jednání a konání zastupitelstva všech občanů.“

Na to přikročeno k volbě purkmistrova náměstka. Tato zavdala však podnět k živé debatě. Obecní starší Fürst připomenul, že krajská vláda roku 1852 paragrafy obecního

zákona, co se týče náměstkovy právomoci a jeho poměru k městské radě, vyložila v ten smysl, že náměstkovi, když purkmistr za jeho přítomnosti předsedá, tčliko votum informativum přísluší a že jest záhodno, aby nový náměstek starostův zároveň také do městské rady byl zvolen. Proti tomu opřel se však dr. Brauner žádaje, aby purkmistrův náměstek měl — jako dříve — mimo městskou radu své postavení a doložil, že o poměru purkmistrova náměstka k městské radě netřeba již hledati poučení u místodržitelství, ježto v té věci rozhodují zákon a obec sama. Dr. Rieger připomenul k tomu, že napříště bude povinností obce, aby, když půjde o výklad nebo změnu obecního řádu, se obracela na zemský sněm nebo zemský výbor a níkoli na c. k. místodržitelství. Po skončeném tomto rokování, ve kterémž dru. Braunerovi dáno za pravdu, provedena volba náměstka a zvolen jím 52 hlasy z 87 hlasů odevzdaných advokát dr. Václav Bělský, jenž také volbu přijal a ve svém proslovu (českém a německém) prohlásil, že je téhož mínění, jako jeho přítel, nově zvolený purkmistr, že zůstane věren straně „pokroku k lepšímu“ a že snažití se bude, „aby tato starostlavná obec ke své bývalé slávě zase dospěla“. Také tento proslov byl obecnstvem nadšeně uvítán a sbor přikročil k volbě městské rady, jejíž výsledek byl tento: Pro Staré město zvolení pánové Fr. Ellenberger, majitel domu a pozemků, Frant. Fürst, majitel domu,

Jan Bláha, kupec, Jan Pack, majitel domu, Ignác Ullmann, architekt, dr. Jan Rozkošný, Josef Huleš, obchodník, dr. František Brauner a Ludvík Hainz, hodinář; pro Nové město zvolení: E. Engelmeyer, mlynář, Frant. Dittich starší, obchodník s dřívím, Jan Hendrich, majitel domu, Bedřich Hancke, soukromník, Josef Kaura, stavitel, Jos. Wenzig, školní rada, František Pštross starší, Čeněk Schmitzer, kupec, a dr. Jos. Frič; pro Malou stranu zvolení: Adolf Korff, c. k. místodržitelství rada, dr. Adolf Pinkas, dr. Karel Seeling a Karel Brust, architekt; pro Hradčany p. Václav Nebeský, sládek a pro Josefov p. Leopold Porges, šlechtic z Portheimu.

Když nově zvolený starosta radnici opouštěl, pozdravil jej nesčetný dav lidu voláním: „Sláva! Ať žije!“ a zpívaje pak vlastenecké písně, doprovodil jej až k místnostem Městanské besedy na Příkopech v domě „U černé růže“, kamž nový starosta vešel, aby večer ztrávil v kruhu svých politických přátel a ctitelů. Lid zatím demonstroval před besedou dále, až František Pštross na balkon vystoupil a edtud k lidu promluvil. Lid povolav mu opětně slávu, odebral se pak z valné části na Václavské náměstí, kdež před sochou sv. Václava demonstrací obvyklým způsobem ukončil.

Dne 6. května vykonána slavná instalace nového starosty za vůdčího účastenství místodržitele hrab. Forgáče. Obraz slavnosti byl už skoro docela týž, jako pak býval za in-

stalace pozdějších primátorů, jenom že bylo arcí — v zástupech vlasteneckého lidu na náměstí před radnicí — rozpoložení myslí mnohem povznešenější, než může být později. Také uvnitř radnice byla nálada opravdu sváteční. Když byl místodržitel nového starostu uvedl do skvostně vyzdobené zasedací síně, kdež obecní starší a městští úředníci již byli shromážděni, přečetl přípis, v němž státní ministr oznamoval, že císař volbu Františka Pštrosoa potvrdil; potom složil nový starosta do místodržitelových rukou přísahu věrnosti císaři a králi, platným zákonům a udělené ústavě zemské a říšské. Na to pronesl místodržitel řeč, která se formou i obsahem nápadně lišila od obvyklých šablonovitých úředních proslovení, prostých ohně a štávy. Bylo vidět a cítit, že chce místodržitel promluvit jakožto zástupce opravdu konstitučního mocnáře, aneb aspoň skutečně ústavní vlády, jako muž smýšlení moderně pokročilého a že by rád více, snad mnohem více řekl, než mu okolnosti říci dovoľují. Na posluchače učinil největší dojem tento, střední asi, odstavec řeči, kdež hrabě Forgáč pravil: „... V jaké době vstupujete v čelo obecní správy? Naše měšťanstvo, to jaré, rázné a vzdělané měšťanstvo a neméně duch času, jenž mocně ku předu spěje, slovem vše, vše kolem nás domáhá se nového vývoje, vše volá po činnosti, vše hlásí se k životu v bujaré křepkosti. Kdo státi zůstává, opozďuje se, kdo ku předu nespěje,

couvá — tot předsvědčení nás všech. Avšak různý je tep veřejných snah, různé je na různých stranách mínění o rozvoji a pokroku. Ohniví duchové, povrhující nutným, ba jedině zdárným, klidným rozvojem a mírným postupem, spějí prudce, ne-li bouřně, ku předu, a chtějí chvatným útokem dosíci, co jenom časem ke sklizni dospívá — oni rvouce se stromu ovoce ještě nezralé, poraňují kmen, jenž ovoce vydává. Jiní opět zanevřeli na nové časy a odsuzují, čeho nová doba žádá; oni uzavírajíce se do svého vzdoru, nepřispívají svými silami k obecněmu blahu, ku blahu všeho lidu. Jim stačil by měsíc se svým polosvitem, kdežto nás už blaží plný jas nového, ač teprve vycházejícího slunce... V takové době, pane starosto, stavíte se v čelo správy tohoto staroslavného města. Z různých okolností mohlo by se soudit, že s úzkostlivými city zíráme v temnou, aneb aspoň nejistou budoucnost tohoto města, avšak nikoli. My všichni, vláda i občané staroslavné Prahy, víme, že kyne této obci nová, jasná budoucnost a že jste vy muž, jenž jistě vědětí bude, co činit, aby kráčel cestou pravou; my všichni jsme jisti, že pevnou, silnou vůlí překonávati budete obtíže, s nimiž se na svém postupu setkáte, my všichni cítíme, že jste muž, jak jej známý veliký Říman líčí, řka:

Justum et tenacem propositi virum,
Non civium ardor prava jubentium,
Non vultus instantis tyranni

Dr. Servác Heller: Z minulé doby. Díl III.

Mente qualit solida — — — — —

Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinae.

(Po česku: Spravedlivého a v úmyslu svém neoblomného muže nezviklá v myslí odhodlané ani nápor občanů ke špatnostem nutkajících, ani hrozivá tvář velitelsky žádajícího tyрана... Byť i podvrácen svět se shroutil celý; jeho ssutiny pohřbí muže, který odolal.) Dále pak pravil místodržitelé: „Buďte stejně spravedliví ke všem, bez ohledu na jich stav, vyznání, národnost a majetek. V prsou každého občana, necht' si je bohatý nebo chudý, bije srdce jenom jedno a srdce všech lidí dobré vůle stýkají se v pravém pocitu toho, co pravé jest a dobré, co čacké jest a společnému blahu prospěšné...“

Kdo tato slova pozorně přečetl a uvážil, uzná asi, že toho bylo dosti na c. k. místodržitele při počátku ústavní doby, o níž se ještě s jistotou ani nevědělo, bude-li opravdu konstituční. Měl by snad dnes ještě některý náměstek — v jiné říši — odvahu, aby zvolenému hodnostáři připomenul, že ho nemá oblamovati „ani nápor občanů ke špatnostem nutkajících, ani hrozivá tvář velitelsky žádajícího tyрана?“ Odpověď se ani nečeká!

Proč uvedl jsem všechny tyto podrobnosti? Předně proto, že obrat ve správě obce pražské zůstal jednou z nejkrásnějších upomínek z mého mládí, a pak proto, že tento převrat, že nastolení správy nikoli sice ještě docela

české, ale již o českou většinu se opírající, že konečné a definitivní vyrvání hlavního města tohoto království z moci a vlády německého a němčícího šosáctva jsem pokládal a dosud mám za jednu z největších událostí našich novodobých dějin, mnohem větší a důležitější, než bylo svolání prvního zemského sněmu po faktickém zrušení stavovského zřízení.

Francouzové říkali před nynější republikou a říkají namnoze dosud: „Paříž — tot Francie!“ Ale ještě více než Francouzi o Paříži takto souditi směli, měli jsme my za onoho času důvod i příčinu, pokládati Prahu nejenom za zrcadlo našeho povšechného národného stavu, nýbrž za skutečné „srdce české země“, za ohnísko našeho politického a kulturního života, za siloměr našeho vývoje. Dokud Praha byla v rukou a moci našich národních odpůrců, byli jsme ve vlastní zemi jako podruzi bez domova, jako političtí „sirutci“ — membra disjecta, rozházené údy těla, neschopného ústrojně zdárného života. Vítězství české aneb aspoň většinou české, našemu rozvoji přátelské správy bylo zárukou nebo v jistotu přecházející nadějí, že se Praha za nedlouho stane českou také uvnitř, v duchu a krvi, ve svém smýšlení a cítění. Co tehda za jisté jsme pokládali, skutečně se splnilo.

Kdo dosavadním těmto črtám jakousi pozornost věnoval anebo jinak dějiny našeho hlavního města podrobně studoval, a ještě

lépe: kdo sám ještě Prahu před r. 1860 znal, dosvědčí mi jistě, že se Praha po r. 1861 českou teprve stávala, a to jenom postupně. Tolikéž je vědomo všem, kdož novodobý náš rozvoj vlastníma očima sledovali aneb z četby seznali, že od té doby, co v Praze český prapor vztýčen byl, také města ostatní v českých krajích kvapně český ráz na se brala, ba skutečně českými se stávala a po příkladu hlavního města v čelo našeho pokrokového ruchu se stavěla. Velké vítězství má vždycky v zápětí řadu dalších úspěchů, a každý úspěch působí dále neodolatelným kouzlem. Vítězství v Praze zabilo posměšnou legendu o „dělaném a strojeném češství“, ono ukázalo všem, kdož vídětí chtěli, že národ český skutečně k politickému životu a vážnému boji nejen se probudil, nýbrž také úžasně rychle — dozrál. Proto cením tak velice, co zvolením Františka Pštrosova za pražského starostu a slavnostním aktem na radnici dne 6. května 1861 bylo zpečetěno.

VI.

(Únorové patenty. — Volby do sněmu království českého a zahájení sněmu.)

Na jaře r. 1861 dostala Praha dvě velké a památné novoty: novou, nám příznivou správu na radnici a nový, nám nepříznivý zemský sněm. O změně systému na radnici pojednal jsem ve článku minulém — zde budíž několik řádků věnováno sněmu království

českého. Jenom tak několik postranních črt a záznamů, ježto politická historie této a pozdější doby v jiných spisech už — aspoň ve hlavních rysech — je vyčerpána.

Dne 26. února vydány ve Vídni Schmerlingovy patenty, jež obsahovaly císařem daná čili oktroyovaná ustanovení, t. j. zákony o říšském zastupitelstvu a státní radě, jakož i zemských zřízení a volebních řádech pro (mimouherské) země rakouské říše. Říšské zastupitelstvo nazváno říšskou radou; tato říšská rada pak rozvržena patentem na širší a užší. Širší říšská rada měla obstarávatí záležitosti všem zemím (také uherským) společné, užší pak říšská rada jenom záležitosti zemí mimouherských, pokud nespádají do působnosti sněmů, jež vymezena byla zemskými řádů. Státní rada měla se skládati ze členů jenom císařem jmenovaných a jejím úkolem bylo: zkoumati osnovy zákonů, jež říšské radě, aneb, lépe řečeno, říšským radám, předkládati se měly. Jak vidno, byl „únorovou ústavou“ — jak Schmerlingovy patenty byly nazvány — učiněn další krok k praktickému uplatnění dualismu, jehož princip již dle říšského diplomu vložen byl jakožto základní zásada. Širší říšská rada měla dle únorových patentů kompetenci pozdějších delegací, jenom že byla projektována jakožto skutečný parlament, jakožto skutečný, obecný říšský sněm, ve kterémž by uherští a mimouherští poslanci společně rokovali a

společnou, tedy smíšenou většinou rozhodovali, kdežto druhá, neprávem říšskou nazvaná „říšská“ rada, myšlena a skoncipována byla jakožto parlament pro země mimouherské čili, jak jsme po roce 1867 říkali, cislažtánské nebo předlitavské. Obě tyto říšské rady bylo by slušelo ihned také formálně rozlišiti, tak že by únorové patenty nebyly mluvily o nich jakožto o parlamentu jediném, výbrž o říšském sněmu pro společné záležitosti celého rakousko-uherského mocnářství (s uherskými poslanci) a o parlamentě pro společné záležitosti zemí mimouherských (bez uherských poslanců). To bylo by bývalo důslednějším a logičtějším provedením ideje do říjnového diplomu vložené, kdežto nestvůra jediného parlamentu, který fakticky obsahoval tři sněmovny: p a n s k o u s n ě m o v n u pro společné záležitosti celého mocnářství i pro společné záležitosti jenom předlitavské (ježto císař její členy jmenoval bez ohledu na země a jich státoprávní poměr, z celého mocnářství dle rodu, majetku a osobních vlastností), a d v ě p o s l a n e c k é s n ě m o v n y, jednu pro společné záležitosti celé říše a druhou pro záležitosti „ostatním“ zemím za společné věci vnucené, politickým nesmyslem byla, který nikdy skutkem státi se nemohl. — Instituce státní rady jakožto císařova poradního sboru pro zkoumání čili superarbitrací vládních předloh byla celému světu lhostejna a zůstala docela nepovšimnuta.

Únorové patenty, které co do formy či textace k říjnovému diplomu těsně přiléhaly, uváděly ve skutek spíše ta ustanovení, jež diplom jakožto výminky nebo druhé eventuality stanovil, než ty zásady, které jsme zejména my Čechové pojali a prohlásili za vlastní a pravé, základní normy této povšechné ústavní listiny. My, jakožto političtí optimisté usoudili jsme, že je říjnový diplom jakási magna charta federalismu, neodvolatelné rozhodnutí se koruny pro návrat k historickým útvarům říše, jakési moderně upravené nové vydání pragmatické sankce. Ale autoři čili tvůrci říjnového diplomu nepomýšleli na zavedení skutečného, přesného federalismu v celém tehdejší Rakousku, výbrž měli historickou samosprávu pohotovou jenom pro Uhersko — a ani tu nikoli celou a úplnou — pro „ostatní země“ však měli zcela nepochybně za lubem jakousi mixturu čili směs federalismu a centralismu, při níž by federalismu připadla forma a centralismu obsah. Federalisté mimouherští měli — jak jsem již ve dřívějších člancích ukázal — při sdělení říjnového diplomu účastenství jenom nepatrné a následkem toho byl diplom ze dne 20. října 1860 výrazem politiky uherských starokonservativců, zmíněné ještě odpořem rozhodujících kruhů. Státník opravdu velké koncepce a velkého rozhledu, byl by jakožto státní ministr pojal celý diplom také — jako my jsme činili — dle jeho základních zásad a byl by dle toho pro celé Rakousko

vypracoval ústavu federativní, ale takového státníka koruna ku provedení říjnového diplomu nepovolala a povolání rytíře Antonína Schmerlinga, jenž byl sám sebou již programem, mohlo býti všem a bylo také velmi četným politikům nepochybným znamením, že diplom tak proveden nebude, jak bychom si my přáli a jak by také Rakousku vůbec bylo prospěšno.

Tak soudila dle všeho asi také redakce „Národních Listů“, neboť „Národní Listy“ nejevily na první ráz žádného překvapení. Dne 28. února uveřejnily — jako ostatní noviny pražské — Schmerlingovy patenty ještě vůbec bez všeliké poznámky a následujícího dne, 1. března, prohlásily v úvodním článku: „Umrtvující stagnace, která veškerý politický život v Rakousku za doby poslední dusila, přerušena konečně včerejším prohlášením řádu rady říšské a sněmů zemských... Základní tyto zákony, které mají v souhrnu tvořiti ústavu říše rakouské, nejsou ovšem naskrze takové, jakých bychom si byli přáli a jakých jsme se na základě svého programu domáhali. Než my těšíme se z nich prozatím, již zvláště proto, že nemají zůstat, jako mnohé dřívější zákony, pouhým mrtvým slovem, ale že spíše mají uvedeny býti ve skutek co nejrychleji. Sněm i říšská rada mají býti svolány již v měsíci dubnu. Říšská rada není již pouhým sborem poradním, jako byla dřívější: dle nového řádu musejí všechny

zákony radě říšské předloženy býti a nabudou jen tehdy platnosti, když ona k nim dá svolení. Činnost její jest tudíž předúležitá a v jisté míře opravdu konstituční. Mnohé, co by snad v nových rádech neúplného a křivého bylo, snad se doplní a narovná, až se rada říšská a sněmy sejdou. Ponecháváme si tedy ostřejší posouzení prohlášených zákonů na dobu snad pozdější“... „Národní Listy“ neměly tedy hned na počátku dojem, že by byl Schmerling zásady říjnového diplomu zfalšoval.

Ale mínění to pronesl již den před tím orgán konservativní šlechty rakouské a české, vídeňský „Vaterland“ v kritice nové ústavy, kdež prohlásil, že se nový základní zákon „stal nevěrným diplomu ze dne 20. října“, ježto korunním zemím příliš malou samosprávu vyměřil. Dále vytykal „Vaterland“, že jsou všechny zemské řády na jednu formu ulity, ač poměry v zemích jsou různé, postrádal v polouředních projevech — jež o přípravách k uherské korunovací jednaly — všelikou zmínku o korunovací české a prohlásil na konec sumárně, že se dle únorových patentů Rakousku z celá jiného rázu dostává, než jaký mu byl přiřknut císařským diplomem. Toto mínění pak u všech federalistů utkvělo.

U nás se prozatím únorová ústava nekritisovala. Snad proto, že již dne 28. února vyhláškou místodržitele hrab. Forgáče volby do českého sněmu byly vypsány a že ihned

se rozproudívní volební ruch všechnu veřejnou pozornost na se upoutal a to tím více, ježto Prahu zároveň také co nejpilněji zaměstnávaly nastávající volby obecní. Volby do zemského sněmu vypsány byly: pro venkovské obce na den 18. března, pro města, průmyslová místa a obchodní komory na den 20. března a pro velké statky na den 23. března 1861.

Íhned po vypsání voleb zahájeny v našem národním štábu volební přípravy. Za předsednictví historiografa Františka Palackého sestaveno komité pro řízení voleb a sestaven na rychlo katastr mužů, kteří by kandidování býti měli. Zústaviti volby docela voličům nebo snad osobnostem, jež by ve volebních okresích největší vliv měly, nebylo tehda nikterak radno, neboť předně nevolilo se v Čechách dosud nikdy ještě na venkově a v městech do zemského sněmu a za druhé nebylo v širších vrstvách voličských ještě tolik politické soudnosti, ba ani tolik zdravého smyslu, aby se bylo smělo zústaviti náhodě, kdo kde bude zvolen. Aby pak sněmovní komité veřejně vystupovati a působiti smělo, musila býti — dle tehdejšího stavu zákonů — podána c. k. místodržitelství žádost, aby zřízení takového komitétu bylo povoleno. Žádost byla podána a v několika dnech příznivě vyřízena.

Komité, nevyčkávajíc tohoto povolení, o jehož udělení za hr. Forgáče nebylo pochybnosti, chopilo se energicky díla a bylo s to,

aby již dne 5. března (v týž den, co uveřejněna byla zpráva, že zřízení sněmovního komitétu je povoleno) vyhlásiti v „Národních Listech“, kteří mužové by do sněmu voleni býti měli. Kandidáti tedy už byli, ale nebylo ještě pro ně okresů. To bylo druhým úkolem, kterýmž se komité pilně zabývalo mezi tím, co noviny obecnstvu zásady volebního zákona vykládaly a je o celém způsobu a postupu voleb poučovaly.

V té příčině dlužno připomenouti, že „Národní Listy“, jakožto orgán sněmovního komitétu, také již dne 5. března obšírně dovozovaly, že by nebezpečno bylo, kdyby za poslance v českých okresích voleni byli c. k. státní úředníci. Vědělo se totiž, že si vláda přeje, aby zejména v neněmeckých okresích nejoblíbenější úředníci o mandáty se ucházeli a také zvoleni byli — proč, netřeba zajisté teprv vykládati. Avšak ani kdyby toho nebylo bývalo — kdo byl by mohl třeba jenom mlčky schvalovati, aby za poslance české voleni byli tehdejší c. k. úředníci, kteří byli dosud výkonnými orgány absolutismu a nejhorší reakce, ať již ze služební ochoty anebo z donucení, jakožto osoby naprosto závislé? Největší nebezpečí, že volby naše pokaženy budou, hrozilo z kandidatur úřednických a proto dány v „Národních Listech“ i v povolání komitétu úřednické kandidatury do národní klatby.

Dne 8. března uveřejněno svolání ke sněmovním volbám, podepsané toliko třemi

pány, kteří od tohoto dne po dlouhá léta za českou vůdčí trojici a potom, když se národ na dvě strany rozstoupil, za staročeský řídicí triumvirát právem pokládáni byli. Byli to pánové Palacký, Rieger a Brauner. Kandidátní listina byla uveřejněna o několik dní později, a to na dvakráte.

Volební ruch byl tedy v plném proudu. V Praze konaly se také již voličské schůze, v nichž kandidáti se představovali, ale na venkově schůze takové ještě nebyly módou. Navržení kandidáti uveřejňovali místo schůzí jeden po druhém svoje delší nebo kratší provolání v novinách a z venkova zase posílány do novin pilně a ochotně raporty ve formě dopisů.

Sněm svolán byl ke dni 6. dubna — do jeho zahájení bylo tedy ještě daleko a přece vydal již dne 8. března úřadující dosud purkmistr dr. Wanka vyhlášku, ve kteréž obyvatelstvu připomínal, že k zahájení zemského sněmu se v Praze sjede kromě poslanců také množství jiného, venkovského lidu a že tomuto návalu nepostačí pražské hostince, tak že mnozí venkované nuceni budou po soukromých bytech se ohlížeti. Aby se odpomohlo rozpakům, jež by z toho vplynuly, vyzýval purkmistr majitele prázdných bytů, kteří by je na čas trvání sněmu pronajmouti hodlali, aby o tom v presidiální kanceláři staroměstské radnice zprávu podali.

O nějaký den později usnesly se pražské měšťanské sbory ostrostřelců a granátníků,

že budou při zahájení a po čas zasedání sněmu před sněmovnou a v ní — se svolením příslušných úřadů — konati čestnou stráž a že vyšlou také stráže do ulic ke sněmovně vedoucích. Ke zprávě o tomto usnesení připomenuly „Národní listy“ ze dne 12. března: „Výborná tato myšlenka vyšla od několika ostrostřelců českých. Musíme jí jenom schváliti, neboť každým způsobem budou naši měšťané jako strážci veřejného pořádku slušněji vypadati, než policajti s obvyklými bodáky. Na venkovský lid, jenž nepochybně v hojném počtu do Prahy přibude, učiní toto bezpolicajství zajisté velmi dobrý dojem.“ — Od té doby vysílaly, jak známo, ozbrojené měšťanské sbory čestnou stráž do zemské sněmovny, kdykoli sněm zasedal.

Volby vykonány a výsledek jejich vlastenecké kruhy naše uspokojil. Nebyli sice všude zvoleni kandidáti navržení volebním komitétem čili „národní trojicí“, ale vážná politická nebo národní škoda se při nich neudála.

Den zahájení sněmu se blížil a zvědavost rostla. Obecenstvo bylo zvědavo, jak sněm asi bude vypadat a také jakým způsobem asi bude zahájen. Pro slavnostní zahájení sněmu sestaven byl prvotně program, v němž do jisté míry aspoň měla býti vyznačena jakási kontinuita čili jakási vývojová souvislost s dřívější stavovskou ústavou. Jak známo, scházely se do roku 1847 v neurčitých dobách stavovské čili postulátní sněmy české,

jejichž kompetence arci různými císařskými dekrety na nejmenší míru, téměř jenom na správu hospodářských záležitostí byla omezena. Od roku 1847 však se vůbec již žádný stavovský sněm nesešel a funkce jeho zastával či vykonával napořád stavovský zemský výbor, jehož existence a působnost arci přestatí měla, jakmile nový zemský sněm zvolí nový zemský výbor. Prozatím ale stavovský zemský výbor dosud úřadoval a vzhledem k tomu určen byl pro zahájení prvního nestavovského sněmu tento ceremonial:

V den zahájení přijede dosavadní stavovský zemský výbor v parádních kočárech a ve slavnostním úboru pro místodržitele jakožto císařského komisaře a doprovodí jej do chrámu sv. Mikuláše. U chrámu rozestaveny budou ozbrojené sbory měšťanské, jejichž hudby místodržitele a nejvyššího maršálka uvítají císařskou hymnou. V chrámě zaujme místodržitel první místo v presbyteriu na straně epištolv. Poslanci, majíce v čele nejvyššího maršálka zemského, zasednou v lodí chrámové v lavicích červeným sukrem potažených. Pro dosavadní stavovský výbor určeno zvláštní místo v lavicích postranních. Slavné bohoslužby bude sloužiti kardinál-arcibiskup. Po skončených bohoslužbách budou ozbrojené sbory měšťanské před místodržitelem defilovat, načež se místodržitel odebere, provázen stavovským zemským výborem a presidiálním sekretá-

řem, jehož ochraně svěřen císařský diplom, a oddělením měšťanské jízdy do zemského domu, kdež ho nejvyšší maršálek zemský na schodech uvítá. Sněm zahájí nejvyšší maršálek, byv dříve místodržitelem do sněmovny uveden a poslancům představen. Jakmile maršálek prohlásí, že sněm zahájen jest, odevzdá místodržitel maršálkovi, jakožto první sněmovní předlohu císařský diplom ze dne 20. října 1860 a ústavní listinu ze dne 26. února 1861 k uschování do zemského archivu. Sněm zahájí práce své zkoušením voleb, o nichž dosavadní stavovský zemský výbor podá zprávu. Potom, po vyřízené formalitě, t. j. přijetí volebních akt, složí maršálek přísahu do rukou místodržitele a poslanci složí slib do rukou maršálkových. Potom odevzdá místodržitel maršálkovi další vládní předlohy, označiv ústně jejich obsah s žádostí, aby dány byly na jednací pořad. Osloviv pak ještě sněm opustí — provázen maršálkem — sněmovnu.

Takto měl býti zemský sněm zahájen. Avšak ještě v poslední chvíli si vládní kruhy ve Vídní věc rozmyslily a změnily program v ten způsob, že všeliké účastenství stavovského zemského výboru z něho vyloučily.

Bylo pošmourné mlhavé ráno. Ve všech hlavních a na Malou Stranu vedoucích ulicích bylo znamenati zvláštní, slavnostní ruch. Zástupcové lidu hrnuli se směrem ke sněmovně a mezi nimi projíždělo hřmotně neobvyklé množství kočárů. Mostecká ulice,

náměstí před kostelem sv. Mikuláše, okolní ulice a všechna prostranství kolem sněmovny byly záhy lidem přeplněny. Před kostelem sv. Mikuláše stály v šiku ozbrojené měšťanské sbory a obecenstvo činilo špalír pro poslance a hodnostáře, kteří do chrámu se ubírali.

U všech kostelů pražských zvoněno všemi zvony a hřímání hmoždířů hlásalo začátek slavnostního aktu. Poslance české vítalo obecenstvo hlučným voláním slávy; podobně uvítání také oblíbený místopředseda hr. Forgáč a nově jmenovaný nejvyšší maršálek. Po skončených bohoslužbách odebrali se všichni poslanci špalírem do sněmovny, přičemž lid známější osobnosti z našeho tábora zase hlučně pozdravoval.

Ve sněmovně naplnily se rychle všechny červenou koží potažené lavice a galerie byla dávno již nabitá, když „císařský komisař“ — místopředseda — provázen nejvyšším maršálkem do sněmovny vešel, aby maršálka a jeho náměstka — Alberta hrab. Nostice-Rhineka a purkmistra dra. Wanku — poslancům představil a do úřadu uvedl. Zahajovací řeči pronesli hr. Nostic německy a dr. Wanka česky. Jinak neudálo se při zahájení sněmu nic zvláště pamětihodného.

